

Ірина ГРУЩИНСЬКА
Зоя ХИТРА

**КОНСПЕКТИ УРОКІВ З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ 3 КЛАСУ.
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ.
МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ**

Методичний посібник для вчителів

І і ІІ семестри

УДК 373.2(072)
Г91

Методичний посібник для вчителів початкової школи є складовою частиною навчально-методичного комплексу до першої частини підручника «Я досліджую світ. 3 клас» (авторки Ірина ГРУЩИНСЬКА, Зоя ХИТРА)

Підручник є одним із переможців Всеукраїнського конкурсу проєктів підручників для 3 класу НУШ Рекомендований МОН України до використання в закладах загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

Грущинська І. В.

Г91 Конспекти уроків з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3 класі. Календарно-тематичне планування. Методичні поради : Методичний посібник для вчителів // І. В. Грущинська, З. М. Хитра. — Київ : УОБЦ «Оріон», 2020. — 272 с.
ISBN 978-966-991-089-9.

УДК 373.2(072)

У посібнику висвітлено методику роботи з третьокласниками і третьокласницями щодо навчання їх інтегрованого курсу «Я досліджую світ» відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко та за першою частиною підручника «Я досліджую світ. 3 клас» (авторки І. Грущинська, З. Хитра). Посібник містить методичні рекомендації щодо реалізації природничої, громадянської та історичної, соціальної й здоров'язберезувальної освітніх галузей в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для 3 класу, орієнтовне календарно-тематичне планування з інтегрованого курсу і розгорнуті конспекти уроків, різнопланові методичні й дидактичні матеріали до уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Для вчителів початкових класів, студентів педагогічних коледжів й університетів.

ВСТУП

Метою вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» Нової української школи є особистісний розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про людину, природу й суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності й соціальної практики, способи дослідницької поведінки, що характеризують здатність учнів розв'язувати практичні завдання. Викладання нового інтегрованого курсу «Я досліджую світ» потребує від учителів ґрунтовної методичної підготовки, різнобічних теоретичних знань і комплексних практичних навичок конструювання інтегрованих уроків.

Щоб допомогти вчителям успішно реалізувати завдання курсу «Я досліджую світ», ми пропонуємо до їхньої уваги серію методичних посібників «Конспекти уроків з інтегрованого курсу “Я досліджую світ” для 1–4 класів». Методичні посібники для вчителів початкових класів створені відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко, за підручниками «Я досліджую світ. 3 клас» (авторки І. Грущинська, З. Хитра). Вони входять до складу навчально-методичного комплекту, що включає: підручник, робочий зошит, зошит для діагностичних робіт «Мої досягнення», альбом з дизайну і технологій. Матеріали методичних посібників покликані допомогти вчителю початкових класів формувати у свідомості дітей цілісну картину світу, а також предметні компетентності під час вивчення ними природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної освітніх галузей.

Методичний посібник для вчителів «Конспекти уроків з інтегрованого курсу “Я досліджую світ” для 3 класу» слугує для ознайомлення вчителів початкових класів з теоретичними даними та практичними матеріалами, необхідними для успішного й ефективного проведення уроків «Я досліджую світ». До таких матеріалів належать: орієнтовне календарно-тематичне планування уроків, орієнтовні, але досить докладні розробки конспектів уроків, а також методичні рекомендації щодо роботи з навчально-методичним комплектом «Я досліджую світ. 3 клас».

Орієнтовні конспекти уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ. 3 клас» містять методичні коментарі, різноманітні пізнавальні й тестові завдання відкритого й закритого типу, відомості про обладнання для проведення інтегрованих уроків, загадки, прислів'я і приказки, вірші, додаткові цікаві факти й інші відомості про людину, природу й суспільство до кожної теми уроку. Усе це надасть учителям початкових класів можливість, уникнувши одноманітності, умотивовано викласти новий матеріал, закріпити знання, уміння й навички, перевірити готовність дітей застосовувати їх на практиці. Тобто вчитель знайде достатній обсяг інформації для того, щоб скласти власний конспект уроку. Дібрані в посібнику різноманітні методичні й пізнавальні матеріали до кожного уроку допоможуть вчителю викладати даний інтегрований курс згідно із сучасними вимогами Нової української школи. Плекаємо надію, що використання нашого посібника сприятиме підвищенню рівня викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі, а також принесе користь і задоволення вчителям і їхнім учням.

З повагою і надією, що ми зможемо виховати справжніх дослідників і дослідниць світу.

Авторки

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ І ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ

«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ. 3 КЛАС»

(за Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом Савченко О. Я.)

Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей у третьому класі об'єднується, утворюючи інтегрований курс «Я досліджую світ», для якого типовим навчальним планом встановлено тижневе навантаження — 3 год. Змістове забезпечення цього курсу представлено в першій частині підручників «Я досліджую світ», що створені для реалізації типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченко.

Проблема міжпредметної інтеграції є одним із чинників змін у початковій освіті, що зумовило скорочення переліку предметів, орієнтацію на формування ключових і предметних компетентностей і людських цінностей з урахуванням потреб і можливостей учнів.

Тематичну основу курсу складають змістові лінії, визначені Державним стандартом початкової освіти, що охоплюють складники освітніх галузей в їх інтегрованому змісті. Типовою освітньою програмою інтегрованого курсу для третього класу визначено особистісний поступ молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу й суспільство, світоглядних орієнтацій, формування ключових компетентностей, необхідних для життя і продовження навчання, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні завдання.

Компетентнісний підхід передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, а й забезпечення дослідницької активності учнів у виявленні причинно-наслідкових зв'язків; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях.

Якщо в першому циклі (1–2 класи) початкової освіти надається перевага ігровим методам навчання, то в другому циклі (3–4 класи) має ширше застосовуватися діяльнісний підхід на інтегровано-предметній основі.

Новий ступінь навчання в 3-му класі базується на результатах, отриманих у другому класі. Опрацювання програмового змісту ґрунтується на частково-пошуковому методі навчання, який спрямований на розв'язання стрижневого завдання предмета, пов'язаного із формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності учнів; мисленневих дій та операцій; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природі.

Чільне місце в реалізації інтегрованого курсу відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової і дослідницької діяльності, а також містять елементи творчості). Широко застосовуються завдання, спрямовані на формування навичок самостійної роботи учнів з інформацією, засвоєння норм етичного, естетичного, морального ставлення до людей і природи.

В основу навчання покладено діяльнісний підхід, який зміщує акценти в освітньому процесі на активну пошукову навчальну діяльність, що націлена на кінцевий результат. Діяльнісний підхід є цілеспрямованою системою, яка виявляє свою ефективність за умови налагодження зворотнього зв'язку між учителем/вчителькою і здобувачами освіти. Тому в навчанні даного курсу перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідженням, спостереженням в природі, екологічному моделюванню і прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до об'єктів вивчення належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають дослідження культурної спадщини українського народу, вивчення природи рідного краю, екологічних проблем, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до природи. Реалізуючи інформаційні проекти-розповіді, що представлені

в різноманітній формі: усній, письмовій, пісенній, у вигляді презентаційних матеріалів тощо, у школярів формуються навички самоорганізації, вміння роботи з інформацією, здійснення її пошуку в довідкових виданнях, зокрема на електронних носіях, у мережі Інтернет. Рекомендовано залучати учнів третього класу до розробки різноманітних творчих проєктів, що сприятиме їхньому особистісному розвитку. Кінцевим продуктом творчого проєкту можуть бути малюнок, журнал, газета, екологічний знак, плакат, постер, збірка, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято, вистава, сценка тощо. Проєктну діяльність необхідно спрямовувати не тільки на поглиблення знань учнів з певного питання, а й на набуття досвіду самостійної пошуково-дослідницької роботи, уміння працювати в команді, знаходити нестандартні й оригінальні рішення проблеми. Запропоновані нами тематика проєктів і їхні назви можуть бути змінені вчителем/учителькою на свій розсуд, з урахуванням освітніх завдань відповідного розділу програми. Рекомендована кількість проєктів у 3-му класі — не менше 4-х.

У 3 класі значну увагу приділяють дослідницькому методу навчання, який передбачає самоорганізацію процесу отримання нових знань та умінь. Дослідження — це пошук невідомого, «відкриття» нових знань. Уміння проводити самостійні дослідження стануть корисними дітям упродовж усього їх життя. Вони зможуть переноситися в подальшому на всі види їх майбутньої діяльності.

Важливе значення для емоційно-естетичного розвитку молодших школярів мають безпосередні спостереження в природі, творчі завдання, природоохоронні заходи, екологічні акції, дидактичні ігри, уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування Дня Землі, води, прильоту птахів тощо. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку її уяви, фантазії, мислення, концентрацію уваги.

Формування громадянської компетентності в молодших школярів здійснюється поетапно із поступовим засвоєнням ними єдності компонентів «Я — сім'я — школа — рідний край — Україна — світ», що передбачає розкриття взаємодії людей у сім'ї, колективі, суспільстві; активні контакти дітей із соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства. Особливо важливе значення в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» надається зв'язку змісту освіти із життям. Оскільки відсутність або недостатність відповідного досвіду в учнів і учениць потребує постійного залучення їх до аналізу життєвих ситуацій, формування навичок критичного мислення. Необхідно сприяти тому, щоб дитина використовувала набуті нею знання про способи громадянської активності як у знайомих, так і змінених, нових ситуаціях, що впливатиме на розвиток досвіду індивідуальної творчої діяльності.

Пріоритетна роль в організації освітньої діяльності молодших школярів надається активним методам і формам, що ґрунтуються на демократичному стилі, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки. Ефективними є колективні, групові й індивідуальні творчі справи, використання проєктних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій. Важливим є включення молодших школярів в активну пізнавальну, дослідницьку діяльність (оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо), створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в освітньому процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянської позиції, формування в учнів цілісної картини світу.

Важливо наголосити, що в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» достатня увага приділяється формуванню в молодших школярів медіаграмотності. Із цією метою пропонується системна й послідовна робота учнів з різними видами медіа-текстів, а також вироблення у них практичних умінь щодо створення власних медіа-текстів. Такий підхід стимулює розвиток творчого потенціалу молодших школярів.

Кількість годин на вивчення кожного розділу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-му класі може змінюватися відповідно до авторського викладу, підготовленості класу, регіональних особливостей, освітньої програми школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес (наближення епідемії, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо).

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДРУЧНИКА З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ 3 КЛАСУ (авторки: І. В. Грущинська, З. М. Хитра)

Підручник інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 3 класу складається із двох частин. У першій частині розкривається зміст природничої, громадянської та історичної, соціальної і здоров'язбережувальної освітніх галузей. У другій частині підручника розкриваються інформатична й технологічна освітні галузі. Зміст підручників укладено відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О. Я. Савченка.

Призначення підручника для 3 класу полягає в тому, щоб зробити процес дослідження безмежного, складного й надзвичайно різноманітного навколишнього світу цікавим, корисним і комфортним для дитини. Ми хочемо, щоб учні в результаті навчання отримали шанс стати компетентними, успішними та щасливими у своєму житті. З цією метою ми намагаємося розкрити для учнів «рецепти» того, як досягати життєвого успіху, залишаючись моральною особистістю. Про це зокрема йдеться у вступному слові, на шмуцтитулах, а ще ці ідеї пронизують весь зміст підручника.

Особливістю підручника є тижнево-тематичний принцип побудови його змісту. Він полягає в чіткій, методично обґрунтованій структурі кожного тижня, що об'єднує три уроки спільною темою і завданнями. Це дає змогу щоразу раціонально й системно здійснювати глибоку інтеграцію різних освітніх галузей. Адже справжня ідея інтеграції полягає в налагодженні мостів між усіма освітніми лініями з метою виховання свідомої, дієвої і цілісної особистості.

Тексти до кожної теми структуровані відповідно до типів уроків і відображають логіку процесу пізнання. Перший урок нового розділу — вступний, а останній має назву «Застосовуємо знання щодня», що відповідає структурі уроку узагальнення і систематизації знань. Більшість уроків належить до комбінованого типу. Етапи уроку в текстах виокремлюються словами-маркерами: «Пригадай» — етап актуалізації знань; «Поміркуй» — етап мотивації навчальної діяльності; «Розкажи! Порівняй» — етап засвоєння нових знань; «Назви власні приклади» — на етапі закріплення і застосування знань. Відтак, тижнево-тематичний підхід, системність викладу дидактичних матеріалів і структурування текстів відповідно до різних типів уроків має допомогти вчителю проводити уроки методично грамотно й відповідно до вимог Нової української школи.

Зміст підручника складають різноманітні вправи й завдання, розроблені з урахуванням засад сучасної педагогіки партнерства, співпраці, співтворчості між учнями та вчителем. Для цього пропонується здійснювати парну і групову форми роботи з учнями. Ці види діяльності в підручнику позначаються умовним знаком — «обговорюємо і діємо разом».

У змісті підручника велика увага приділяється українознавчому спрямуванню. Це досягається зокрема завдяки тлумаченню українських прислів'їв, приказок, загадок, мудрих народних висловлювань. Українознавче наповнення підручника міститься як в основному текстовому, так і позатекстовому компонентах.

На сторінках підручника системно пропонуються конкретні теми для проведення театралізацій та інсценувань. Цей вид роботи допомагає учням критично осмислювати життєві ситуації, самостійно складати діалоги між уявними діючими особами, визначаючи позитивні морально-етичні орієнтири. Належне місце надається ігровій діяльності молодших школярів, що представлена завданнями для проведення навчальних пізнавальних ігор і змагань, складанням діалогів, уявних ситуацій вибору, що передбачають творче застосування набутих умінь.

Особливістю цього підручника є його системна й послідовна екологічна спрямованість. Авторами приділяється багато уваги екологічному й природоохоронному вихованню, що здійснюється на доступному й водночас науковому рівні. Це стосується і тлумачення поняття «екологія» та її основних законів, і засад свідомого ставлення до охорони природи. Види рослин і тварин, що занесені до Червоної книги України, у текстах виділені червоним шрифтом. Правила, що регламентують поведінку молодших школярів у природі, сформульовані чітко й конкретно. У кінці кожного тематичного тижня подається рубрика «**Екологічна торбинка цікавих запитань**». Вона слугує узагальненню і систематизації знань, засвоєних учнями впродовж тематичного тижня. Усі запитання мають різнорівневий характер і відповідають вимогам до диференційованого навчання.

Особлива увага надається в підручнику питанням особистісного розвитку молодших школярів, вихованню в них активної життєвої позиції в громадянській і соціально-культурній сферах життя.

Певним «ноу-хау» підручника для 3 класу є спосіб акцентування уваги на ціннісних орієнтаціях дитини в різних сферах її життєдіяльності й соціальної практики. Зокрема, анонсує кожний із чотирьох розділів-досліджень, ми відводимо сторінку для формулювання конкретних розвивальних, виховних і навчальних завдань. Кожна з цих сторінок сконструйована за однаковим алгоритмом і складається з таких рубрик: «**Як я досягаю успіху?**», «**Моє гасло**», «**Є така професія: дізнаюсь і обираю!**», де учні ознайомлюються з переліком професій, дотичних до змісту даного розділу; і насамкінець — рубрика, присвячена виконанню родинних проєктів «**Спільно з дорослими виконую родинний проєкт**».

Виконання родинних проєктів передбачає сумісну злагожену співпрацю вчителя, учнів і батьків. Як показав досвід, такий підхід сприяє згуртуванню батьків і дітей та виявляє інтереси й таланти кожної особистості. У 3-му класі пропонується провести такі родинні проєкти: «Життя без обмежень. Як досягають успіху люди з інвалідністю?», «Моя добра справа для неживої природи. Яку цінність мають повітря, вода, гірські породи та ґрунти для людини?», «Моя добра справа для живої природи. Яку цінність для природи і людини становлять рослини, тварини, гриби і бактерії?», «Славетні українці та українки. Як мої співвітчизники й співвітчизниці змінювали та змінюють світ на краще?». Як бачимо з назв, теми проєктів сформульовані досить широко для того, щоб їх можна було розділити на підтеми, для виконання окремими групами учнів. Наприклад, кожен з тем можна доручити виконувати чотирьом творчим групам учнів, а презентацію здійснювати всім класом. Творчі групи, за нашим задумом, повинні складатися з різних «фахівців»: «науковців», «художників», «дизайнерів», «фотографів», «митців», і тут допомога дорослих буде особливо принагідною. Детальні схеми підготовки проєктів, які допоможуть учителям спланувати роботу, пропонуються в робочих зошитах.

Як працювати з ілюстративним матеріалом у підручнику? Дотримання принципу наочності сприяє створенню нових, доповненню, розширенню і збагаченню існуючих у свідомості молодших учнів чуттєвих образів об'єктів навколишнього світу. Зображення, розміщені в підручнику, слугують досягненню таких дидактичних цілей: постановка мети й завдань уроку, набування нових компетентностей і їх узагальнення та систематизація. Зображувальний ряд у підручнику служить для організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти. Він представлений різними видами: світлинами, малюнками й діаграмами, навчальними таблицями, схемами та схематичними малюнками, колажами й картинами. У підручнику розміщені підписані й непідписані ілюстрації. Методика роботи з ними дещо відрізняється. Загалом, аналізуючи ілюстрації, виділяють такі послідовні етапи: спочатку визначають їхню тему, називають, що на них зображено, які об'єкти розміщені на передньому плані, які з них головні, а які — другорядні. Якщо ілюстрація не підписана, то вчитель пропонує учням придумати до неї свою назву й визначає найвдалішу з назв. Серед ілюстрацій можна побачити репродукції картин відомих українських і зарубіжних художників. Вони сприяють художньому і естетичному вихованню учнів, формують у них естетичний смак, а також підсилюють інтегративний зміст підручника.

Ще однією з особливостей підручника є ретельне ставлення до тлумачення нових понять. Вони подаються під рубрикою «**Вивчаємо й розуміємо**». Для дітей молодшого шкільного віку, або тих, що мають іноземне походження, пропонується рубрика «**Довідайся значення слова**». У тексті підручника можна натрапити на слова, поміщені в дужки, це — синоніми. Вони слугують розширенню словникового запасу учнів. Наприклад: розум (інтелект), егоїзм (самолюбство), унікальний (неповторний, особливий).

Яким чином у підручнику пропонується здійснювати дослідницьку роботу? Назва предмета «**Я досліджую світ**» вказує на необхідність звертати особливу увагу на дослідницьку роботу, зокрема виконання дослідів. Тому в підручнику відводиться достатньо місця формуванню дослідницьких умінь, доступних способів пізнання себе, об'єктів і явищ природи й суспільного життя. До них належать такі методи досліджень: спостереження, обстеження, дослід, практична робота, вимірювання. У підручнику вміщена інструкція-рекомендація «**Як проводити дослід**», яка слугуватиме для учнів і вчителя зручним алгоритмом здійснення дослідницької роботи.

Пам'ятаючи, що розвиток критичного мислення є одним із завдань НУШ, на сторінках підручника ми спонукаємо учнів не боятися висловлювати власну думку, критично оцінювати побачене (почуте), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й залежності в природі й суспільстві.

Відтак у робочому зошиті ми пропонуємо теми для обговорення і критичного оцінювання явищ природного й суспільного життя. Наприклад, поміркуйте: «Чи люди коли-небудь припинять дослідження природи?».

Через те, що кількість сторінок у підручнику обмежена, у робочому зошиті ми пропонуємо продовжити роботу над невеличкими текстами. Наприклад, радимо виконати завдання такого типу «**Прочитай** текст, **придумай** і **напиши** до нього назву».

Відтак, зміст підручника укладений згідно із сучасними науковими уявленнями, відповідає сучасним науковим концепціям, реалізується через точний і зрозумілий виклад наукових понять відповідно до вікових особливостей третьокласників.

ОСНОВНІ ТИПИ УРОКІВ З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ 3 КЛАСУ

Урок є основною формою організації процесу навчання в початковій школі. Не всі уроки за будовою і принципами упорядкування їхніх структурних елементів є однаковими. Залежно від освітньої мети вони поділяються на різні типи. Кожний тип уроку складається із постійних структурних елементів — етапів. Початок уроку виділяється в самостійний етап — «організація класу». А кінець — «підсумок уроку». Ці етапи створюють своєрідні «рамки» уроку, який у 2–4 класах триває 40 хвилин.

Освітній процес на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» пропонуємо будувати поетапно за такою структурою:

I. Постановка мети й завдань уроку та обов'язкова загальна й конкретизована мотивація навчальної діяльності під час вивчення кожної теми.

II. Актуалізація чуттєвого досвіду й опорних знань учнів.

III. Засвоєння нових знань, умінь і навичок з урахуванням поступових етапів, що включають сприймання, усвідомлення й осмислення навчального матеріалу.

IV. Узагальнення і систематизація засвоєних знань, умінь і навичок.

V. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок.

VI. Застосування засвоєних знань, умінь і навичок.

VII. Перевірка рівня засвоєння знань, умінь і навичок.

Відомо, що між усіма етапами уроку існують функціональні зв'язки. Хоча послідовність виконання деяких етапів, наприклад перевірки рівня засвоєння знань, умінь і навичок, може змінюватися. Істотним є те, що кожний окремих етап уроку не може повністю забезпечити досягнення мети уроку, хоча й виконує освітню, виховну й розвивальну функції. Тільки органічне поєднання всіх етапів у певній логічній послідовності веде до досягнення поставленої мети.

У межах вивчення окремої теми вчитель послуговується різними типами уроків, такими як: **урок засвоєння нових знань (вступний), комбінований урок, урок узагальнення і систематизації знань (узагальнювальний), предметний урок, урок-екскурсія.**

Уроком засвоєння нових знань, або вступним, розпочинається вивчення кожного нового розділу. Цей тип уроку застосовують також на початку навчального року, семестру.

Структура уроку засвоєння нових знань (вступного) включає такі основні етапи:

1. Актуалізація чуттєвого досвіду учнів.
2. Повідомлення учням теми й завдань уроку, мотивація навчальної діяльності.
3. Сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.
4. Осмислення учнями нових знань.
5. Узагальнення і систематизація знань.
6. Підсумки уроку.

Комбінований урок містить усі етапи цілісного освітнього процесу, його застосовують упродовж вивчення певного розділу програми. У початковій школі організація освітнього процесу здійснюється в основному у формі комбінованих уроків.

Структура комбінованого уроку включає такі етапи роботи:

1. Перевірка раніше засвоєного учнями матеріалу.
2. Актуалізація опорних знань учнів і їхнього життєвого досвіду.
3. Повідомлення теми й завдань уроку, мотивація навчальної діяльності учнів.
4. Засвоєння нових знань, умінь і навичок (ознайомлення, сприймання і усвідомлення знань).
5. Систематизація і узагальнення засвоєних знань, умінь і навичок.
6. Закріплення засвоєних знань, умінь і навичок.
7. Застосування засвоєних знань, умінь, навичок.
8. Підсумки уроку.

Уроком узагальнення і систематизації знань, або узагальнюючим, завершують вивчення розділу чи всього курсу, а також навчальний семестр або рік.

Структура уроку узагальнення і систематизації знань (узагальнюючого) включає такі етапи роботи:

1. Мотивація навчальної діяльності учнів, повідомлення теми й завдань уроку.
2. Повторення і узагальнення окремих фактів, процесів, систематизація їх за окремими ознаками.
3. Узагальнення уявлень і понять, приведення їх у певну систему.
4. Підсумки уроку.

В окремих випадках виникає необхідність застосовувати предметний урок. Коли власне предметний зміст, яким оволодівають учні в процесі уроку, передбачає різнобічне вивчення конкретного цілком реального предмета чи речовини (повітря, води, ґрунту, гірських порід тощо) з метою виявлення їхніх суттєвих ознак, властивостей, структури, встановлення залежностей і зв'язків з іншими об'єктами, умов існування чи вирощування (наприклад, рослин). Це стосується і ознайомлення з явищами природи (утворення льоду, випаровування). На предметному уроці діти працюють безпосередньо з предметами й об'єктами природи, а не з їхніми зображеннями. Здебільшого на уроках цього типу присутня рубрика «Дослідницька лабораторія». За дидактичною структурою предметний урок є комбінованим.

Під час **уроку-екскурсії** школярі спостерігають за конкретними об'єктами в природному середовищі або вивчають взаємозв'язки в природі й сезонні явища природи. За дидактичною структурою урок-екскурсія може бути комбінованим, вступним, узагальнюючим.

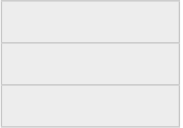
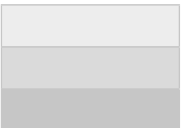
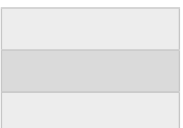
Питання структури уроків щоразу потребує ретельного обдумування, оцінки різних варіантів, що зумовлено особливостями змісту предмета й віку учнів, кількістю годин на тему, метою конкретного уроку, навіть його місцем у тижневому розкладі.

Пріоритетну роль в організації освітньої діяльності молодших школярів необхідно надавати активним методам і формам, що ґрунтуються на демократичному стилі, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки. Ефективними є колективні, групові й індивідуальні творчі справи, використання проєктних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій. Важливим є включення молодших школярів в активну пізнавальну, дослідницьку діяльність (оскільки об'єкти вивчення важливо сприймати безпосередньо), створення умов для самовираження, організації комунікативного спілкування, застосування в освітньому процесі елементів дискусії, що є ефективними засобами розвитку особистості, її громадянської позиції, формування в учнів цілісної картини світу.

МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ УЧНІВ предмету «Я досліджую світ. 3 клас»

Навчальна програма: Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти під керівництвом О. Я. Савченко.

Підручник: «Я досліджую світ. 3 клас» у 2-х частинах (автори І. В. Грущинська, З. М. Хитра (частина 1); Н. І. Морзе, О. В. Барна (частина 2)).

Моделі кал.-тем. планування	Кількість годин	Освітні галузі	Примітка
<p style="text-align: center;">А</p> 	<p>175 годин (5 годин на тиждень)</p>	<p>природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна, інформатична, технологічна</p>	<p>Усі освітні галузі викладає один учитель початкової школи.</p>
<p style="text-align: center;">Б</p> 	<p>105 годин (3 години на тиждень)</p> <p>35 годин (1 година на тиждень)</p> <p>35 годин (1 година на тиждень)</p> <p>Разом: 175 годин</p>	<p>природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна;</p> <p>інформатична,</p> <p>технологічна</p>	<p>Інтегрований курс «Я досліджую світ» викладає вчитель початкової школи, а інформатику та технології викладають інші вчителі — фахівці з цих предметів. Тобто до процесу викладання курсу залучені три вчителі.</p>
<p style="text-align: center;">В</p> 	<p>140 годин (4 години на тиждень)</p> <p>35 годин (1 година на тиждень)</p> <p>Разом: 175 годин</p>	<p>природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна, технологічна,</p> <p>інформатична</p>	<p>Інтегрований курс «Я досліджую світ» та технологічну освітню галузь викладає один вчитель початкової школи.</p> <p>Інформатику викладає інший учитель-фахівець з інформатики.</p> <p>Викладання проводять два вчителі.</p>

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ. 3 КЛАС»

(105 годин на рік)

У I семестрі робота здійснюється за першою частиною підручника й першою частиною робочого зошита.

У II семестрі робота здійснюється за першою частиною підручника й другою частиною зошита.

Грущинська І. В. Я досліджую світ. Підручник інтегрованого курсу для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) : Ч. 1 // І. В. Грущинська, З. М. Хитра, — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. — 160 с.: іл.

Грущинська І. В. Я досліджую світ. Робочий зошит (у 2-х частинах). Навчальний посібник для 3 класу закладів загальної середньої освіти // І. В. Грущинська, З. М. Хитра. — Київ : УОВЦ «Оріон», 2020.

I СЕМЕСТР

Тижні	Теми уроків	Дата
Наше перше дослідження «ЛЮДИНА»		
1 тиждень Людина — частина природи	1. У чому неповторність людини?	
	2. Що об'єднує людей зі світом живої природи?	
	3. У чому полягають відмінності між людиною і тваринами?	
2 тиждень Потреби людини	4. Від чого залежить твоє здоров'я?	
	5. Що тобі необхідно для життя?	
	6. Чому людина має працювати?	
3 тиждень Прагнення людини	7. Для чого потрібне вміння вчитися?	
	8. Які риси характеру допомагають досягати успіху?	
	9. Як розвивати свої творчі здібності?	
4 тиждень Правила співжиття	10. Навіщо потрібно вміти спілкуватися?	
	11. Як можна вирішувати конфлікти?	
	12. Застосовуємо знання щодня	
Наше друге дослідження «ЛЮДИНА І НЕЖИВА ПРИРОДА» Тіла та явища природи		
5 тиждень Природа — частина навколишнього світу	13. Чому природа — це невіддільна частина навколишнього світу?	
	14. Що називають тілами (об'єктами), а що — явищами природи?	
	15. Яке обладнання допомагає досліджувати природу?	
6 тиждень Сонце — джерело життя на Землі	16. Як Сонце здійснює вплив на Землю?	
	17. Які явища в неживій природі залежать від Сонця?	
	18. Як Сонце впливає на живу природу?	

Водна оболонка Землі		
7 тиждень Планета «Вода»	19. Чому вода — найзагадковіша речовина на Землі?	
	20. Де на Землі міститься солоня, а де прісна вода?	
	21. Чому відбувається колообіг води в природі?	
8 тиждень Значення води	22–23. Яке значення має вода для природи й людини?	
	24. Як люди використовують енергію води на суходолі та в морі?	
9 тиждень Охорона води	25. Як відбувається забруднення води?	
	26. Як потрібно охороняти воду від забруднення?	
	27. Застосовуємо знання щодня	
«Одяг» Землі — повітря		
10 тиждень Властивості та склад повітря	28. Які властивості має повітря?	
	29. Як властивості та склад повітря впливають на природу Землі?	
	30. Як вітер впливає на природу Землі?	
11 тиждень Вітер і погода	31. Які зміни приносить вітер у довкілля?	
	32. Як люди «товаришують» із вітром?	
	33. Які прилади допомагають досліджувати погоду?	
12 тиждень Охорона повітря	34. Як забруднення повітря впливає на здоров'я?	
	35. Як охороняти повітря від забруднення?	
	36. Застосовуємо знання щодня	
Тверда оболонка Землі		
13 тиждень Гірські породи й корисні копалини	37. Із чого складається тверда оболонка Землі?	
	38–39. Що таке корисні копалини і як ти можеш їх досліджувати?	
14 тиждень Застосування корисних копалин	40. Де в побуті застосовують корисні копалини?	
	41. Чи можуть вичерпатися запаси корисних копалин?	
	42. Чому корисні копалини потрібно використовувати ощадливо?	
15 тиждень Ґрунт — особлива прикмета планети Земля	43. Чим ґрунт відрізняється від гірської породи?	
	44–45. Як дослідити склад ґрунту й визначити умови, необхідні для рослин?	

16 тиждень Родючий ґрун — запорука врожаю	46. Яке значення має ґрунт для природи і життя людей?	
	47. Як підтримувати та поліпшувати родючість ґрунту?	
	48. Застосовуємо знання щодня	
II СЕМЕСТР Наше третє дослідження «ЛЮДИНА І ЖИВА ПРИРОДА» Рослини та середовища їхнього існування		
17 тиждень Зелене диво Землі	49. Чим особливий різноманітний світ рослин?	
	50. Чому квіткові — найпоширеніші рослини на Землі?	
	51. Які рослини називають хвойними?	
18 тиждень Культурні рослини	52. Які рослини належать до культурних?	
	53. На які групи поділяють культурні рослини?	
	54. Як розмножуються рослини?	
19 тиждень Рослинні угруповання	55. Як середовище існування впливає на рослини?	
	56. Якими бувають ліси і луки?	
	57. Які рослини заселили водойми та їхні береги?	
20 тиждень Охорона рослин	58. Яке значення у житті людини мають рослини?	
	59. Як підтримувати різноманітність рослин на Землі?	
	60. Застосовуємо знання щодня	
Тварини і середовища їхнього існування		
21 тиждень Різноманіття тварин	61. У чому неповторність різноманітного світу тварин?	
	62. Як комахи заселили нашу планету?	
	63. Як риби пристосувалися до життя у водоймах?	
22 тиждень У воді й на суходолі	64. Чому земноводні мають таку назву?	
	65. Чи всі плазуни плазують?	
	66. Як птахи опанували повітряний простір?	
23 тиждень Птахи та звірі на землі, у повітрі й у воді	67. Чому влітку птахи перестають співати?	
	68. Де живуть звірі?	
	69. Як звірі піклуються про своє потомство?	
24 тиждень Свійські тварини	70. Як дикі тварини стали свійськими?	
	71. Чи може людина існувати без свійських тварин?	
	72. Застосовуємо знання щодня	
25 тиждень Угруповання тварин	73. Які тварини живуть у лісах?	
	74–75. Які тварини живуть на луках, у степах і водоймах?	

26 тиждень Охорона тварин	76. За що «відповідальні» тварини в природі?	
	77. Яке значення в житті людини мають тварини?	
	78. Які заходи охорони тварин дієві?	
27 тиждень Гриби та бактерії	79. У чому загадковість світу грибів?	
	80. Де на Землі є мікроорганізми?	
	81. Коли гриби й бактерії приносять користь, а коли — шкодять?	
28 тиждень Вплив людини на природу	82. Що вивчає екологія?	
	83. Які ланцюги живлення існують у лісі, на луці й у водоймі?	
	84. Застосовуємо знання щодня	
Людина та її організм		
29 тиждень Взаємодія всіх органів. Опора й рух	85. Як працює наш організм?	
	86. Яку роботу здійснює нервова система?	
	87. Для чого потрібні скелет і м'язи?	
30 тиждень Травлення і дихання	88. Які органи допомагають людині перетравлювати їжу?	
	89. Як правильно харчуватися?	
	90. Для чого потрібне дихання?	
31 тиждень Кров і кровообіг	91. Навіщо людині кровообіг?	
	92. Яке значення для життя людини має кров?	
	93. Застосовуємо знання щодня	
Наше четверте дослідження «ЛЮДИНА В СУСПІЛЬСТВІ»		
32 тиждень Людина серед людей	94. У чому цінність сім'ї?	
	95–96. Як запобігати небезпечним ситуаціям у побуті?	
33 тиждень Права й обов'язки людини	97. Якою має бути поведінка в закладах культури?	
	98. Що таке правопорушення?	
	99. Чи можуть діти стати славетними українцями?	
34 тиждень Культура народів світу	100. Де можна побачити рукотворні дива світу?	
	101. Чому дізнаватися про життя різних народів цікаво?	
	102. Що в моїй оселі вироблено в інших країнах?	
35 тиждень Мови народів світу	103. Які мови найпоширеніші у світі?	
	104. Чому треба плекати рідну мову?	
	105. Застосовуємо знання щодня	

КОНСПЕКТИ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ 3 КЛАСУ

І СЕМЕСТР

Тиждень № 1

Моє відкриття: ЛЮДИНА — ЧАСТИНА ПРИРОДИ

1 У ЧОМУ НЕПОВТОРНІСТЬ ЛЮДИНИ?

Підручник — с. 5.

Робочий зошит — ч. 1, с. 1.

Завдання уроку: формувати уявлення про унікальність (неповторність) кожної людини, фізичний і розумовий розвиток людини; вчити досліджувати зміни, що відбуваються з тілом людини та своїм тілом; формувати вміння вимірювати свої зріст і масу, характеризувати свій ріст і розвиток; сприяти розвитку дослідницьких умінь; сприяти формуванню в учнів переконань про те, що життя кожної людини становить велику цінність.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світліни різних людей (чоловіків і жінок).

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Населення Землі.
2. Спільні ознаки в усіх людей.
3. Відмінності між людьми.
4. Унікальність кожної людини.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна провести фронтальну бесіду.

- Пригадайте, що допомагає людям розуміти одне одного.
- Прочитайте уривок з вірша Василя Симоненка.

Ти знаєш, що ти — людина?

Ти знаєш про це чи ні?

Усмішка твоя — єдина...

Очі твої — одні...

- Поміркуйте і розкажіть, у чому полягає неповторність кожної людини.

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць пропонується робота зі шмуцтитолом підручника на с. 4.

• Ми продовжуємо вивчати предмет «Я досліджую світ». Нашим першим дослідженням знову буде «Людина». Вивчаючи цей розділ, ми дізнаємося про те, як можна досягти успіху в житті. Нашим гаслом буде «Корисних звичок складно набути, але з ними легко жити». Ми дізнаємося більше про професії лікаря, психолога, юриста, митця, екскурсовода, вчителя. Спільно з дорослими або самостійно необхідно буде виконати в цьому розділі перший родинний проект «Життя без обмежень. Як досягають успіху люди з інвалідністю?»

• Дуже слухними й нині є слова відомого українського мислителя Григорія Сковороди: «Пізнай себе, свій рід, свій народ, свою землю — і ти побачиш шлях у життя. Шлях, на якому найповніше розкриються твої здібності. Ти даси йому продовження, вторувавши стежину, із тієї стежини вже рушили у життя твої нащадки...»

III. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Проведення гри «Який /яка я?».

Учитель/вчителька пропонує підвестися по черзі тим, кого стосується запитання.

- ✓ Хто народився взимку?
- ✓ Хто народився в понеділок?
- ✓ Хто любить фізичну культуру та спорт?
- ✓ Хто любить котів?
- ✓ Хто любить цукерки?
- ✓ Кому було 8 років?
- ✓ У кого гарний настрій?

2. Робота з віршем Надії Красоткіної «А люди різні».

- Прослухайте вірш і визначте, якими словами авторка характеризує людей. Чим цінна кожна людина?

А люди різні

А люди є, як сонечко **привітні**,
 Навколо випромінюють тепло.
 Вони душею **щирі і тендітні**,
 Вони, як в спеку, чисте джерело.
 Є люди **життєрадісні**, гарячі,
 Кипить у них енергія в душі.
 Вони таку веселу мають вдачу,
 А ти їх осудити не спіши.
 Є люди **добрі**, вміють співчувати
 І допоможуть, виручать з біди.
 Але при цьому будуть ще й мовчати,
 З людьми такими в світ за очі йди.
 Є люди **гарні**, дуже **симпатичні**,
 Всього в них в міру: доброти й тепла.
 Вони **веселі** і реалістичні,
 Ніколи не тримають в серці зла.
 Близькі є люди і по духу **рідні**.
 Без них, здається, й сонце б не зійшло.
 Вони, як те повітря, нам потрібні.
 Не уявляю, як без них було б?

З якими легко всім — це люди **світлі**.
 Вони в житті, мов рятівні вогні.
 І пелюсткові душі в них розквітлі.
 Близькі ці люди й дорогі мені.
Дотепні є, що не шукають слова,
 Воно у них завжди на язиці.
 На всі питання відповідь готова.
 Я їх люблю — дотепні люди ці!
Ще є розумні, ще — **талановиті**,
Красиві, щедрі, сильні люди є.
Ласкаві є і дуже **працьовиті**.
 У цьому світі кожному своє.
 Є люди різні. Я їх зустрічала.
 Нема однакових, та в тім нема біди.
 А серед тих, що я ось тут назвала,
 Подумай трішки і себе знайди.
 Бо є ще й інші, я про них не буду.
 На тих не хочу витрачати слова.
 То ж не згубися серед того люду
 І не розтрать себе на них, бува.

Надія Красоткіна

3. Робота в групах.

Завдання кожній групі — стати за зростом, потім — за кольором волосся (наприклад, від темніших до світліших), за кольором очей (від темніших до світліших).

- Чи є в класі два абсолютно однакових учня або учениці?
- А кожна людина — це неповторна особистість. На цілій планеті немає двох однакових людей; навіть близнята, котрі зовні дуже схожі, насправді — різні, бо в кожного є свої здібності, відчуття, уподобання, власне життя.
- Чим ви схожі? (Ми всі навчаємося в одному класі; живемо неподалік від школи; нас навчають ті самі вчителі; ми всі живемо в сім'ях; країна, у якій ми живемо, — це Україна.)
- А в чому полягають ваші відмінності? (Є хлопчики, є дівчатка; у нас різна зовнішність; ми по-різному навчаємося; нам подобаються різні уроки; любимо різні ігри; маємо різний стан здоров'я; різні за характером; кожен має свою улюблену страву.)

4. Робота з графіком у підручнику на с. 5.

- Проаналізуйте, як збільшується населення нашої планети. Порахуйте, за які часові проміжки чисельність людства становила 2, 3, 4, 5, 6, 7 мільярдів. Через скільки років чисельність населення може сягнути 8 млрд?

І за такої неймовірної чисельності не знайти на Землі бодай двох однакових особистостей! Навіть близнюки не схожі між собою. Що дорослішими вони стають, то більше відмінностей набувають.

Кожна людина відрізняється від інших зовнішністю, спадковими ознаками, віком, поведінкою. Життя людини становить велику цінність!

5. Словникова робота.

Унікальний — незвичайний, рідкісний, винятковий, неповторний.

Коли ми вперше бачимо людину, спочатку звертаємо увагу саме на її зовнішність. Неповторна кожна зовнішність. Уже потім, познайомившись ближче, можемо побачити, яка в неї душа (її характер, розум, емоції і почуття, воля). І душа кожна неповторна, тому й зазначає народне прислів'я: «Всякий молодець на свій образець».

6. Проведення гри «Хто це».

• Доведіть неповторність кожної особистості у вашому класі за допомогою гри «Хто це?». Учень або учениця характеризує когось із однокласників чи однокласниць, не називаючи його/її імені. Хто відгадає, той продовжує гру.

7. Проведення конкурсу детективів.

Робота з ілюстраціями підручника на с. 6.

• Порівняйте відбитки пальців. Скільком людям вони належать?

Дослідіть відбитки своїх пальців. Для цього торкніться пальцем до подрібненої крейди або графіту, а потім — до липкого боку скотчу. Порівняйте відбитки пальців у своїх однокласників й однокласниць.

Цікаво, що в усіх людей відбитки пальців не однакові. Тому їх вносять у документи для розпізнавання особи. А от у мавп, на відміну від людей, відбитки пальців майже однакові.

8. Проведення гри «Так чи ні?».

Учитель/учителька читає різні твердження. Коли твердження істинне, то учні показують зелену картку, коли ні — червону картку.

- ✓ У різних людей однакові відбитки пальців. *Так чи ні?*
- ✓ Деякі люди є особливими й неповторними. *Так чи ні?*
- ✓ Неповторність полягає лише в зовнішності. *Так чи ні?*
- ✓ Ми відрізняємося одне від одного бажаннями, діями, творчістю, мріями. *Так чи ні?*
- ✓ Кожна людина не має нічого спільного з іншими людьми. *Так чи ні?*
- ✓ На цій планеті немає двох однакових людей. *Так чи ні?*
- ✓ Кожна людина у світі неповторна. *Так чи ні?*

IV. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 1–3 у робочому зошиті на с. 1–2.

Пам'ятка

- ✓ Не оглядайся на інших, не бійся того, що про тебе подумають.
- ✓ Критично стався до різних «зірок», не створи собі ідолів або кумирів.
- ✓ Не заздри іншим, не наслідуй їх в одязі й поведінці.
- ✓ Умій радіти тому, що ти маєш.
- ✓ Умій зрозуміти іншу людину, не поспішай засуджувати.
- ✓ Допомагай іншим безкорисливо, не чекаючи подяки.

Пам'ятайте про свою унікальність! Цінують кожну мить, кожну людину! Адже кожен/кожна з вас **НЕПОВТОРНІЙ/НЕПОВТОРНА!**

V. Підсумки уроку.

• Чому потрібно цінувати й берегти своє життя? Як ви розумієте вислів: «Кожна людина — унікальна особистість»? За якими ознаками люди відрізняються одне від одного? Де використовують дані про відбитки пальців?

Наші відкриття:

1. Кожна людина відрізняється від інших зовнішністю, спадковими ознаками, віком, поведінкою.

2. На Землі немає навіть двох однакових людей.

3. Життя кожної людини становить велику цінність.

Підручник — с. 7.

Робочий Робочий зошит — ч. 1, с. 2.

Завдання уроку: формувати уявлення про людину як частину живої природи; вивчити ознаки, що є спільними з іншими живими істотами; схарактеризувати умови, які необхідні людині для життя; установити позитивні й негативні впливи природних чинників на життя людини; сприяти розвитку пізнавального інтересу до вивчення природи людини; сприяти вихованню в учнів наукової картини світу.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світліни рослин, тварин, грибів.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Ознаки живої природи.
2. Людина — частина живої природи.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування.

- Скільки людей живе на Землі? Як змінюється чисельність населення на Землі? Що є спільного в усіх людей? Чим люди відрізняються між собою? Що означає слово «унікальність»?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати бесіду з демонстрацією зображень.

- Роздивіться зображення і обговоріть.

На які групи поділяють живі організми? Які спільні ознаки вони мають? Які особливості мають комахи? Риби? Птахи? Які особливості в будові та поведінці звірів вирізняють їх серед інших тварин?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць пропонується проблемне запитання:

- Що об'єднує людей зі світом живої природи?

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. *Фронтальна бесіда з учнями.*

- Чи властиві рослинам рух, розвиток і розмноження? Чи дихають рослини? Чи існують живі організми, яким не властивий процес дихання? Навіщо потрібне світло організмам? Чи всі тварини дбають про своє потомство? Як різні звірі піклуються про своїх малят?

2. *Робота з текстом підручника на с. 7.*

Людина має багато спільних рис із представниками світу живої природи. Люди, як і всі організми, *ростуть і розвиваються, дихають, живляться, рухаються, продовжують свій рід*. Ці ознаки притаманні рослинам, тваринам, людям та іншим організмам. Найбільше в людей спільних ознак зі світом тварин. Людям, як і тваринам, для життя необхідні повітря, світло й тепло, вода і їжа. Здорова доросла людина може прожити без повітря від 3 до 5 хвилин, без води — від 3 до 10 діб, а без їжі — до 45 діб.

3. *Розповідь учителя/вчительки.*

- Природне середовище було, є і буде незмінним партнером людини в її повсякденному житті. Ми черпаємо зі скриньки природи всі наші багатства. Природа, її краса і велич залишаються нашим головним скарбом.

- Людина — частина живої природи, яка живе серед природи й бере з неї все необхідне для життя: повітря, тепло та світло, воду, продукти харчування, одяг, корисні копалини, використовує природні ресурси для отримання предметів побуту.

Температура докільля відіграє важливу роль у житті організмів, бо впливає на температуру їхнього тіла. Тільки птахи, ссавці та люди здатні підтримувати температуру свого тіла на сталому рівні незалежно від значних її коливань у навколишньому середовищі. Для людини нормальна температура тіла становить близько 36,6 градуса. Вона є важливим показником її здоров'я.

Від стану навколишнього середовища залежить і стан нашого здоров'я. Що більше відходів ми викидаємо в довкілля, то більше мікробів; що більше сміття, то більше хвороб. Крім того, склад і чистота повітря, питної води мають свій вплив на здоров'я людини: забруднені повітря і вода можуть стати причиною багатьох захворювань. Отже, слід пам'ятати: «Здоров'я природи — здоров'я людини».

4. «Мозковий штурм».

- Що є спільного в поведінці звірів (ссавців) і людей?

І людині, і тварині властиві:

- а) вроджені реакції на різні чинники довкілля (світло, тепло, холод, небезпеку);
- б) здатність набувати досвід у життєвих ситуаціях;
- в) здатність переживати позитивні чи негативні емоції.

5. Проведення гри «Упізнай тварину за її рухами».

Учитель/вчителька пропонує відтворити учням по черзі рухи різних тварин. Хто перший упізнає тварину, той/та імітує рухи.

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 4–5 у робочому зошиті на с. 2–3.

Цікавинки про організм людини

1. Відбиток язика, як і пальця, — унікальний. Ні в кого іншого немає такого само малюнка на ньому, який є у вас.
2. Найсильніший м'яз в організмі людини — це язик.
3. Вранці після сну людина трохи вища свого денного й вечірнього зросту. Це тому, що під час сну хребет розтягується і подовжується, а під час ходіння — стискається.
4. Вуха людини ростуть усе життя! Швидкість їхнього зростання становить чверть міліметра за рік. До речі, ніс теж весь час потихеньку збільшується.
5. Кожен день у нас у роті виробляється близько одного літра слини.
6. За день кров людини долає дистанцію більш ніж у 19 кілометрів.
7. Дівчата моргають у два рази частіше, ніж хлопці.
8. Учені стверджують, що людське око може розрізнити 10 мільйонів різних кольорів.
9. Лише 10 % усього населення планети — лівші. Причому ліворуких хлопчиків більше, ніж дівчаток.
10. За добу тіло людини може виробити стільки тепла, що його б вистачило для закипання 30 л холодної води.
11. Більш як 20 років кожен/кожна з нас проводить уві сні.
12. Волос людини у 20 разів товщий, ніж павутина.

VI. Підсумки уроку.

• Які ознаки притаманні всім організмам? Які умови необхідні для життя організмів? Які пристосування до життя у водоймі мають риби? Як пристосовані до життя в наземно-повітряному середовищі птахи? Чому ссавці є найбільш поширеними у природі?

Наші відкриття:

1. Люди, як і всі організми, ростуть і розвиваються, дихають, живляться, рухаються, продовжують свій рід.
2. Людям, як і тваринам, для життя необхідні повітря, світло й тепло, вода і їжа.
3. Люди мають найбільше спільних ознак із ссавцями (звірами).

3 У ЧОМУ ПОЛЯГАЮТЬ ВІДМІННОСТІ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ТВАРИНАМИ?

Підручник — с. 9.

Робочий зошит — ч. 1, с. 3.

Завдання уроку: формувати уявлення в учнів про властивості, що притаманні лише людині; вчити розпізнавати спільні й відмінні ознаки між людиною та тваринами, порівнювати спільноти тварин і людей, характеризувати різні способи поведінки живих істот, здібності та вміння, що притаманні лише людині; визначати умови, які необхідні для гармонійного розвитку людини, формулювати висновки про відмінності між людиною і тваринами; сприяти розвитку в учнів дослідницьких умінь; сприяти вихованню в учнів наукової картини світу.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини звірів і людей; відео, що демонструють інстинкти тварин (полювання, турбота про потомство, створення житла, захисна поведінка).

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Відмінності людського організму від тварин.
2. Відмінності в поведінці людини і тварин.
3. Умови, що необхідні для життя людини.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування:

- Які умови необхідні для життя організмів? Які ознаки характерні для живих організмів? Які ознаки властиві лише рослинам? Тваринам? Які спільні ознаки об'єднують людей з іншими представниками світу живої природи?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати бесіду за ілюстраціями підручника на с. 9.

- Роздивіться світлини, упізнайте тварин. Обговоріть. До якої групи належать ці тварини? Які спільні ознаки є в будові тіла людини й звірів? Чи ви змогли виявити схожість у поведінці звірів і людей?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель/вчителька може запропонувати відгадати або придумати загадки про людину, потім повідомити тему уроку.

- Відгадайте загадку.

✓ Двоє ходять, двоє дивляться, одна водить і керує. (*Людина.*)

- Сьогодні на уроці ми дізнаємося про те, у чому полягають відмінності між людиною і тваринами.

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з текстом підручника на с. 9–10.

- Дайте відповіді на запитання після читання тексту.
- Що в будові тіла відрізняє людину від інших тварин?
- Що таке інстинкти? Чи є в людини інстинкти?
- Чим поведінка людини відрізняється від поведінки тварин?

2. Словникова робота.

Інстинкти — це вроджена неусвідомлена поведінка; сукупність уроджених реакцій на різні чинники довкілля, а не розумова діяльність.

У перекладі з латинської мови інстинкти означають «спонукання», «потяг до дії».

3. Розповідь учителя/вчительки про основні відмінності поведінки людини та тварин.

1. Тварини лише подають сигнали своїм родичам із приводу власних емоційних станів, тоді як людина за допомогою мови може інформувати інших у часі та просторі, передаючи свій досвід. Завдяки мові кожна людина користується досвідом, який вироблено людством протягом тисячоліть і якою вона ніколи не сприймала безпосередньо.

2. Тварини здатні використовувати предмети як знаряддя, але тварини зазвичай не можуть самостійно створити знаряддя праці. Тварини не живуть у світі постійних речей, не виконують колективних знаряддєвих дій. Лише людина створює знаряддя за продуманим планом, використовує їх за призначенням і зберігає на майбутнє. Вона живе у світі постійних речей, користується знаряддями спільно з іншими людьми, переймає досвід користування знаряддями праці та передає його іншим.

3. Тварини також здатні переживати позитивні чи негативні емоції, але лише людина може насолоджуватися картинами природи, переживати інтелектуальні почуття.

З моменту народження дитина оволодіває способами використання знарядь і навичками спілкування. Це, своєю чергою, розвиває розум, емоції і почуття, волю, формує особистість. Мавпа в будь-яких умовах буде проявляти себе як мавпа, а людина лише тоді стане людиною, якщо її

розвиток відбувається серед людей. Це підтверджують випадки виховання людських дітей серед тварин.

Щоб людина стала людиною, їй неодмінно потрібно жити в суспільстві, виховуватися людьми. Так вона може розвинути свій розум, інтелект, стати особистістю.

4. Робота учнів у групі або парі.

• Поміркуйте, які тварини, на вашу думку, найрозумніші. Складіть свій рейтинг «Десять тварин-розумників».

Орієнтовний рейтинг тварин, що мають складну поведінку.

1. Шимпанзе.	6. Свійська свиня.
2. Дельфін.	7. Білка.
3. Орангутанг.	8. Поштовий голуб.
4. Індійський слон.	9. Восьминіг.
5. Ворона.	10. Щур.

5. Поясніть народну мудрість.

✓ Рибам — вода, птахам — повітря, а людині — уся земля.

6. Робота з оповіданням Василя Сухомлинського.

• Прослухайте оповідання. Дайте відповідь на запитання: «Як Федько відчув у собі людину?»

Як Федько відчув у собі людину

Пішов раз малий Федько з матір'ю на поле картоплю копати.

— Вісім років тобі, — каже мати, — працювати час по-справжньому.

Викопає мати кущ, а Федько вибирає з ямки картоплю й у відро кидає.

Не хочеться Федькові працювати. Визбирає картоплю, що зверху, а в землі не хоче копирсатися.

Залишив картоплю в одному кущі, у другому. Мати помітила таку роботу та й каже:

— Хіба тобі не соромно? Людина ж дивиться і все бачить!

Оглядається Федько довкола і дивується:

— Де ж та Людина? Що вона бачить?

— У тобі, Федьку, Людина. Усе вона бачить, усе помічає, та тільки ти не завжди дослухаєшся до того, що вона тобі говорить. Ось прислухайся до її голосу, вона тобі й скаже, як ти працюєш.

— А де ж вона в мені — Людина? — дивується Федько.

— У голові твоїй, у грудях, у серці, — підказує мати.

Перейшов Федько до іншого куща, позбирав картоплю, що зверху лежала. Хотів було вже залишити його, аж тут мов і справді хтось докоряє: що ж ти, Федьку, робиш? Порийся, там ще є картопля у землі.

Здивувався Федько, оглянувся. Нікого немає, а мов хтось дивиться на його роботу й соромить.

«І справді, мабуть-таки, Людина бачить мою роботу», — подумав Федько, зітхнув, розгріб землю біля викопаного куща й знайшов ще кілька картоплин.

Легше стало на душі Федькові. Аж пісеньки веселої заспівав.

Працює він годину, працює другу і все більше дивується. Ледве подумає: «Навіщо так глибоко гребтися, мабуть, уже немає картоплі», а тут хтось і підслухає його думку. І соромно стає Федькові. Але й радісно, ой, як радісно. «Гарний цей друг — Людина», — думає Федько.

Василь Сухомлинський

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 6 у робочому зошиті на с. 3.

• Поміркуйте, коли людина виглядає красиво? Якою буває краса людини? (Зовнішня і внутрішня.)

Прослухайте коротенький віршик Надії Красоткіної. Чи погоджуєтесь ви з її думкою?

Людина

Якщо в душі людини сонце сяє,
Вона красива, просто чарівна!
Ніщо людини так не прикрашає,
Як доброта і посмішка ясна.

Надія Красоткіна

VI. Підсумки уроку.

• Які вміння відрізняють людину від тварин? Що робить людину людиною? Що у вивченні людини здається тобі найважливішим?

Наші відкриття:

1. Тваринам і людям притаманні інстинкти — вроджена неусвідомлена поведінка.
2. Люди, на відміну від тварин, мають найдосконалішу будову й найскладнішу поведінку.
3. Щоб людина стала особистістю, розвинула свій розум, їй неодмінно потрібно жити в суспільстві, виховуватися людьми.

Рефлексія. Що в людях вам здається найзагадковішим? Продовжте речення: «Людина — це...».

Тиждень № 2

Моє відкриття: ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ

4 ВІД ЧОГО ЗАЛЕЖИТЬ ТВОЄ ЗДОРОВ'Я?

Підручник — с. 11.

Робочий зошит — ч. 1, с. 4.

Завдання уроку: формувати уявлення про чинники здоров'я, здоровий спосіб життя, вплив основних природних і соціальних чинників на здоров'я людини; вчити правил здорового способу життя; формувати вміння спостерігати за показниками свого здоров'я і розвитку; виховувати бажання дотримуватися правил здорового способу життя.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: світлини або малюнки людей з різним способом життя (здоровими і шкідливими звичками).

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Чинники здоров'я людини:
 - а) спосіб життя людини;
 - б) спадковість;
 - в) навколишнє середовище;
 - г) медичне обслуговування.
2. Прислів'я про здоров'я людини.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць пропонується фронтальна бесіда.

• Пригадайте, що таке здоров'я. Які ознаки має здорова людина? Які ознаки хворобливого стану? Які бувають хвороби? (*Інфекційні та неінфекційні.*)

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна запропонувати такі проблемні запитання:

- Що впливає на твоє здоров'я? Чи ти усвідомлюєш важливість піклування про його стан? Чому люди хочуть мати добре здоров'я?
- Прочитайте або прослухайте вірш. Які переваги мають здорові люди?

Хто здоровий, той сміється,
Все йому в житті вдається,
Радість б'ється в нім щоднини
Це ж чудово для людини!
Хто здоровий, той не плаче,
Жде його в житті удача.
Він уміє працювати,
Вчитись і відпочивати.

Хто здоровий — не сумує,
Над загадками мудрує,
Він сміливо в світ іде
Й за собою всіх веде.
Бо здоров'я — це прекрасно,
Здорово, чудово, ясно!
І доступні для людини
Всі дороги і стежини!

Олена Ващук

III. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з коловою діаграмою на с. 11 підручника.

• Розгляньте колову діаграму, щоб довідатися, які чинники впливають на ваше здоров'я. Які з них залежать від вас, а які — ні?

2. Розповідь учителя/вчительки з елементами бесіди про чинники здоров'я людини.

• Встановлено, що **здоров'я людини залежить від стану довкілля.** (Це п'ята частина колової діаграми «Чинники здоров'я».)

Здоров'я людини залежить від її способу життя, стану навколишнього середовища, спадковості і якості медичної допомоги.

• Як ви розумієте поняття «чинники здоров'я»? Як ви розумієте природні та соціальні умови? Який стан довкілля в місцевості, де ми живемо?

Стан довкілля визначається рядом характеристик місця проживання людини (наприклад, сільська чи міська місцевість, ступінь озеленення, розташування промислового підприємства поблизу чи віддалік нього). Це означає, що в людей, котрі проживають у хороших природних умовах, наприклад, у сільській місцевості, здоров'я може бути кращим, ніж у людей, які живуть у забрудненій місцевості.

Так, мешканці сіл дихають чистішим повітрям порівняно з міськими жителями, котрі вимушені дихати повітрям, забрудненим вихлопними газами машин і шкідливими відходами підприємств.

Відходи промислових підприємств потрапляють до навколишнього середовища, забруднюючи повітря, воду, ґрунт, на якому ростуть плодові культури, трав'янисті рослини, що є їжею не тільки для людини, а й для тварин, зокрема й домашніх. Через це людина споживає забруднені продукти, що негативно позначається на стані її здоров'я.

• **Наступним важливим чинником здоров'я є спадковість.** (Це також п'ята частина колової діаграми «Чинники здоров'я».)

Кожен/кожна з нас ще до моменту народження отримує від батьків певні спадкові ознаки — статуру, колір очей, волосся тощо. У кожної людини — своя спадковість.

Відомо, що в батьків, які ведуть здоровий спосіб життя, є всі передумови для народження здорових дітей. Також доведено, що передумови негативної спадковості можна частково чи повністю усунути, дотримуючись здорового способу життя.

Наприклад, учні, котрі мають несприятливу спадковість із короткозорості та ще й готують уроки при слабкому освітленні, близько розташовують книжку під час читання, довго дивляться телепередачі, створюють сприятливі умови для прогресування короткозорості.

Але школярі, котрі мають несприятливу спадковість із короткозорості, яка ще не виявилась, можуть запобігти погіршенню зору, якщо будуть дотримуватися правил гігієни зору, режиму дня, достатньо приділяти уваги фізичним вправам і раціональному харчуванню.

• Як допомагає нам медицина або медичне обслуговування боротися із хворобами?

Хоча питаннями збереження і зміцнення здоров'я займається система охорони здоров'я, учені-спеціалісти стверджують, що здоров'я людини залежить від неї лише на 10 % (десята частина нашої колової діаграми). До функцій системи охорони здоров'я відносять профілактику хвороб (щеплення і вакцинацію), виявлення або діагностику захворювань, лікування хворих. Пригадайте, від яких хвороб вам робили щеплення?

• **Від чого найбільше залежить наше здоров'я?** Чи в усіх людей спосіб життя і звички — однакові?

Половина нашого здоров'я залежить від нашого способу життя. Спосіб життя визначається, наприклад, тим, як людина харчується, чи має шкідливі звички, чи займається фізичними вправами і спортом, чи вдосталь часу перебуває на свіжому повітрі, як проводить вихідні дні, чи дотримується режиму роботи й відпочинку.

Отож, зважаючи на всі ці чинники, навчіться берегти та зміцнювати своє здоров'я, ставитися до цього відповідально.

3. Робота з віршем.

• Прослухайте вірш. Які чинники здоров'я в ньому згадуються?

Про здоров'я

Здоров'я — основа усього на світі,
Здоровими бути бажають всі діти,
Для цього потрібно щоденно вмиватись,
Робити зарядку і тепло вдягатись.

Себе гартувати водою і сонцем.
І солодко спати з відкритим віконцем.
І їсти усе, що на стіл подають,
Бо страви нам росту і сил додають.

Людмила Лисенко

4. Робота з прислів'ями.

- Прочитайте прислів'я і поясніть їхній зміст на прикладах із власного життя.
 - ✓ Той здоров'я не цинить, хто хворим не був.
 - ✓ Лікар лікує, а природа зцілює.
 - ✓ Гарний настрій — половина здоров'я.

5. Обговорення ситуацій.

- Які поради ви б дали дітям у таких ситуаціях?

1) Михайлик дуже любить грати в комп'ютерні ігри. Він витрачає на це три години на день.

2) Віталіна прийшла на день народження до своєї подруги. Вона так зраділа солодощам. Весь час дівчинка їла солодощі та пила солодкі газовані напої, не могла зупинитися...

Що важливого ви порадите своїм одноліткам?

IV. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 1–4 у робочому зошиті на с. 4–5.

Проведення гри «Так чи ні».

- Збереженню здоров'я сприяють (*діти встають і говорять «так» або «ні»*):

- 1) погані емоції;
- 2) взаєморозуміння в сім'ї;
- 3) праця на свіжому повітрі;
- 4) активний відпочинок;
- 5) ранкова зарядка;
- 6) ледачість;
- 7) паління;
- 8) чистота тіла;
- 9) раціональне харчування;
- 10) шкідливі звички;
- 11) спадкові хвороби.

V. Підсумки уроку.

• Як спосіб життя може вплинути на здоров'я? Чому важливіше запобігати виникненню хвороби, ніж потім лікувати її?

Наші відкриття:

1. Здоров'я людини залежить від її способу життя, стану навколишнього середовища, спадковості і якості медичної допомоги.

2. Найбільший вплив на стан здоров'я людини має її спосіб життя.

5 ЩО ТОБІ НЕОБХІДНО ДЛЯ ЖИТТЯ?

Підручник — с. 12.

Робочий зошит — ч. 1, с. 5.

Завдання уроку: формувати уявлення про матеріальні й духовні потреби людини; пояснити особливості поведінки людини, пов'язані з її духовними потребами, вчити висловлювати оцінні судження щодо своїх потреб і потреб інших людей; розвивати вміння учнів/учениць співпрацювати в групах для досягнення спільних цілей; сприяти розвитку пізнавального інтересу до дослідження природи людини; сприяти вихованню в учнів/учениць наукової картини світу.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини різних потреб людини.

Відео про життя Ніка Вуйчича

<https://www.youtube.com/watch?v=rKZHfS32xnc>

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Потреби людини.
2. Матеріальні й духовні потреби людини.
3. Природні (здорові) і нездорові потреби людини.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/учителька може провести фронтальне опитування і роботу з віршем.

• Від яких чинників залежить здоров'я людини? Що таке здоровий спосіб життя? Що таке спадковість? Які хвороби можуть передаватися спадково? Яка роль медичного обслуговування? Як впливає навколишнє середовище на здоров'я людини?

- Послухайте вірш Галини Кирпи «Сидько й Тинько».

Сидько сидів, Тинько — тинявся.
Сидько читав собі й сміявся.
Аби ж сміявся тишком-нишком,—
Тинько б не знав про тії книжки.
А то сидів, немов на лихо,
І як не лусне він зо сміху.

Тинько і місця не знаходить —
З кутка в куток все ходить, ходить.
Вже геть не хочеться тиняться.
І він сказав: «Давай міняться!
Іди ще ти, Сидько, в Тиньки,
А я читатиму книжки!».

- Якого способу життя дотримуються герої вірша? Що б ви їм порадили?
- Послухайте вірш Грицька Бойка.

До усього береться,
Все встигає почать,
Та йому не вдається
Розпочате кінчать.
Мов сірник, загориться,
Як почне щось робить;
Поспіша, метушиться,
Гарячиться, кричить.

Потім враз — охолело,
Присмиріло хлопча,
Стало тихе і кволе,
Наче мокре курча.
Де одразу й подівся
Запальний його дух.
Мов сірник, загорівся,
Мов сірник, і потух.

Грицько Бойко

- Що б ви порадили цьому хлопчику?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати бесіду та роботу з віршами.

• Роздивіться зображення в підручнику на с. 13. Поміркуйте й обговоріть. Які потреби людини зображено? Які ще є потреби в людини? Які потреби мають першочергове значення для вашого життя і здоров'я?

• Прослухайте вірш Надії Красоткіної. Що потрібно людині? Яке спілкування потрібно кожній людині? Чому?

Людам треба небагато

Природа й справді надзвичайне диво.
У ній краса і казка, й дивина.
Весна прийшла і стало так красиво,
А в небі синьому немає дна.
Воно приваблює до себе, кличе
І хочеться злетіти просто ввись...
Піднятися, як вільна пташка, вище
Й летіти в небі синьому кудись...
Щоб тільки воля, сонечко і небо,
Й краса земна, що всюди зацвіла.

Бо для душі вже більшого й не треба,
Лише любові й трішечки тепла.
Та миру, й тиші, щоб пташки співали.
В куцах бузку й калини — солов'ї.
Щоб на Землі ніколи не стріляли,
Щоб діточки малі росли в сім'ї.
Й були щоб з ними мамочка і тато,
А всюди квіти, радість осяйна.
Бо ж людам треба зовсім небагато:
Тепло, любов, мир, ласка та весна.

Надія Красоткіна

Людині кожній треба спілкування

Людині кожній треба спілкування,
Щоб тепле слово до душі лилось.
Бо в кожного є думи і вагання,
Щось гарне сталося, щось не відбулось
І поділиться хочеться думками,
Відкрите серце з радістю для всіх.
В розмові йти відкритими шляхами,
Щоб линув щирий голос, добрий сміх...

Людина в соціумі вертиться своєму
І хоче іноді, щоб зміни відбулись.
Бо їй не вистачає вже об'єму,
І рамок тих, що навкруги зійшлись...
Тож хочеться нового спілкування,
І вражень інших, почуттів нових...
Тож йдіть назустріч сміло, без вагання
Хай буде гарно й добре все для всіх!

Надія Красоткіна

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць пропонується скласти й написати на аркуші коло своїх потреб «Що мені потрібно для життя».

• Сьогодні на уроці ми будемо вивчати потреби людини. Візьміть аркуш паперу, поміркуйте та напишіть, що кожному/кожній з вас необхідно для життя.

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Словникова робота.

Потреби — це необхідність у чомусь значущому для життя людини.

2. Робота з текстом підручника на с. 13.

Потреби в людей бувають різними. Одні називають матеріальними, а інші — духовними. До матеріальних належать першочергові потреби людини в їжі, воді, одязі та житлі. Духовні — це прагнення дружби, взаєморозуміння, любові, поваги, доброзичливого спілкування, пізнання світу й себе, захоплення красою природи та мистецтвом, читання цікавих книжок. Ти, певно, можеш продовжити цей список.

3. Робота з пірамідою потреб. (Учитель/вчителька може продемонструвати піраміду з 5 рівнями або сходинками.)

Потреби людини як живої істоти. Потреби цієї групи перебувають на «першому поверсі» умовної піраміди. До них належать потреби, які забезпечують виживання людини як живої істоти (потреба в їжі, одязі, житлі, теплі, повітрі, воді тощо).

Потреби в безпеці. Це потреби в соціальній захищеності: одержанні медичної допомоги, захисті від внутрішніх і зовнішніх ворогів. Ці потреби виражають прагнення людини зберегти певний життєвий рівень, контроль за власною життєдіяльністю.

Соціальні потреби. Кожна людина прагне дружби, любові, прагне до участі у спільних діях, хоче бути членом певних об'єднань людей, з якими в неї спільні інтереси, прагне брати участь у суспільних заходах, бути визнаною «суспільною особистістю» тощо.

Потреби у визнанні й повазі. Це — потреби в позитивній оцінці особистості з боку суспільства, в одержанні людиною певного соціального статусу, у повазі та визнанні з боку тих, хто поруч.

Потреби в самореалізації. Дана група поєднує потреби, пов'язані з прагненням людини до розвитку й розкриття своїх здібностей, талантів, задатків, до розвитку особистості та прихованого в ній потенціалу. Задоволення цієї групи потреб — це процес саморозвитку особистості, постійного внутрішнього руху.

• Розгляньте малюнок. (*Малюнок повненького хлопчика, що їсть тістечка.*) Яку потребу задовольняє Ласун? Вона першочергова чи другорядна? Матеріальна чи нематеріальна? Пригадай піраміду потреб. На яку сходинку ми можемо розмістити цю потребу Ласуна?

4. Вправа «Мікрофон».

• Обговоріть у парі коло своїх потреб. Які з них належать до матеріальних, а які — до духовних? Які потреби потрібно розвивати, а від чого варто відмовитися?

5. Робота з текстом підручника на с. 13.

Людські потреби поділяють також на природні, тобто здорові, і неприродні, які називають це «нездоровими». Задоволення природних потреб зміцнює здоров'я, сприяє розвитку, дарує радість життя. Проте є нездорові потреби, наприклад, шкідливі звички, лінощі, що заподіюють людині багато шкоди. Коло потреб людини свідчить про її характер і рівень розвитку.

• Продемонструйте за допомогою жестової мови різні потреби людини.

6. *Інструктаж учнів щодо виконання першого родинного проєкту «Життя без обмежень. Як досягають успіху люди з інвалідністю?».*

Учитель/вчителька може запропонувати перегляд відео про життя Ніка Вуйчича.

Відео про життя Ніка Вуйчича

<https://www.youtube.com/watch?v=rKZHfS32xnc>

Обговоріть думку Ніка Вуйчича. Чи погоджуєтесь ви з нею: «Стань другом, коли тобі потрібні друзі. Подаруй надію іншим, коли сам у ній маєш потребу».

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 5–8 у робочому зошиті на с. 5–7.

VI. Підсумки уроку.

• Що таке потреби? Якими вони бувають? Чи змінюються в тебе потреби з віком? Як саме? Чи будь-який спосіб задоволення потреб є, на твою думку, розумним?

Наші відкриття:

1. Потреби — це необхідність у чомусь значущому для життя людини.
2. Кожна людина має свої потреби.
3. Потреби людини бувають матеріальними та духовними.
4. Потреби людини залежно від їхнього значення для здоров'я і життя поділяють на природні (здорові) та нездорові (шкідливі звички).

6 ЧОМУ ЛЮДИНА МАЄ ПРАЦЮВАТИ?

Підручник — с. 14.

Робочий зошит — ч. 1, с. 7.

Завдання уроку: формувати уявлення про різні види діяльності людини, працю і професії людей різних типів: «людина-людина», «людина-техніка», «людина-природа», «людина-мистецтво»; порівняти фізичну й розумову працю людини; пояснити особливості творчої праці людини; вчити висловлювати оцінні судження щодо своїх здібностей до певного виду праці; сприяти розвитку пізнавального інтересу до професій; сприяти вихованню поваги до праці, переконань про те, що праця є правом й обов'язком кожної людини.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини людей з різними типами професій: «людина-людина», «людина-техніка», «людина-природа», «людина-мистецтво».

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Праця — право й обов'язок людини.
2. Види праці людини: фізична й розумова.
3. Творча діяльність людини.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування.

• Що таке потреби? Якими вони бувають? Наведіть приклади матеріальних і духовних потреб людини. Наведіть приклади природних (здорових) і шкідливих потреб людини. Чи змінюються потреби з віком? Як саме? Чи будь-який спосіб задоволення потреб є розумним?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати провести бесіду та гру-конкурс.

Гра-конкурс «Хто в нашій школі працює?».

Діти мають назвати всі професії, які є в нашій школі (вчитель/вчителька, вихователь/вихователька, секретар/секретарка, бібліотекар/бібліотекарка, медсестра, лікар/лікарка, бухгалтер, повар, техпрацівники, кочегар, дворник тощо).

• Пригадайте, які професії людей вам подобаються. Чи є праця необхідною для кожної людини?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць пропонується гра-експромт «Професії відомі й невідомі».

Дітям пропонується витягнути з коробки листочок або білет з назвою професії і розповісти про неї. Серед назв є такі, що діти добре про них знають, — журналіст, лікар, швачка, продавець тощо, а також такі професії, про які діти чують уперше — кінолог, егер, авіаконструктор, диспетчер, редактор, психолог.

• Сьогодні на уроці ми дізнаємося про різні типи професій людини та чому людина має працювати.

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з текстом підручника на с. 15.

Роздивіться символи, які характеризують різні види діяльності людей. Поясніть їхній зміст, назвіть професії, що до них належать.

2. Проведення конкурсу «Що», «Де?», «Коли?».

Кожному учаснику/учасниці пропонується дістати з ящика малюнки із зображенням різних предметів і вгадати, до якої професії вони належать, та розповісти про застосування цих предметів.

- ✓ Учитель/вчителька — крейда, указка, підручник, ручка.
- ✓ Листоноша — лист, листівка, газета, журнал.
- ✓ Лікар/лікарка — таблетки, шприц.
- ✓ Кухар/кухарка — ложка, каструля, спеції, ніж.
- ✓ Музикант/музикантка — нотний зошит, мікрофон, музичний інструмент.

3. Словникова робота.

Праця — це діяльність людини, у процесі якої вона докладає вольові зусилля для досягнення мети.

Слово «професія» походить від латинського «profiteer», що перекладається як «оголошувати своєю справою», «говорити публічно».

Професія — це вид трудової діяльності, що виник у результаті суспільного розподілу праці й вимагає для її виконання відповідних здібностей та умінь.

4. Робота з текстом підручника на с. 15.

Потреба в праці відрізняє людей від тварин. Кожна людина має право на працю, що виявляє її особисті вподобання і схильності. Це право гарантує стаття 43 Конституції України. Водночас праця — це обов'язок кожної людини й необхідність, без якої не можна задовольнити ні власних, ані суспільних інтересів кожної особистості.

Розрізняють працю фізичну й розумову (інтелектуальну), хоча вони тісно взаємопов'язані й обидві важливі. Наприклад, праця лікаря-хірурга належить до розумової, але йому чи їй потрібно докласти чимало фізичних зусиль, щоб операція пройшла успішно. Якщо людина в процесі роботи застосовує свої хист, уяву та здібності, то таку працю називають творчою.

5. Робота над віршами-чистомовками про професії.

Всі професії важливі

Столяр в майстерні стругає,
Стружку збирає в корзинку —
Потім про яблука дбає,
Робить їм ліжко узимку.
Доярка доїть молоко в корови —
Я п'ю щодня склянку і йду до школи.
Лікар ліки призначає,
Якщо захворіли раптом,
Але кожен добре знає,
Що найкращі ліки — жарти.
Продавець у магазині
Усміхається привітно —
Ця весела господиня
Продає осінні квіти.
Моряк — закоханий у море,
А в мріях бачить океан,

І хоче стати командором,
Здолати бурю й ураган.
Листоноша лист мені приніс,
Затанцюю я йому на біс
І дізнаюсь про новини
Від подружки Катерини.
Льотчик обіймає небо синє,
І від того дійсно він щасливий.
Кухар їжу нам готує смачно —
Ми за це йому безмежно вдячні!
Швачка шиє одяг для людей,
В неї так багато є ідей.
Прикрашає всіх сучасна мода,
І хороший настрій — нагорода!
**ВСІ ПРОФЕСІЇ ДЛЯ НАС ВАЖЛИВІ,
РУКІ ЗОЛОТІ — ЦЕ СПРАВЖНЄ ДИВО!**

Ольга Шнуренко

6. Розповідь учителя/вчительки про виникнення деяких професій.

- Хто був першим лікарем? Як виникла професія лікаря?

З давніх-давен були серед людей такі, які вміли лікувати різні недуги, допомагали іншим. Зокрема в історичних джерелах вказано, що близько 2500 років тому в Греції народилася людина на ім'я Гіппократ. Він дуже багато зробив для розвитку медицини, через це Гіппократа називають «батьком медицини». Головне, що він зробив, — відокремив медичну науку (лікарську справу) від чаклунства й забобонів. Його заповіддю були слова: «Не зашкодь!». Ця людина вміла розпізнавати й лікувати сотні хвороб. Гіппократ вважається першим лікарем.

- Як і коли виникла професія пожежника?

У давні часи не було постійних пожежників. Якщо загорявся будинок, із вогнем боролися всі. Люди шикувалися в лінію та утворювали живий ланцюг від палаючого будинку до річки або колодязя. Вони передавали відра з водою з рук у руки, поки вода не доходила до тих, хто заливав полум'я. Перша добровільна пожежна команда з'явилася в Лондоні в 1666 році, коли пожежа знищила 13 000 будівель. Ці добровольці давали обіцянку кинути все й ринутися на боротьбу з пожежею, де б вона не виникла. Саме англійці винайшли ручні насоси, щоб качати воду шлангами для боротьби з вогнем.

7. Проведення гри-пантоміми «Вгадай професію». (Один учень/одна учениця задумує професію і показує її, імітуючи рухами. Інші учні відгадують. Той, хто відгадав, продовжує гру.)

8. Робота в парі або групі.

- Дослідіть, у який час доби ви маєте найвищу працездатність, а коли працездатність — найнижча. Що впливає на працездатність?
- Продовжте та поясніть зміст прислів'їв.
 - ✓ Праця людину годує, а лінь марнує.
 - ✓ На дерево дивись, як родить, а на людину — як робить.
 - ✓ Бджола мала, а й та працює.
 - ✓ Що посієш, те й пожнеш.
 - ✓ Зробив діло — гуляй сміло.
 - ✓ Більше роби, та менше говори.
 - ✓ Який майстер — така й робота.
 - ✓ Сім разів відміряй, а раз відріж.
 - ✓ Під лежачий камінь і вода не тече.
 - ✓ Мало хотіти — слід навчитися і вміти.
- Обравши собі професію, пам'ятайте про головну для вас сьогодні. Про неї дуже влучно сказав поет Анатолій Костецький.

Найголовніша професія

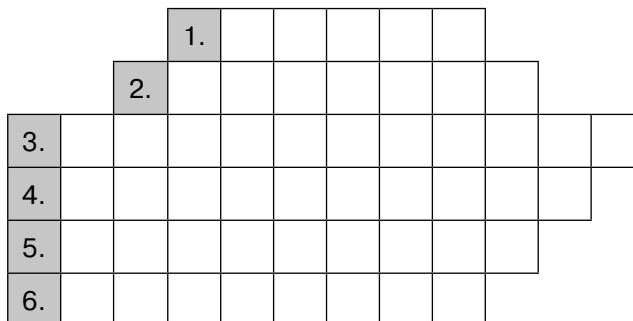
Спитай у тата чи у мами,
Які професії у них.
Професій в світі є чимало,
Сповна їх вистачить на всіх.
Учитель, лікар чи геолог,
Письменник, слюсар чи шахтар —
Всі називають головною
Одну професію — школяр.
Та є одна поміж професій,
Якої вчать всі в житті,
Яка для кожного найперша,
Якої вчитиметься ви.
Бо всім відомо, що без школи,
Без знань, що мусиш там набуть,
Не станеш у житті ніколи
Тим, ким в дитинстві мрієш быть.

Анатолій Костецький

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 9–13 у робочому зошиті на с. 7–8 та відгадати кросворд.

Кросворд

1. Хто виконує ролі в театрі? (Актор/акторка)
2. Хто керує робітниками на заводі? (Інженер/інженерка)
3. Хто видає в бібліотеці книжки? (Бібліотекар/бібліотекарка)
4. Хто проектує окремі будинки й цілі міста? (Архітектор/архітекторка)
5. Працює в магазині? (Продавець/продавчиня)
6. Пише статті в газету, бере інтерв'ю? (Журналіст/журналістка)

VI. Підсумки уроку.

• Праця — це право чи обов'язок людини? Які риси характеру людини виявляються у праці? Яку цінність має праця для твого життя?

Наші відкриття:

1. Праця — це діяльність людини, у процесі якої вона докладає вольові зусилля для досягнення мети.

2. Кожна людина має право на працю, що виявляє її особисті вподобання і схильності.

3. Праця — це необхідність кожної людини.

4. Розрізняють фізичну й розумову (інтелектуальну) працю.

Рефлексія. Які потреби для тебе є найважливішими сьогодні? Спрогнозуй, що може змінитися через десять років.

Тиждень № 3

Моє відкриття: ПРАГНЕННЯ ЛЮДИНИ

7 ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНЕ ВМІННЯ ВЧИТИСЯ?

Підручник — с. 16.

Робочий зошит — ч. 1, с. 9.

Завдання уроку: формувати уявлення про вміння вчитися, чинники успішності навчання (бажання, організованість, здібності, наполегливість); увстановити зв'язок між вмінням вчитися і досягненням людиною успіху в житті; розвивати вміння планувати робочий час, тренування уваги, зосередженості, пам'яті; сприяти розвитку дослідницьких умінь; сприяти вихованню мотивації до успішного навчання.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: схема «Складові вміння вчитися» (самовизначення, пробні дії (тренування), подолання труднощів, самоконтроль, самооцінка).

Відео «Корисні підказки. Учись учитися»

<https://www.youtube.com/watch?v=4IAB2bkqLQs&t=144s>

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Уміння вчитися. Чинники успішності навчання.
2. Поради для успішного навчання.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна провести фронтальну бесіду.

- Пригадайте, яке значення має праця в житті людини. Чи потрібно вчитися впродовж усього життя? Хто і що допомагає вам у навчанні?

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна запропонувати такі запитання.

- Навіщо ви відвідуєте школу? Чи може людина опанувати всі знання, які є у світі? Для чого потрібне вміння вчитися?

III. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з текстом підручника на с. 16.

- Ти ходиш до школи, щоб здобувати знання. Це твоя щоденна праця і обов'язок, що є запорукою досягнення успіху в майбутньому. Кожен учень й учениця прагне, щоб навчання завжди було успішним і приносило радість. Як цього досягти? Успішність навчання залежить від багатьох чинників: бажання, організованості, наполегливості, природних здібностей. Навчання — це нелегка праця, але цікава. Адже ти щодня дізнаєшся дедалі більше про навколишній світ, розширюєш світогляд, розвиваєш свою особистість, стаєш розумнішим/розумнішою.

2. Словникова робота.

Уміння вчитися — це вміння розвивати свої здібності, запорука досягнення успіху.

3. Розповідь учителя/вчительки про уміння вчитися.

Дослідження вчених свідчать про те, що вчитися вміють ті учні й учениці, які:

- ✓ самостійно визначають мету діяльності або приймають мету й завдання, що їм ставить учитель/вчителька;
- ✓ виявляють зацікавленість у навчанні, докладають вольових зусиль;
- ✓ організують свою праця для досягнення результату;
- ✓ вміють знаходити потрібну інформацію для виконання завдань;
- ✓ здійснюють контроль й оцінку своєї діяльності.

Перегляд відео «Корисні підказки. Учись вчитися»

<https://www.youtube.com/watch?v=4IAB2bkqLQs&t=144s>

4. Вправа «Мікрофон».

- По черзі в групах продовжте речення:
 - ✓ Я вчуся для того, щоб...
 - ✓ Мені навчатися легко тоді, коли...
 - ✓ Я б хотів/хотіла навчитися...

5. Проектування (складання схеми на дошці) моделі вміння вчитися.

Складові вміння вчитися	Зміст складової
Самовизначення	Мотивація навчальної діяльності, пошук відповіді на запитання: «Чого я не знаю?»; «Чому мені треба навчитися?»
Пробні дії (тренувальні вправи)	Здійснюються самостійно людиною, яка усвідомлює, що отримала завдання, певною мірою схоже на ті, що вона виконувала, але є і нові елементи. Тобто формується «знання про незнання»
Подолання труднощів (рефлексія)	Розуміння труднощів, причин їх виникнення, вибір адекватного способу для їх подолання (віднайти новий спосіб розв'язання завдання, вибір способу дії)
Самоконтроль	Зіставлення результату навчальної діяльності з її метою
Самооцінка	Визначення, чи досягнута мета і якою мірою

6. *Бесіда про важливість налаштування на успіх.*

- Що мають на увазі, коли говорять: «налаштуватися на успіх»?

Налаштування на успіх — це впевненість у тому, що ти дійдеш до кінця, закінчив розпочату справу. Ознайомимося з деякими прийомами налаштування на успіх.

1) **Отримайте підтримку.** Можна попросити про неї друзів, родичів або інших дорослих.

2) **Подбайте про своє здоров'я.** Що буде з розпочатою справою, якщо ви не піклуватиметеся про своє здоров'я і захворієте?

3) **Будьте позитивними.** Якщо часто чуєте в себе в голові заперечення типу «У мене нічого не вийде», «Досить, далі я не піду»..., значить, прийшов час ставати більш позитивними. Натомість доцільно думати й говорити: «Я зможу це осилити», «Дорогу осилить той, хто йде», «Я не боюся помилитися»...

4) **Нагадування.** Якщо починаєте якусь справу, що триватиме певний час, то робіть собі нагадування: стікери на видному місці (холодильнику, моніторі), позначки на видних місцях, записки в кишнях тощо. Важливо дотримуватися відведеного на виконання справи часу.

5) **Розбийте все на дрібні «кроки».** Основну мету розподіліть як систему цілей. Наприклад, якщо ви вирішили дотримуватися здорового способу життя, то сьогодні ляжте вчасно спати, завтра з'їжте корисний сніданок, дотримуйтеся режиму дня...

7. *Робота з віршем Миколи Щербака «Не відкладай».*

- Прослухайте вірш. Чи правдива історія в ньому розповідається? З якою проблемою зіткнувся головний герой?

Не відкладай

— Я зроблю це в понеділок! —
Так сказав собі Тодось.
Але взятися до діла
Щось охоти не знайшлось.
— Хай зроблю це у вівторок. —
Але знов серед забав,
Повних сміху, співомовок,
День немов у воду впав.
— Середа — гарніша днина!
Це пів тижня. Та — біда:
Не оглянувся ще хлопчина,
Вже й минула середа.
— Ну, напевно, вже почну я
Цю роботу у четвер.
Але все, що не візьму я,
З рук летить. І що ж тепер?

— Може п'ятниця pomoже?
Мушу конче вже почать.
Проминає тиждень... Боже!
Треба хутко поспішати!
— Ні, найліпше — це субота!
Вільний день і вільний час.
Та субота — не робота!
Весь порив чогось погас...
Ось прийшла й свята неділя...
Чи робити? Буде гріх! —
І з того усього діла
В хлопця вийшов просто... сміх!
Що ж порадити хлопчині?
Наш Тодосику! Ти знай —
Все зроби, що можеш, нині,
А на завтра не лишай!

Микола Щербак

- Чи сподобався вірш? Чи впізнали ви себе, коли слухали вірш?
- Прочитайте поради на с. 16. Поміркуй, які умови успішного навчання тобі легко виконувати, а які — складно. Чи все ти робиш для того, щоб твоє навчання було успішним?
- Обґрунтуй своє прагнення вчитися добре.
 - ✓ Щоденно тренуй силу волі, увагу та пам'ять.
 - ✓ Плануй свій день. Чітко розподіляй час на навчання і відпочинок.
 - ✓ Підтримуй порядок на своєму робочому місці.
 - ✓ Навчайся вдумливо й серйозно.
 - ✓ Звертайся в разі потреби по допомогу до старших.
 - ✓ Не дозволяй собі лінуватися.
 - ✓ Пам'ятай! Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

8. *Проведення гри «Естафета слів».*

Оберіть тему для гри, наприклад: «Мої потреби», «Мої прагнення», «Мої досягнення», або придумайте свою тему. Ведучий або ведуча називає одне слово, хтось із дітей повторює його та додає нове слово. Усі учасники повторюють і додають слова по черзі. Потім складають цілісну розповідь на вибрану тему.

9. Робота з прислів'ями.

- Поясніть зміст прислів'їв.

Наведіть приклади, покладаючись на свій життєвий досвід.

- ✓ Знання — це скарб, а вміння вчитися — ключ до нього.
- ✓ У дитинстві вивчене — що на камені висічене.
- ✓ Вік живи — вік учись.

IV. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 1–3 у робочому зошиті на с. 9–10.

Вправа «Запитай друга або подругу».

Учні мають поставити два запитання класу про себе. Наприклад: «Наскільки добре я вчуся? Що мені треба зробити для того, щоб сформувати складові уміння вчитися? Чи маю я бар'єри, що перешкоджають ефективному навчанню? Які саме?» тощо.

V. Підсумки уроку.

• Що означає вміння вчитися? Які складові вміння вчитися? Які поради є для успішного навчання?

Наші відкриття:

1. Навчання — це праця.

2. Уміння вчитися — це вміння розвивати свої здібності, запорука досягнення успіху.

8 ЯКІ РИСИ ХАРАКТЕРУ ДОПОМАГАЮТЬ ДОСЯГАТИ УСПІХУ?

Підручник — с. 17.

Робочий зошит — ч. 1, с. 11.

Завдання уроку: формувати уявлення про характер людини; вчити порівнювати позитивні й негативні риси характеру, описувати риси свого характеру, власні захоплення, те, що відрізняє особу від інших; визначати вплив характеру на поведінку людини; робити висновок про вплив характеру на здоров'я людини; сприяти розвитку дослідницьких умінь; сприяти вихованню моральних якостей в учнів.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини липи, кипариса, дуба, троянди, ліщини; модель «Складові успіху».

Відео «Корисні підказки. Як стати відповідальним»

<https://www.youtube.com/watch?v=LDBE9GsqHB8>

Відео «Корисні підказки. Про жадібність та щедрість»

<https://www.youtube.com/watch?v=qT7YwoRRtge>

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Характер людини, його складові.
2. Що таке успіх?
3. Які риси характеру допомагають досягти успіху?

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування.

• Навіщо людям потрібно вчитися? Чому потрібно добре вчитися? Розкажіть поради для успішного навчання. Навчання — це право чи обов'язок людини?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати бесіду та роботу з віршем.

• Пригадайте, що важливо для успішного навчання і розвитку. Які риси характеру сприяють успішності людини?

• Прочитайте вірш «Найкраща риса» Івана Сварника в підручнику на с. 17.

• Про які риси характеру людей ідеться? З якими образами порівнює риси характеру автор вірша? Що ви можете розповісти про ознаки дуба, липи, троянди, ліщини, кипариса? Чи вдалі порівняння обрав автор вірша? (*Запропонуйте прочитати вірш у ролях.*)

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць пропонуються проблемні запитання.

- Що таке успіх? Чи залежить успіх людини від її характеру? Як можна дізнатися про характер людини?

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Розповідь учителя/вчительки.

- Вам уже відомо, що кожній людині властивий свій характер, своя вдача. Зробити висновок про характер людини можна з її вчинків і прагнень.

- Поясніть, як ви розумієте прислів'я.

- ✓ Не одежа красить людину, а добрі діла.

- ✓ Не словом, а ділом.

- ✓ Менше обіцяй, а більше роби.

- ✓ Хто не чинить лихого, тому не страшно нічого.

2. Словникова робота.

- Що таке характер? Чи пам'ятаєте ви, що означає це слово в перекладі?

У 2 класі ми вчили, що слово «характер» походить із грецької мови й означає «риса», «ознака», «відбиток».

Характер — це індивідуальні риси людини, що виявляються в її поведінці та ставленні:

— до себе (самооцінка: завищена, занижена або правильна);

— до інших людей (вияви самолюбства (егоїзму) чи дружелюбності, жорстокості чи доброти, байдужості або чуйності, невихованості чи ввічливості, брехливості чи правдивості);

— до праці (вияви працьовитості чи ледачості, акуратності чи неохайності, ініціативності чи пасивності, відповідальності чи безвідповідальності).

Навчитися розпізнавати характери — дуже важливо. Це дає змогу передбачити, як та або інша людина поводитиметься за певних умов. Але найважливіше — це пізнати себе, плекати позитивні та долати негативні риси характеру. Пам'ятайте мудрість: хто себе перемагає, той у всьому успіх має.

3. Робота в групі «Складання моделі успіху людини».

- Розгляньте та доповніть схему. Розкажіть, як ви уявляєте свій особистий успіх. Як ви плануєте досягати успіхів у житті?

- Побудова на дошці схеми або моделі успіху.

Успіх — це...

(*Орієнтовні відповіді: перемога, гарний настрій, досягнення, позитивний наслідок роботи...*)

4. Бесіда вчителя/вчительки з учнями про риси характеру успішної людини.

- Ми дійшли висновку, що досягнення успіху кожною людиною визначається її розумом, характером, здібностями. Спробуймо описати найяскравіші риси характеру, якими володіє більшість успішних людей.

1. Упевненість, відсутність сумнівів і страху.

Будь-яке прийняте рішення відобразиться на нашому майбутньому. Необхідно не тільки обмірковувати розумом, а й дослухатися, що говорить серце. Якщо ви зробили помилку, не сприймайте її як причину для сумнівів у майбутньому, однак трактуйте її як потрібний життєвий досвід.

2. Наполегливість.

Зараз ми на успішних людей дивимося як на зразок для наслідування, об'єкт поваги або, в гіршому випадку, заздрості. Але ж вони були такими не завжди. Всі з чогось починали, всі проходили через смуги невдач, труднощів, бажання опустити руки. І тільки той, хто зміг подолати відчай, страх і сумнів, наполегливо працював над проектом, в успіх якого він вірив, тепер може назвати себе успішною людиною.

3. Творча уява.

Будь-яка успішна людина завжди знає, чого хоче, і навіть незважаючи на те, що ніхто, окрім неї, не вірить у її ідею, іде своїм шляхом. Вона вірить і знає, що повинна довести справу до кінця, і ніщо їй не завадить.

4. Усвідомлення самого/самої себе.

Якщо ви не знаєте, ким ви є насправді, ви ніколи не зрозумієте, на що здатні. Ви повинні точно знати, у чому ваші сильні та слабкі сторони. Якщо ви не будете розуміти, в чому ваш талант, ви нічого не доб'єтесь, і будь-яка справа закінчиться невдачею і розчаруванням.

5. Зосередженість.

Як би ви не розбивали свій проєкт на мініцілі й завдання, всеодно вам потрібно буде довести його до кінця. Будь-які відволікаючі проєкти повинні відклатися. Зосередженість на одному завданні — гарантія його виконання.

6. Оптимізм.

Оптимізм — погляд на життя з позитивної (доброї) точки зору. Оптиміст стверджує: світ чудовий, з будь-якої ситуації є вихід, все вийде добре, всі люди загалом гарні. Оптимізм є найважливішою рисою будь-якої успішної людини. Без нього все інше не мало б сенсу і важко виконувалось. Тому необхідно оптимістично (радісно) дивитися на світ і ніколи не здаватися.

5. Робота з віршем «Людина серед людей».

• Прослухайте вірш Надії Красоткіної. Як авторка уявляє успіх людини? У чому полягає сенс людського життя?

Людина серед людей

Ми з вами — люди на Землі
Й серед людей усі живемо.
Вчимося, щоб не йти в імлі,
Стежками власними ідемо.
Доріг багато в світі є,
Та треба вибрати уміти
Для себе щось одне, своє
І лиш свою зорю зустріти.
Щоб сонце й небо голубе
Завжди в житті тобі світило.
Люби і поважай себе
Й дороги вибирай уміло.
Сім раз подумай перед тим,
Як маєш рішення прийняти.

Все обміркуй і, щоб за тим,
Прекрасну й світлу долю мати.
Бо хтось поманить калачем
(Бувають різні в світі люди).
І поллетешся манівцем,
А далі що? Що далі буде?
Багато треба перейти,
Щоб власну долю збудувати.
Та честь і гідність зберегти,
Щоб гордо світом крокувати.
Бо ти людина на Землі,
То ж не кидай себе під ноги.
Бездумно не бреди в імлі,
А світлі вибирай дороги.

Надія Красоткіна

• Що означає «світла дорога»? Що це за темні дороги? Хто або що допомагає нам зробити вибір у житті?

6. Виконання вправи «Кошик для сміття».

Учні мають подумати, чого хотіли би позбутися задля досягнення власного успіху в навчанні. Продовжують фразу: «Я викидаю в кошик для сміття... (свою лень, неорганізованість, страх тощо)».

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 4–6 у робочому зошиті на с. 11–12.

VI. Підсумки уроку.

• Навіщо потрібно вчитися розпізнавати різні риси характеру? Як впливає характер на досягнення успіхів у повсякденному житті? Що означає «перемагати себе»? Чи можна змінити на краще свій характер?

Наші відкриття:

1. Характер — це індивідуальні риси людини, що виявляються в її поведінці та ставленні до себе, інших людей і до праці.

2. Характер у кожної людини — неповторний.

3. Від характеру людини залежить її успішність.

9

ЯК РОЗВИВАТИ СВОЇ ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ?

Підручник — с. 19.

Робочий зошит — ч. 1, с. 13.

Завдання уроку: формувати уявлення про творчість, творчі здібності людини; вчити визначати чинники розвитку творчої уяви людини, досліджувати свої творчі здібності, дотримуватися рекомендацій для розвитку своїх творчих здібностей; сприяти розвитку пізнавального інтересу до творчої діяльності; сприяти вихованню творчих здібностей дітей.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини людей, що займаються різними видами творчості (Леся Українка, Ігор Сікорський).

Фільм «Леся Українка» https://www.youtube.com/watch?v=j6Ap_zKcONM

Відео «Корисні підказки. Де ховаються таланти»

<https://www.youtube.com/watch?v=fieUnMr8wVQ>

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Творчі здібності.
2. Розвиток творчої уяви та здібностей.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування.

- Що таке характер людини? Що впливає на формування характеру? На які групи можна поділити риси характеру? Назвіть приклади рис характеру. Навіщо досліджувати свій характер? Які риси характеру сприяють досягненню успіху людей?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати бесіду та роботу з віршами.

- Пригадай, які ознаки відрізняють людину від тварин.
- Роздивіться картину Олега Шупляка в підручнику на с. 19. Обговоріть, які риси були необхідні митцю для її створення.
- Прослухайте уривок з музичного твору «Пори року» композитора Антоніо Вівальді. Чи вдалося йому зобразити різні пори року?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька повідомляє тему уроку.

- Чи хотіли б ви дізнатися більше про свої творчі здібності та про те, як можна їх розвивати?

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з текстом підручника, с. 19.

Людам притаманні творча уява, здібності — хист, закладений природою, та прагнення створювати щось нове, досконале. Усі рукотворні об'єкти: книги, картини, технічні пристрої, будинки, автомобілі — спочатку виникають в уяві їхніх творців, а потім утілюються в життя. Творчість дарує наснагу, радість, поліпшує настрій, позитивно впливає на здоров'я і розвиток кожної особистості й усього суспільства.

2. Словникова робота.

Творчість — діяльність людини, спрямована на створення нових витворів мистецтва, наукових відкриттів, технічних винаходів.

Творчі здібності виявляються по-різному: одні люди мають хист до музики, інші — до математики й техніки, а ще інші люблять малювати або конструювати. Але здібності завжди потребують постійного розвитку й удосконалення. Великі досягнення можливі лише за умови наполегливої праці.

3. Розповідь учителя/вчительки про види здібностей.

Психологи розрізняють **загальні** та **спеціальні здібності** людини. Загальні здібності забезпечують відносну легкість в оволодінні знаннями та здійсненні різних видів діяльності. Це розумові здібності: критичність розуму, його самостійність, допитливість, швидкість мислення. Люди, що мають загальні (розумові) здібності, як правило, швидко орієнтуються в новому, добре навчаються.

Спеціальні здібності — це здібності людини, які допомагають досягти високих результатів у певній галузі, наприклад: математичні, літературні, музичні, конструкторські тощо.

Прослухайте текст і встановіть, про які здібності йдеться.

- Як маленький хлопчик Ігор став підкорювачем неба? Що він для цього робив?

Понад сто років тому одному маленькому хлопчику з Києва, якого звали Ігорем, якось приснився сон, що нібито він перебуває на борту величезного літака. Ігор повірив, що в майбутньому його

сон обов'язково здійсниться. Через кілька років Ігор Сікорський пішов навчатися до Київсько-го політехнічного інституту, де багато працював над винаходом літальних апаратів. Свій винахід він назвав гелікоптером. З того часу гелікоптери стали надзвичайно корисними для транспортування, військових і рятувальних завдань.

- Яких винахідників ви знаєте? Що вони винайшли?
- Яким було дитинство в Лесі Українки? Які здібності дівчинка в собі розвинула?

Вплив родини на неї, як і на кожную людину, важко переоцінити, її мати була відомою на той час письменницею, писала свої твори під псевдонімом Олена Пчілка; батько Лесі був юристом. Люди, які оточували майбутню письменницю, знали й цінували мистецтво, допомогли розвинути її природному таланту. Вони прищепили дівчинці прагнення до знань та любов до книги. Під впливом освічених людей, що оточували дівчинку, вже у дев'ять років Леся Українка почала писати вірші. Перші публікації поезій Лесі з'явилися, коли їй було тринадцять. З кожним роком непересічний талант дівчини розкривався і вдосконалювався. Важкі випробування, що сформували сильну й непересічну особистість, почалися ще в дитинстві письменниці. Захворівши на туберкульоз, талановита дівчина навіть не могла відвідувати школу. Проте вона не зламалася під тиском обставин, здобула різнобічну освіту вдома: її навчали батьки, друзі родини. У результаті Леся Українка вивчила дев'ять іноземних мов, займалася перекладом книг, писала вірші.

Фільм «Леся Українка».

https://www.youtube.com/watch?v=j6Ap_zKcONM

- Прослухайте вірш Лесі Українки, який вона написала для дітей. Які образи та порівняння використовує поетеса?

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати,

Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

Леся Українка

4. Вправа «Мікрофон». Робота в парі та групі.

- Проведіть опитування серед своїх однокласників й однокласниць про їхні мрії та прагнення. Складіть перелік мрій вашого класу.
- Чи всі професії можуть бути творчими? Обговоріть.

5. Виконання творчих завдань.

Завдання 1.

Складіть якомога більший список речей, які є важкими, твердими й білими (характеристики можна змінювати). Спробуйте придумати якомога більше відповідей.

Завдання 2.

Придумайте якомога більше слів, близьких за значенням до таких: **ТВЕРДИЙ, РОЗУМНИЙ, МІЦЬ.**

Завдання 3.

Назвіть п'ять винаходів, які могли би вдосконалити світ, крім тих, що вже винайдені.

Придумайте кілька кращих способів збору сміття для того, щоб уникнути непривабливих сміттєвих відер і контейнерів на узбіччях.

Завдання 4.

Хто-небудь починає розповідати історію і зупиняється після кількох речень, а наступний гравець продовжує розповідь. До того ж обмежень у кількості гравців немає. Історію можна записати на диктофон або на папері, щоб згодом поширити її серед учасників гри. Це дуже кумедна гра, яка навчає дитину мислити творчо (а якщо ви теж берете участь у цій грі, то й вас).

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 7–10 у робочому зошиті на с. 13.

VI. Підсумки уроку.

- Хто такі винахідники? Які риси характеру їм притаманні? Як можна розвивати творчі здібності? Як творча праця впливає на розвиток людського суспільства? Які професії людей належать до творчих?

Наші відкриття:

1. Творчість — діяльність людини, спрямована на створення нових витворів мистецтва, наукових відкриттів, технічних винаходів.
 2. Тільки людині притаманні творча уява та прагнення створювати щось нове.
 3. Будь-яка праця може бути творчою.
- Рефлексія. Які заняття тобі дарують радість? Продовж речення: «Творчість — це...».

Тиждень № 4

Моє відкриття: ПРАВИЛА СПІВЖИТТЯ

10 НАВІЩО ПОТРІБНО ВМІТИ СПІЛКУВАТИСЯ?

Підручник — с. 21.

Робочий зошит — ч. 1, с. 14.

Завдання уроку: формувати уявлення про вміння спілкуватися, жестову мову, ввічливі слова; вчити визначати чинники успішності спілкування між людьми; доречно вживати ввічливі слова в різних ситуаціях; висловлювати оцінні судження щодо різних видів спілкування; вчити не порушувати права інших дітей, виявляти й засуджувати вчинки, які ображають або принижують інших; розвивати комунікативні вміння в дітей; сприяти вихованню в дітей бажання дотримуватися правил культурного спілкування.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: абетка жестової мови або фільм з жестовою мовою, різні види смайликів.

Відео «Корисні підказки. Як зрозуміти іншого»

<https://www.youtube.com/watch?v=iovMqYW4iIU>

Відео «Корисні підказки. Мирись. Мирись»

<https://www.youtube.com/watch?v=MASnZdHRc6s>

План викладення нового матеріалу на уроці:

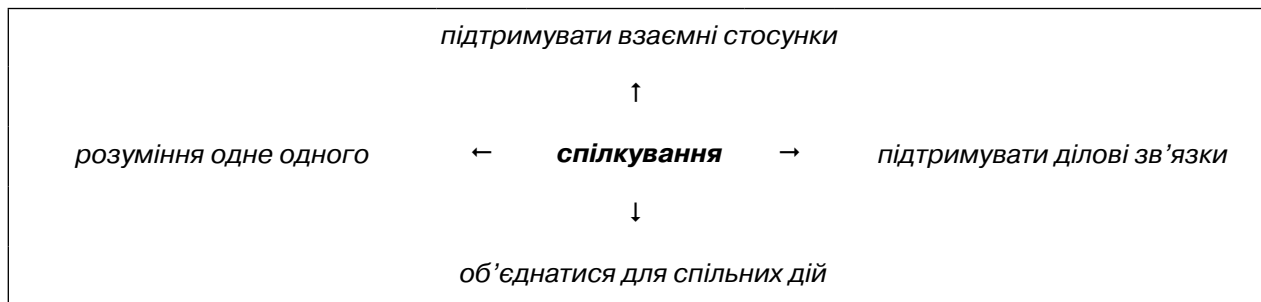
1. Вміння спілкуватися.
2. Вміння слухати та чути.
3. Жестова мова.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць пропонується бесіда з учнями.

• Чому вміння спілкуватися є важливим? Які правила спілкування ви знаєте? У чому полягає різниця між «слухати» й «чути»? Коли треба використовувати слова ввічливості?

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна запропонувати скласти асоціативний куц про те, що таке спілкування:

- Сьогодні на уроці ми дізнаємося про те, навіщо потрібно вміти спілкуватися. Ні комп'ютер, ні найрозумніший робот не замінять розмови з живою людиною.

III. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Робота з текстом підручника на с. 21.

Спілкування з людьми — це невід’ємна частина життя кожної людини. Уміння правильно й люб’язно спілкуватися з дорослими й однолітками вкрай потрібне всім. Завдяки спілкуванню ти обмінюєшся інформацією, вчишся, передаєш свої думки та почуття (емоції). Будь-які справи йтимуть успішніше, коли ти навчишся ввічливо спілкуватись й уважно слухати співрозмовника чи співрозмовницю.

2. Робота з віршами про спілкування.

- Прослухайте вірш. Якими, на думку автора вірша, бувають слова?

Є слова, що білі-білі,
як конвалії квітки,
лагідні, як усміх ранку,
ніжно-сяйні, як зірки.
Є слова, як жар, пекучі
і отруйні, наче чад...
В чарівне якесь намисто
ти нанизуєш їх в ряд.

- Про які саме слова йдеться в цьому вірші?
- Прослухайте жартівливий вірш Грицька Бойка «Ділові розмови».
- Чи не нагадають вам герої вірша вас? Чи можна їхню розмову назвати діловою?

— Здоров! Як справи?
Що робиш? — я питаю.
— Та ось по телефону
З тобою розмовляю...
А як у тебе справи?
— Та справи — те що треба!
А що ти зараз робиш?
— Та от дзвоню до тебе...
— Ну що ж, бувай здоровий,
Бо вже пора кінчати:
Ще ж треба подзвонити
До Роми і до Гната.

Грицько Бойко

3. Розповідь учителя/вчительки про вміння слухати.

• Спілкування — це діалог, під час якого людина і говорить, і слухає. Уміння слухати не менш важливе, ніж уміння говорити. Якщо людина тільки вдає, що слухає, а сама відволікається і думає про своє, вона може не почути щось дуже важливе й навіть образити співрозмовника чи співрозмовницю.

• Як можна зрозуміти, що тебе не слухають? Яка відмінність між «слухати» й «чути»? Про кого кажуть: «В одне вухо влітає, а в друге — вилітає»?

Правила уважного слухача/уважної слухачки:

1) Навчіться мовчати.

Як говорив письменник Марк Твен, якщо б людина була більше пристосована до розмов, ніж до слухання, у неї було б два язика й одне вухо. Вмійте робити паузи в словах, не прагніть привернути до себе увагу всіх присутніх безперервною розмовою. Позбавтеся звички перебивати співрозмовника, навіть якщо вам здається, що ви вже зрозуміли суть того, що він хоче сказати.

2) Слухайте уважно.

Розмовляючи з ким-небудь, намагайтеся не відволікатися на сторонні перешкоди: вимкніть телефон, комп’ютер і т. п. Налагодити контакт ви зможете, повністю зосередившись на предметі розмови. Не відволікайтеся на сторонні думки. Найгірше розуміння того, що вас не слухають, а витають в інших реаліях — продовжувати спілкування за таких умов схоче не кожний.

3) Поводьтеся невимушено.

Якщо ви будете в міру розслаблені, співрозмовнику/співрозмовниці теж буде легше відчутти себе розкуто. Зоровий контакт, схвальні жести й міміка створять атмосферу довіри, і спілкування обов'язково складеться.

4) Навчіться відчувати емоції і почуття інших людей.

У розмові намагайтеся вникати не тільки в суть сказаного, а й переживання співрозмовника/співрозмовниці. Ваше щире співпереживання обов'язково буде привертати до вас людей.

5) Щоб зрозуміти — запитуйте.

Щоб досягти взаєморозуміння, запитуйте й уважно вислуховуйте відповіді.

6) Вивчайте жестову мову та міміку.

Спілкування буде ефективнішим, якщо ви навчитеся читати жестову мову, міміку, інтонації. Нерідко слова й поведінка людини не збігаються настільки, що це впадає в очі, але ми волимо враховувати почуте, нехтуючи очевидними проявами емоційного стану співрозмовника.

4. Поясніть зміст прислів'їв.

✓ Слово — не горобець, випустиш — не впіймаєш.

✓ Умій вчасно сказати та вчасно замовкнути.

- Придумайте й розіграйте ситуації, коли ці вислови були б доречними.

5. Розповідь учителя/вчительки про жестову мову.

- Для глухонімих людей розроблено жестову мову, що допомагає їм спілкуватися.

Жестова мова — це вид спеціального письма, який дає змогу позначати цілі слова, а також літери алфавіту певними жестами. Жестову мову для обміну інформацією використовують люди з вадами голосу та слуху. В Україні жестова мова існує понад два століття.

- Розгляньте зображення в підручнику на с. 22.

З'ясуйте та продемонструйте жестовою мовою слова ввічливості.

Розіграйте діалоги, дотримуючись правил ввічливого спілкування.

1. Між туристом, який заблукав у місті, і мешканкою міста.

2. Між продавчиною і покупцем у крамниці.

3. Між друзями, які запізнюються на цікаву виставу.

IV. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 1–4 у робочому зошиті на с. 14–15.

V. Підсумки уроку.

• У чому різниця між доброзичливим й агресивним спілкуванням? Чому кажуть, що мовчання — золото? У яких ситуаціях потрібно вміти сказати «ні»? Яке значення має жестова мова? Що означає вміння слухати?

Наші відкриття:

1. Спілкування — це діалог, під час якого людина і говорить, і слухає.

2. Від уміння спілкуватися залежить успіх людини.

11 ЯК МОЖНА ВИРІШУВАТИ КОНФЛІКТИ?

Підручник — с. 22.

Робочий зошит — ч. 1, с. 15.

Завдання уроку: формувати уявлення про конфлікти та способи їхнього вирішення; вчити визначати причини виникнення конфліктів; дослідити свої вміння запобігати конфліктам; порівняти доброзичливе й агресивне спілкування; сприяти розвитку умінь запобігати конфліктам і дотримуватися правил культурного спілкування; сприяти розвитку умінь і навичок ввічливого спілкування; сприяти вихованню в учнів моральних якостей.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: малюнки або світлини з різних казок «Два цапки», «Кирило Кожум'яка», «Про дідову дочку та бабину дочку» тощо.

Мультфільм «На мосту» («Міст») <https://www.youtube.com/watch?v=BJnLeZzSVZM>

Відео «Корисні підказки. Який друг справжній»

<https://www.youtube.com/watch?v=TAbmgJYI8pE>

Відео «Корисні підказки. Дружба»
<https://www.youtube.com/watch?v=au6zMAyHHmc>

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Що таке конфлікт?
2. Причини виникнення конфліктів.
3. Наслідки конфліктів.
4. Як запобігти конфліктам?

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальне опитування.

• Чому спілкування є потребою, необхідною умовою для життя людини? Пригадайте, як потрібно спілкуватися з однолітками. Як спілкуватися з дорослими? У чому полягає різниця між «слухати» й «чути»? Навіщо придумали жестову мову?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати фронтальну бесіду (вправа «Мікрофон»).

• Які літературні персонажі або герої мультфільмів, на вашу думку, вміли залагоджувати конфлікти? А які — безглуздо сперечатися? Чи виникають у вас проблеми у спілкуванні з батьками? Чи траплялися у вас конфлікти з однокласниками й однокласницями? Яким чином ви їх вирішуєте?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна запропонувати проблемні питання.

• Щодня ви спілкуєтеся з різними людьми — батьками, друзями, сусідами та незнайомими. У них різні характери, погляди й уподобання. Цілком природно, що між вами можуть виникнути певні суперечності — конфлікти.

- Що, на вашу думку, означає слово «конфлікт»?
- Які асоціації воно викликає?

(Конфлікт — роздратованість, боротьба, сварка, бійка, ворожнеча, протистояння, крик, сльози, війна, свобода, визволення.)

- Чи можна взагалі уникнути конфліктів у нашому житті?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про те, як можна вирішувати конфлікти.

IV. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів/учениць (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) пропонується робота за таким планом.

1. Словникова робота.

Конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів людей, що призводить до активних дій.

2. Робота з текстом підручника на с. 22.

Підсумок: конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; розбіжність, суперечка, що призводить до протистояння або боротьби; це невдоволеність, тривога, небажання спілкуватися з певними людьми.

3. Робота з ілюстраціями до казок. Визначення причин виникнення конфліктів.

• Що було причиною конфлікту між героями казок? *Учитель/вчителька називає казки або демонструє кадри казок (малюнки).*

- «Два цапки» — впертість;
- «Кирило Кожум'яка» — жорстокість;
- «Про дідову та бабину дочку» — неприязнь.

- Учні складають перелік причин конфліктів.

Причини конфліктів: особиста неприязнь, різні думки, характери, небажання вислухати одне одного, зіткнення інтересів, невміння «чути» співрозмовника/співрозмовницю, знуцання над слабшими, невміння товаришувати, невміння прощати.

Підсумок: кожен/кожна з нас — індивідуальність. У нас різні інтереси, потреби, мрії, прагнення. Це може викликати конфлікти з іншими людьми.

4. Добір синонімів до слова «сваритися» (робота в парах).

• У вас є друзі? Чимало хлопчиків і дівчаток легко знаходять собі друзів. Вони люблять спілкування, їм подобається знайомитися з новими людьми. Але є діти, яким важко знайти собі справжнього друга або подругу. Є і такі, що зовсім не вміють товаришувати, часто сваряться.

Сваритися, лаятися, сперечатися, цікавитися, конфліктувати, дискутувати, битися, показувати.

Підсумок: Усі ці дії і пов'язані з конфліктами.

Велика кількість конфліктів — це початок біди, великої чи малої. Тому потрібно навчитися уникати конфліктів.

5. Інценування. Робота в парі або групі.

Розіграйте з однокласниками й однокласницями такі сценки.

1) Діалог з однокласником, якому ти позичив/позичила якусь річ, а він повернув її поламаною.

2) Діалог мами з донькою, яка хоче йти гратися на вулицю, не виконавши домашніх доручень.

6. Робота над прислів'ями.

- Прочитайте та поясніть прислів'я.
 - ✓ Як гукнеться, так і відгукнеться.
 - ✓ Шануй інших так, якби ти хотів, щоб тебе шанували люди.
 - ✓ Хто сильніший, той і правий.
 - ✓ Полюби ближнього свого, як самого себе.
 - ✓ Люди, які поважають тебе, не робитимуть боляче іншій людині.
 - ✓ Шляхом зла не доходять до добра.
 - ✓ У товаристві лад — усяк тому рад.
 - ✓ Все добре переймай, а зла уникай.

7. Перегляд мультфільму «На мосту».

<https://www.youtube.com/watch?v=BJnLeZzSVZM>

Чи сподобався вам мультфільм?

• У чому, на вашу думку, причина конфлікту? (Непорозуміння, небажання почути одне одного.)

• Який вихід із конфліктної ситуації знайшли його головні герої?
• За яких умов може виникнути конфлікт? (Умовами конфлікту є наявність причини, учасників, дій, що спрямовані на загострення конфлікту.)

• Яким же чином можна розв'язати конфлікт?

8. Робота з віршем М. Пригари «Тихенька дівчинка».

Прослухайте вірш. Чому на дівчинку сердяться у школі?

Тихенька дівчинка

Чого це на мене так сердяться в школі?
Тож я не чіпаю нікого ніколи.
Ні з ким не сварюся, сиджу собі тихо,
А з цього виходить одне тільки лихо.
Оце я сказала — така в мене звичка,—
Що в Галі, як мишачий хвостик, косичка.
Що в Каті спідничка — неначе з рогожі,
Та ще й черевички на човники схожі.
Що в Тані волосся нечесане досі,
Що очі в Мар'янки маленькі та косі,
Що в зошиті в Лесі самі тільки плями:
Напевне, бруднучими пише руками.
Я ж правду кажу їм... І що тут такого?
Тож я не чіпаю нікого нікого.
Сиджу собі тихо і в школі, і вдома,
І чом вони сердяться всі — невідомо!

М. Пригара

- Чому на дівчинку сердяться у школі?
- Чи можемо сказати, що вона постійно конфліктує зі своїми однокласницями?
- Яку правду казала дівчинка?

- Чому сердяться, адже вона висловлює свою думку? (Свобода думки.)
- Чи приємно іншим чути подібні думки? (Дехто, бажаючи зробити щось корисне, поводить не зовсім делікатно.)

- Яке правило порушила дівчинка? (Ніхто не має права ображати людину.)

Але ця думка не повинна шкодити іншим людям.

- Гарно вчинила дівчинка? (Образила, ранила словом, дітям боляче.)
- Дайте поради дівчинці щодо її поведінки.

Робота зі схемою про запобігання конфліктам у підручнику на с. 23.

Розгляньте схему. Розкажіть, як можна уникати конфліктів. Які ще способи ви можете поради-ти? Обговоріть.

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 5–7 у робочому зошиті на с. 15–16.

VI. Підсумки уроку.

• Що таке конфлікти? Чому виникають конфлікти? Чи завжди конфлікт — це погано? Які можуть бути наслідки конфліктів? Яким чином можна вирішити конфлікти?

Наші відкриття:

1. Конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів людей, які супроводжу-ються негативними проявами.

2. Конфлікт може мати позитивні й негативні наслідки.

3. Кожній людині необхідно навчитися вирішувати конфлікти.

Рефлексія. Які правила співжиття ти вважаєш корисними, а які — ні?

12 ЗАСТОСОВУЄМО ЗНАННЯ ЩОДНЯ

Підручник — с. 24.

Робочий зошит — ч. 1, с. 16.

Діагностичний зошит — с. 4–6.

Завдання уроку: узагальнити та систематизувати знання дітей про людину, її природну та соціальну сутність, діагностувати й оцінити результати освітніх досягнень учнів з розділу «Людина»; сприяти розвитку творчих здібностей і критичного мислення; сприяти вихованню наукового світогляду.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань.

Орієнтовне оснащення уроку: робочий зошит, зошити для формульовального оцінювання.

План викладення нового матеріалу на уроці:

Узагальнення і систематизація знань учнів з тижнів:

1. Людина — частина природи.
2. Потреби людини.
3. Прагнення людини.
4. Правила співжиття.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронталь-не опитування.

• Що таке конфлікт? Які є слова-синоніми до слова «конфлікт»? Які причини виникнення конфліктів? Яке значення конфліктів? Як можна уникнути конфліктів?

II. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць можна запропонувати фронтальну бесіду та роботу.

- У чому неповторність людини?
- Що спільного, а що відмінного в людей із тваринами?
- Від чого залежить здоров'я людини?
- Чому людина має працювати?
- Що означає — «вміти вчитися»?
- Навіщо потрібно вміти спілкуватися?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць повідомляється про підсумковий урок з розділу «Людина».

IV. На етапі узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок учнів пропонується робота за таким планом.

Робота із завданнями підручника на с. 24.

1. Що робить людину людиною? Які ознаки відрізняють людину від тварин? Перелічи й поясни.
2. Розкажи, від чого залежить здоров'я людини. Проаналізуй свій спосіб життя. Запропонуй оздоровчу програму для себе та своєї родини на осінь цього року.

3. Чому вчитися необхідно впродовж усього життя? Склади перелік того, чого ти хочеш навчитися.

4. Чи згоден/згодна ти з тим, що праця є запорукою життєвого успіху? Наведи приклади.

V. На етапі закріплення знань, умінь і навичок пропонується виконати завдання № 1–5 у робочому зошиті на с. 12–15.

Виконання завдань у зошиті для діагностичних робіт «Мої досягнення» за варіантами с. 4–6.

VI. Підсумки уроку.

• Що робить людину людиною? Яких правил співжиття необхідно дотримуватися в суспільстві?

Рефлексія. Що цікавого тобі б хотілося дізнатися про людину?

Тиждень № 5

Моє відкриття: ПРИРОДА — ЧАСТИНА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

13 ЧОМУ ПРИРОДА — ЦЕ НЕВІДДІЛЬНА ЧАСТИНА НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ?

Підручник — с. 26.

Робочий зошит — ч. 1, с. 20.

Завдання уроку: ознайомити учнів із поняттям про природу як невіддільну частину навколишнього світу, важливу й незамінну її роль для життя, поглибити бажання вивчати природу й пізнавати навколишній світ, формувати поняття: навколишній світ і рукотворний світ, рукотворні предмети; продовжувати розвивати вміння проводити систематичні спостереження за природою і погодою, розкривати особистісний навчальний потенціал кожного учня/кожної учениці; уміння самостійно опрацьовувати навчальний матеріал; виховувати переконання, що природа потребує бережного й шанобливого ставлення і любові з боку людини та розуміння необхідності її охорони, усвідомлення того, що людина не може існувати поза природою.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: ілюстрації, на яких зображені краєвиди природи, навколишнього світу, окремі об'єкти природи й рукотворні предмети, натуральні зразки тіл неживої природи й рослин, таблички з назвами.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Поняття про навколишній світ і природу;
2. Рукотворний світ — предмети, зроблені руками людини.
3. Значення природи в житті людини:
 - а) джерело життя;
 - б) джерело знань;
 - в) джерело природних ресурсів;
 - г) джерело краси й натхнення.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць може проводитися робота в такій послідовності.

1. Відгадування загадок і пояснення відгадок.

- ✓ Два брати в одну воду дивляться, а зустрітися не можуть. (*Два береги річки*)
- ✓ У воді народилася, у воді й розчинилася. (*Сіль*)
- ✓ Мар'янка зелена,
не сіяна, не саджена,
хто до неї доторкнеться,
дуже сильно обпечеться. (*Кропива*)
- ✓ Улітку жупани вдягають, восени скидають. (*Дерева*)
- ✓ Ніг не маю, а ходжу, рота не маю, а скажу: коли обідати, коли снідати, а коли спати лягати. (*Годинник*)
- Наведіть приклади, які ще загадки ви знаєте.

2. Орієнтовна бесіда з опорою на життєвий досвід дітей про навколишній світ і природу.

• Поясніть, про що розповідають відгадки. Які з відгадок належать до природи? А які — ні? Чому? Як ви розумієте вислови «навколишній світ» і «довкілля»?

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць роботу можна організувати за таким алгоритмом.

Орієнтовна бесіда з опорою на зображувальний ряд. Учитель/вчителька демонструє фотознімки або репродукції картин, на яких можна відділити природні й рукотворні об'єкти, створені в давнину й у наш час.

Орієнтовний зображувальний ряд.

Ліс восени	Берег річки влітку	В дикому степу навесні цвітуть тюльпани	Засніжені зимові Карпати
Парк влітку в місті, ліхтарі, лавочки	У морі пливе старовинний вітрильник	Трактор (або кінь) оре поле	Горнолижна траса й підйомник у горах

• Роздивіться ілюстрації і дайте їм назви. Що на них виготовили люди, а що на лежить до природи? Де на них зображено сучасність, а де — давнину?

• Сьогодні на уроці ми з'ясуємо й навчимося розрізняти, що таке «навколишній світ — довкілля», «природа» і «рукотворний світ».

III. Етап сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу можна організувати за таким алгоритмом.

1. Орієнтовна розповідь учителя/вчительки з опорою на раніше засвоєні знання.

• Чи любите ви природу? Чи очікуєте з нетерпінням настання різних пір року, щоб милуватися неповторними чарами кожної з них? Чи, може, ви більше любите техніку, створену зусиллями та розумом багатьох поколінь людей: новітні телефони й комп'ютери, швидкісні автомобілі, космічні ракети? І вважаєте, що природа не має великого значення. Якщо, на жаль, це так, тоді вам потрібно звернути більше уваги на дослідження світу природи, щоб усвідомити: природа для людей не менш важлива, ніж найсучасніша техніка. І сама людина є частиною живої природи. Життя людини й природи — нероздільні. Тільки природа дає все необхідне для життя: повітря, воду, ґрунт для вирощування урожаїв і для виготовлення продуктів харчування. А також усі матеріали, без яких не можна виробити жодну машину чи будь-який інший витвір людської праці. Без природи не існуватимуть люди й інші живі істоти, не буде життя. Тож варто замислитися, чим є природа для людини. Природа — це скарбниця, де містяться всі дорогоцінні природні багатства (ресурси). Природа — це оселя людини, її дім, дивовижний «скафандр», що захищає її в «мандрівці» разом з нашою планетою безкінечними холодними й безжиттєвими просторами космосу — Всесвіту, що також належить до природи. Погляньте довкола: природа — це не тільки джерело життя, вона — джерело краси й натхнення. А також — джерело знань, бо існує за своїми усталеними законами, які не може ніхто змінити. Їх потрібно досліджувати, пізнавати, щоб не зруйнувати надзвичайно злагоджену роботу всіх об'єктів (тіл), що складають систему неживої і живої природи.

2. *Бесіда на основі аналізу розповіді вчителя/вчительки.*

• Доведіть, що життя людей і кожного з вас особисто залежить від природи. Запропонуйте докази того, що природа і людина — нероздільні. Пригадайте, що належить до неживої природи. (Повітря, вода, земля, кам'янисті гори, річки, моря...) А що — до живої природи? (Люди, тварини, рослини.) Чому без природи не існуватимуть люди й інші живі істоти, не буде життя? Перелічіть, що дає природа людям. (Природа — оселя для людини, джерело життя, природа дає людині все необхідне для життя...)

3. *Послухайте вірш про красу природи. («І круглий рік цвіте краса...» Олекси Ющенко або інший на вибір учителя/вчительки.)*

• Які картини природи описано у вірші? Чи любите ви природу? Чи зачаровує вас її краса? Поділіться своїми враженнями.

4. *Продовження орієнтовної розповіді з елементами бесіди про те, що природа живе за своїми законами (настання пір року, дня і ночі, приліт і відліт птахів...). Людина не може втручатися і змінювати закони природи, вони незмінні. Їх можна вивчати й досліджувати, щоб не шкодити природі. Але людину оточує не тільки природа, а й те, що виготовлене її руками: житло, одяг, машини, транспорт, продукти харчування. Без рукотворних предметів життя людини було б дуже складним і некомфортним. Отже, наш навколишній світ складає природа й рукотворний світ.*

Навколишній світ — це природа й усе, що створило людське суспільство впродовж усієї своєї історії.

IV. На етапі осмислення учнями нових знань робота проводиться за таким планом.

1. *Читання тексту в підручнику (с. 26–27).*

2. *Розгляд й аналіз таблиці в підручнику на с. 26–27.*

V. На етапі узагальнення і систематизації знань учитель/вчителька пропонує провести:

1. *Роботу над текстом підручника. Учитель/вчителька пропонує відповісти на запитання в підручнику й самостійно сформулювати запитання до тексту підручника.*

2. *Виконання пізнавальних завдань на доведення істинності тверджень.*

Оберіть і доведіть. Які твердження — правильні?

а) Людина є частиною живої природи.

б) Сучасна людина не залежить від природи.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок можна запропонувати роботу із зошитом з друкованою основою (с. 20, № 1–3).

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів учитель/вчителька пропонує учням придумати та проаналізувати по дві ситуації, коли діяльність людини: а) допомагає природі і б) шкодить природі. Наприклад:

а) Люди висаджують дерева, поливають рослини, вивішують годівнички для птахів і роблять кормові майданчики для звірів.

б) Вирубують ліс, підпалюють суху траву і сміття, зливають забруднену воду у водойми, або на березі річки мують свій автомобіль.

VIII. Підсумок уроку.

• Яке значення має природа у твоєму житті?

Наші відкриття:

1. **Природа і людина — єдине ціле.**

2. **Природа — джерело життя.**

14 **ЩО НАЗИВАЮТЬ ТІЛАМИ (ОБ'ЄКТАМИ), А ЩО — ЯВИЩАМИ ПРИРОДИ?**

Підручник — с. 28.

Робочий зошит — ч. 1, с. 21.

Завдання уроку: продовжувати ознайомлювати учнів з поняттями «навколишній світ», «природа» й «рукотворний світ», «природні явища», поглибити бажання вивчати, досліджувати природу й пізнавати навколишній світ, формувати поняття: *тіла, об'єкти природи і рукотворні предмети, явища природи*; розвивати увагу та спостережливість, розкривати особистісний

потенціал кожного учня/кожної учениці продовжувати формувати вміння самостійної роботи з ілюстраціями; виховувати переконання, що природні об'єкти й рукотворні предмети потребують бережного й шанобливого ставлення.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: ілюстративний матеріал: світлини й малюнки із зображеннями природних явищ, об'єктів і предметів, зроблених людьми, краєвиди природи й зображення міста й села.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Природні тіла (об'єкти).
2. Тіла (об'єкти) неживої природи.
3. Тіла (об'єкти) живої природи.
4. Сортування об'єктів (тіл) на природні й рукотворні.
5. Природні явища — зміни, що відбуваються в природі.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести такі перевірочні завдання.

1. *Фронтальна бесіда з опорою на зображувальний ряд (краєвиди природи та зображення міста й села) за такими запитаннями.*

• Що зображено на картинах (світлинах)? Назвіть об'єкти природи й рукотворні предмети. На яких із картин представлений навколишній світ, а на яких — лише природа?

2. *Індивідуальні відповіді учнів за таким завданням: складіть розповіді про те, коли діяльність людей завдає шкоди природі, а коли — приносить користь.*

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель може сформулювати такі запитання:

• Перелічіть, які об'єкти складають ваше довкілля. Позмагайтеся, хто назве об'єктів більше. Чи всі вони є витворами природи? Без яких витворів людської праці вам важно уявити своє життя?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька ставить проблемні запитання для активізації розумової діяльності учнів.

• Чому люди повинні досліджувати природу й вивчати її закони? Якими будуть наслідки втручання людини в життя природи? Наприклад, коли люди вирішать повернути течію річки в зворотному напрямку. Або висушувати озера чи болота, вирубувати ліси.

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Орієнтовна розповідь учителя/вчительки про природні й штучні тіла.*

• Навколишній світ надзвичайно різноманітний. Нас оточує безмежна кількість тіл. **Тіла (об'єкти)** — це все те, що належить до неживої і живої природи, а також виготовлене людиною. Тіла поділяють на **природні й неприродні** — штучні, тобто **рукотворні** предмети. Тіла неживої природи — це пісок, глина, каміння, вода. А також Сонце, Місяць, планети, зорі, комети, астероїди. Їх називають **небесними тілами**. Окремі рослини, тварини, гриби — це також тіла (об'єкти), але живої природи. **Усі тіла складаються з речовин**. До речовин належать: вода, повітря, молоко, нафта, деревина, пластик, скло й багато інших складних речовин.

2. *Бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки.*

• Чи є відмінність у значенні слів: «тіло» й «об'єкт»? Що називають тілами (об'єктами)? Що належить до «небесних тіл»? Із чого складаються природні тіла? Із чого виготовляють рукотворні тіла? Наведіть приклади різних речовин. З яких речовин виготовлені, наприклад, стіл і парта?

• Роздивіться схему й доповніть її власними прикладами зі свого навколишнього оточення — довкілля.

ТІЛА (ОБ'ЄКТИ)		
ПРИРОДНІ		НЕПРИРОДНІ (ШТУЧНІ)
Тіла (об'єкти) неживої природи...	Тіла (об'єкти) живої природи...	Рукотворні предмети...

3. Продовження розповіді вчителя/вчительки про природні явища.

• Природа мінлива. Щойно світило сонце, враз небо вкрилося хмарами, пішов дощ, ще нижче опустилися хмари й сипонув сніг... У живій природі постійно відбуваються зміни: рухаються і змінюють свою форму хмари, після дощу з'являється на небі веселка-райдуга, розпускаються бруньки на деревах, розгортаються листки, цвітуть і плодоносять рослини, відлітають у вирій птахи, залягають у зимову сплячку звірі. **Зміни, які відбуваються в природі, називають явищами природи.** До явищ природи належать: дощ, хмара, вітер, заметіль, гроза, веселка, пожовтіння листя, листопад і багато інших. Усі вони відбуваються незалежно від бажання людини. Поява кожного явища зумовлена дією законів природи. Ніхто не може заборонити чи відмінити їх.

4. Бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки про природні явища.

• Скажіть, «хмара» — це природне явище чи природне тіло? Доведіть свою думку. Сформулюйте, що називають явищем природи? Як ви гадаєте, чому кожній порі року притаманні свої природні явища? У якій закономірній послідовності змінюються сезонні явища природи? Доповніть таблицю прикладами.

Весна	Літо	Осінь	Зима
Скресання криги на водоймах....	Гроза...	Пожовтіння листя...	Снігопад...

V. На етапі систематизації та узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 28–29).

2. Учитель/вчителька пропонує учням придумати запитання за змістом статті й зображення в підручнику та коментує відповіді учнів.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує виконати такі завдання.

1. Продовжте речення.

- Навколишній світ надзвичайно різноманітний...
- Природа мінлива...

2. Складіть розповіді про природні явища, що відбуваються у ваші улюблені пори року.

3. Виконання завдання № 4–6 на с. 21 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання пізнавального завдання «Мозковий штурм».

• Поміркуйте та скажіть, чи можна предмети, зроблені руками людей, називати тілами (об'єктами). (Так.) А чи можна тіла (об'єкти) неживої і живої природи називати предметами? (Ні.)

Пізнавальне завдання на встановлення відповідності.

Навколишній світ	це	ліс і трактор-лісовоз, річка і човен, граніт і пам'ятник, пісок і скляна ваза, глина і цеглина, рослини на полі, тварини на фермі, люди на вулицях міста...
Природа		ліс, річка, зоряне небо, каміння, пісок, глина, рослини, тварини, люди...

Доповніть твердження власними прикладами.

2. Поясніть зміст мудрих висловів — афоризмів.

- ✓ Природа — кошик всього живого.
- ✓ Природа — не бездонна криниця.
- ✓ Природа — будинок, у якому живе людство.
- ✓ Природу перемагають, тільки підкорюючись її законам.

Френсіс Бекон

- ✓ Немає нічого більш винахідливого, ніж природа.

Марк Цицерон

VIII. Підсумок уроку.

- Чому люди повинні досліджувати природу й вивчати її закони?

Наші відкриття:

1. Природні явища — це зміни стану природи.
2. Тіла (об'єкти), зроблені людиною, це — рукотворні предмети.

15 ЯКЕ ОБЛАДНАННЯ ДОПОМАГАЄ ДОСЛІДЖУВАТИ ПРИРОДУ?

Підручник — с. 29.

Робочий зошит — ч. 1, с. 21.

Завдання уроку: поглибити бажання учнів вивчати й досліджувати природу, встановити роль допитливості в цьому процесі, ознайомити з поняттям методи вивчення природи: спостереження, досліди, вимірювання; розвивати спостережливість, допитливість й уміння ставити запитання про незрозумілі явища природи й таємниці навколишнього світу, проводити вимірювання і досліди, розкривати особистісний навчальний потенціал молодших здобувачів освіти, формувати вміння проведення систематичних спостережень за природою і погодою; виховувати любов до природи й розуміння необхідності її вивчення та охорони.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: глобус, карта зоряного неба, шкільний мікроскоп, лупа, термометр, лінійка, гномон, годинник, зображення телескопа та різноманітних видів рослин, тварин, грибів і мікроорганізмів, таблички з написами: СОНЯЧНИЙ ГОДИННИК, ГНОМОН, ТЕЛЕСКОП, КОМПАС, ЛУПА, МІКРОСКОП.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Важливість допитливості й уміння ставити запитання про невідоме.
2. Мотивація дослідження природи Землі в давнину та наш час.
3. Основні методи дослідження природи: спостереження, досліди, вимірювання.
4. Послідовні кроки здійснення досліджень.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу учитель/вчителька може провести такі види перевірочних робіт.

1. Робота із загадками про різноманітність навколишнього світу.

• Пригадайте або складіть самостійно загадки про об'єкти неживої і живої природи та рукотворні предмети. Розкажіть, що ви знаєте про відгадки, до якої природи вони належать, яку роль у навколишньому світі вони відіграють.

2. Робота із зображеннями. Учитель/вчителька вивішує на дошці такі орієнтовні зображення.

<i>Зоряне небо</i>	<i>Чайка — (чибіс) на лузі</i>	<i>Бурий ведмідь з ведмежатами в лісі влітку</i>	<i>Дельфін</i>
<i>Глобус</i>	<i>Верблюд серед пустелі</i>	<i>Вітрильник в океані</i>	<i>Комп'ютер</i>

Чи можна назвати природою те, що виготовлене руками людини?

3. Фронтальна бесіда за такими запитаннями.

• У чому полягає різноманітність навколишнього світу? Чому природу називають мінливою? За якими природними явищами ти спостерігав/спостерігала влітку? Поміркуй і скажи, чи можна тіла живої природи називати предметами. Чи правильно хмару й веселку назвати неживими тілами? Чи можна назвати природою те, що виготовлене руками людини? Які куточки природи вам подобаються найбільше?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• Чи любите ви природу рідного краю? Чи хочете, щоб краса її природи зберігалася завжди? Що для цього потрібно робити? Чому люди повинні досліджувати природу й вивчати її закони?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька ставить проблемні запитання для активізації розумової діяльності учнів.

• Як можна досліджувати природу? Які прилади для дослідження природи вам відомі? Наше завдання на сьогодні: отримати уявлення про важливість природи не тільки для сучасних людей, а й для наших предків, а також дізнатися про найосновніші методи пізнання і дослідження природи.

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Орієнтовна розповідь учителя/вчительки про залежність життя людей від природи, бажання її досліджувати. Під час розповіді вчитель/вчителька виставляє таблички з написами виділених у тексті слів.*

• З давніх-давен люди намагалися пізнавати навколишній світ. Для цього вони вирушали в небезпечні далекі мандри, щоб дізнатися про життя в невідомих землях за високими горами, безкінечними просторами, бурхливими морями. Рушійною силою в цих подорожах були допитливість, сміливість і відвага. Наші допитливі предки хотіли знати все про свій дім, про Землю.

Любили люди в давнину вдивлятися в зоряне небо. Зорі й планети викликали в них великий інтерес. Більше змогли дізнатися про небесні тіла тоді, коли створили *телескоп*. Люди здавна пов'язували своє життя з рухом небесних світил. Так за змінами розташування Сонця удень за допомогою *сонячного годинника*, що складався із *гномона* — першого у світі астрономічного пристрою, навчилися встановлювати час. Уночі розташування сузір'їв допомагало орієнтуватися в просторі, тобто визначати сторони світу (горизонту). Згодом винайшли *компас*, що допомагав мандрівникам не заблукати під час далеких подорожей. Компас — перший прилад для орієнтування — визначення сторін горизонту. Його і в наш час використовують.

Навколишня природа Землі викликала особливий інтерес. Це й не дивно, від неї залежало життя людей. Примхи погоди, урагани, повені, посухи становили загрозу для життя. Серед величезної різноманітності рослин і тварин траплялися небезпечні. У затінених вологих лісах траплялися різноманітні гриби. З ними потрібно було бути особливо обережними. Адже серед них багато неїстівних і навіть отруйних.

2. *Робота із зображеннями (проводиться в парі). Учитель/вчителька пропонує (на свій вибір) розглянути зображення, що їх демонструє на звичайній або інтерактивній дошці, акцентуючи увагу учнів на різноманітні об'єкти живої природи, що становлять небезпеку.*

• Знайдіть серед різноманітних рослин, тварин і грибів такі, що можуть становити небезпеку для людини, і які безпечні. Посортуйте їх. Про які ще небезпечні рослини й небезпечні тварини вам відомо? Назвіть представників хижих тварин.

Орієнтовні зображення:

<i>Кропива дводомна</i>	<i>Пасльон гірко-солодкий</i>	<i>Вовчі ягоди</i>	<i>Чорниця</i>
<i>Ведмідь бурий</i>	<i>Вовк</i>	<i>Гадюка степова</i>	<i>Дощовий черв'як</i>
<i>Білий гриб</i>	<i>Мухомор</i>	<i>Бліда поганка</i>	<i>Опеньок несправжній</i>

(Учні по черзі виходять до дошки й виявляють серед зображень ті організми, які можуть загрожувати життю і здоров'ю людини, наводячи свої аргументи й приклади.)

3. *Продовження розповіді вчителя/вчительки про необхідність вивчення природи.*

• Життю людей загрожували не тільки отруйні рослини й хижі тварини, а й примхи погоди та різноманітні загрозові явища неживої природи (суховії, урагани, шторми, землетруси й інше). А також безліч страшних хвороб, про збудників яких вони навіть не здогадувалися. Тривалий час люди не підозрювали, що ними є крихітні організми-невидимки — мікроорганізми, або мікроби, — хвороботворні бактерії і віруси. Уперше ці організми побачили тільки тоді, коли винайшли збільшувальний прилад — *мікроскоп*. Попередником мікроскопа була *луна* — збільшувальне скло, але під луною мікроби побачити неможливо. Для вивчення найдрібніших організмів існують у наш час різні за складністю мікроскопи.

4. *Постановка проблемного запитання.* Чому перед людством повстало завдання дослідження і вивчення природи?

Небезпечні й непередбачувані явища природи, величезна різноманітність рослин, тварин, грибів та інших організмів, серед яких багато таких, які становлять загрозу для життя, створюють залежність людини від природи. Це здавна спонукало людство вивчати неживу й живу природу. Допитливість і пізнавальний інтерес були рушійною силою в їхній дослідницькій діяльності. З них розпочинаються наукові пошуки.

**Залежність від природи спонукала людей до її пізнання.
Допитливість й уміння ставити запитання, щоб з'ясувати все непізнане
в навколишньому світі, допомагала робити наукові відкриття.**

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. *Читання тексту підручника (с. 29–30).*

2. *Бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки і статті в підручнику.*

• Які методи дослідження природи вам відомі? Який метод дослідження природи складає обов'язкову основу всіх наукових досліджень? Як ви гадаєте, чому спостереження за змінами природи такі важливі? Які ваші власні спостереження допомагають вам дізнатися більше про природу чи погоду? Які органи чуття вам відомі? Про що вони «розповідають» людям? Як досліди допомагають вивчати властивості різноманітних речовин, тіл і явищ природи? Для чого потрібні вимірювання? Які вимірювання тобі доводилося здійснювати? Для чого? Поясніть, який сенс ви бачите в дотриманні послідовних кроків у дослідженні певних об'єктів.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує провести такі види робіт.

1. *Відадування загадок, пояснення відгадок. Складання власних загадок або речень зі словами: луна, мікроскоп, лінійка, гномон.*

✓ Прилад цей вірно дорогу підкаже,

Магнітна стрілка на північ покаже. (*Компас*)

✓ Він вченим допомагає: зорі й планети до них наближає. (*Телескоп*)

✓ Скляна трубочка тоненька,

Рідина в ній червоненька.

Як тепло — то вгору стрибає,

а як холод — униз спадає.

Є шкала й цифри маленькі.

Як звуть її — скажи швиденько! (*Термометр*)

2. *Установіть, для чого слугують людині ці прилади: компас, телескоп, луна, мікроскоп, термометр. Придумайте ситуації, коли ними потрібно скористатися.*

3. *Виконання завдання № 7–10 на с. 21–22 в зошиті з друкованою основою.*

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

Практичне завдання.

• Доведіть, що вмієте проводити найпростіші вимірювання:

а) вимірювання свого зросту (за допомогою старших);

б) температури повітря;

в) визначати час за годинником;

г) вимірювати довжину тіні від гномона.

VIII. Підсумок уроку.

• Що потрібно для дослідження природи?

Наші відкриття:

1. Прилади допомагають досліджувати природу.

2. Усі дослідження розпочинаються зі спостережень.

3. Дослідження проводять у певній послідовності.

Рефлексія. Які кроки проведення дослідження тобі подобаються найбільше?

Моє відкриття: СОНЦЕ — ДЖЕРЕЛО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ

16 ЯК СОНЦЕ ЗДІЙСНЮЄ ВПЛИВ НА ЗЕМЛЮ?

Підручник — с. 32.

Робочий зошит — ч. 1, с. 23.

Завдання уроку: формувати в учнів уявлення про Сонце як найближчу до нас зорю, величезне розпечене космічне тіло, джерело енергії на Землі; продовжувати ознайомлення зі значенням Сонця у виникненні понять «доба» та «рік»; розвивати вміння аналізувати, порівнювати, виділяти істотне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі; виховувати інтелектуальні й творчі особистості.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: схематичні малюнки добового й річного руху Землі.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Сонце — зоря, розпечене гігантське кулясте тіло.
2. Добовий рух Землі, доба, тривалість дня і ночі.
3. Річний рух Землі навколо Сонця, рік, зміна пір року.
4. Визначення сторін горизонту за допомогою Сонця.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць може проводитися робота в такій послідовності.

1. Відгадування загадок і пояснення відгадок.

- ✓ Удень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає. (*Сонце*)
- ✓ Одне багаття увесь світ зігріває. (*Сонце*)
- ✓ Усі його люблять, усі чекають,
А хто подивиться — той скривиться. (*Сонце*)
- ✓ Голуба хустина, жовтий клубок,
По хустині качається, людям усміхається. (*Сонце і небо*)
- ✓ Торох, торох, розсипався горох,
- ✓ Почало світати — нема що збирати. (*Зорі й небо*)
- ✓ Золотий пішов, а срібний прийшов. (*Сонце й Місяць*)
- ✓ Куди я, туди й вона. (*Тінь*)

2. Дидактична гра з опорою на раніше засвоєні знання.

• Пригадайте, що ви знаєте про зорю Сонце. (Ви вивчали про нього в 1 і 2 класах.) *Учні розповідають, учитель/вчителька доповнює їхні розповіді.*

А тепер проведемо дидактичну гру «Упіймайте правильні твердження», щоб перевірити, що ви запам'ятали про наше єдине природне світило — Сонце. Якщо ви погоджуєтеся із твердженням, то плескайте один раз у долоньки, а якщо ні, то не плескайте в долоньки.

Сонце — небесне тіло. (*Так.*) Сонце — планета. (*Ні.*) Сонце — розпечена зоря. (*Так.*) Земля більша за Сонце. (*Ні.*) Сонце в багато разів більше за нашу планету. (*Так.*) Сонце є джерелом світла й тепла на Землі. (*Так.*) Зміна дня і ночі залежить від освітлення Землі Сонцем. (*Так.*) Зміна пір року залежить від обертання Землі навколо Сонця. (*Так.*) Полудневу висоту Сонця вимірюють за допомогою гномона. (*Так.*) Гномон — давній астрономічний пристрій для вимірювання довжини тіні з метою встановлення полудневого розташування Сонця. (*Так.*) Улітку полуднева висота Сонця найбільша, а тіні — найкоротші. (*Так.*) Узимку полуднева висота Сонця найменша, а тіні — найдовші. (*Так.*) Улітку ніч довша за день. (*Ні.*) Узимку ніч довша за день. (*Так.*)

(*Методична порада. Якщо хтось помиляється, учитель/вчителька повторює твердження ще раз і просить учнів пояснити свою думку.*)

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна організувати роботу, ставлячи запитання.

- Яким чином доба й рік на Землі пов'язані із Сонцем? Що таке доба? Що таке рік? Сьогодні ви дізнаєтеся про те, який вплив здійснює Сонце на Землю.

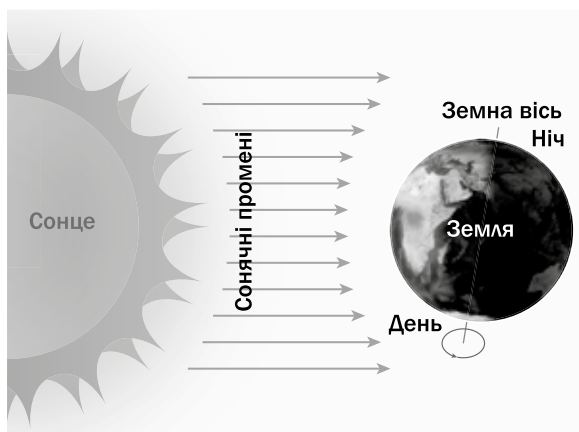
III. Етап сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу можна організувати за таким алгоритмом.

1. Робота із зображеннями. Учитель/вчителька демонструє схематичні малюнки добового й річного обертання Землі.

- Сонце — це центральне тіло в Сонячній системі. Навколо Сонця обертаються планети, зокрема й наша планета — Земля. Крім того, що планети обертаються навколо Сонця, кожна з них також здійснює обертання навколо своєї осі. Які наслідки має обертання Землі навколо своєї осі? Вісь — це уявна лінія, навколо якої обертається Земля. Подивіться на малюнок: промені від Сонця поширюються прямолінійно, вони не обгинають Землю. Там, де сонячне проміння освітлює Землю, — день, а з протилежного боку сонячне проміння не потрапляє на поверхню Землі, то там — ніч. Повний оберт навколо своєї осі Земля здійснює за 24 години. Це — доба. Тривалість дня і ночі впродовж року — різна. Восени й навесні в дні рівнодень — день і ніч тривають по 12 годин. Улітку, у день літнього сонцестояння, день довгий, а ніч — коротка. А взимку навпаки — ніч довга, а день короткий.

Орієнтовний зображувальний ряд: схематичний малюнок № 1.

Добове обертання Землі навколо своєї осі

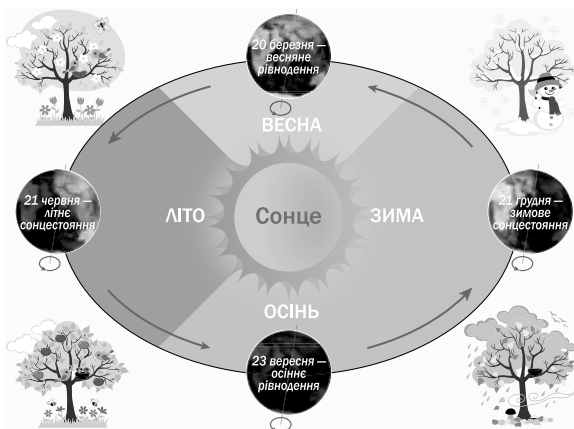

Отже, за настання дня і ночі «відповідає» наше світило Сонце.

- Що відбувається внаслідок руху Землі навколо Сонця? Що таке рік? Роздивіться схематичний малюнок № 2. Що на ньому зображено?

Орієнтовний зображувальний ряд: схематичний малюнок № 2.

Річний рух Землі навколо Сонця

Знайдіть і покажіть на схематичному малюнку вісь Землі (вона нахилена до площини орбіти Землі під кутом 66°), екватор, Північну й Південну півкулі на чотирьох положеннях, які займає Земля в різні пори року. Зверніть увагу на освітлення Землі. Зауважте, що Земля одночасно обертається навколо своєї осі й рухається навколо Сонця. При цьому вона «підставляє» то Північну, то Південну півкулі в бік Сонця. Коли більша частина Північної півкулі освітлюється Сонцем, тоді на ній літо, а в Південній півкулі — зима... Свою розповідь учитель/вчителька може підтвердити демонстрацією річного руху Землі на спеціальному приладі — телурії. Або використати лампу й глобус.

2. *Орієнтовна бесіда про зміну пір року.* Коли в Північній півкулі Землі настають астрономічна зима, весна, літо й осінь? Роздивіться на малюнку, як освітлюється Сонцем поверхня Землі. Поясніть, чому взимку холодно, а влітку — тепло. Улітку Сонце піднімається високо на небосхилі, дні стоять довгі й поверхня Землі краще нагрівається. Натомість взимку Сонце піднімається низько, дні короткі, а ночі довгі, тому буває холодно.

Зміна пір року на Землі відбувається внаслідок обертання Землі навколо Сонця.

3. *Продовження орієнтовної розповіді з опорою на життєвий досвід дітей про основні сторони горизонту.*

Завдяки Сонцю ми можемо орієнтуватися в просторі, визначаючи основні сторони світу (горизонту). Якщо стати опівдні в сонячну погоду спиною до Сонця, то за спиною буде південь (Пд), попереду проляже тінь, що вказуватиме на північ (Пн), праворуч буде схід (Сх), а ліворуч — захід (Зх). Ми можемо в цьому переконуватися восени й навесні, в дні рівнодень. Адже Сонце встає на сході, опівдні показує нам напрямок на південь, а ввечері сідає за горизонт на заході. Та сторона, яка завжди перебуває в тіні, — це північ.

IV. На етапі осмислення учнями нових знань робота проводиться за таким планом.

Читання тексту в підручнику (с. 32).

V. На етапі узагальнення і систематизації знань учитель/вчителька пропонує провести таку пошукову роботу.

1. *Пізнавальне завдання: «знайдіть» потрібні слова. Поміркуйте і скажіть, без яких ключових слів не можна скласти розповідь про Сонце.*

2. *Пізнавальні завдання на доведення істинності твердження. Учитель/вчителька пропонує учням навести докази, що доводять таке твердження.*

«Зоря Сонце здійснює визначальний вплив на нашу планету».

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок можна запропонувати такі види діяльності.

1. *Роботу із зошитом із друкованою основою (с. 23, № 1).*

2. *Робота з прислів'ями й приказками за індивідуальними картками. Учитель/вчителька вибирає певні з них на свій розсуд.*

Прислів'я та приказки про сонце

- ✓ Після дощу і сонце засяє.
- ✓ Не все ж і хмуриється, колись і виясниться.
- ✓ Засвітить сонце і в наше віконце.
- ✓ Взимку сонце крізь плач сміється.
- ✓ Досить одного сонця на небі.
- ✓ Зо світу до ночі сонце не стуляє очі.
- ✓ Коли сонечко пригріє, то й трава позеленіє.
- ✓ Сонце встане, то й ранок настане.
- ✓ Сонце низенько, то й вечір близенько.
- ✓ Сонце блищить, а мороз тріщить.
- ✓ Сонце іде на літо, а зима на мороз.
- ✓ Сонце на всіх однаково світить.
- ✓ Сонця в мішок не зловиш.
- ✓ Сонце гріє, сонце сяє — вся природа воскресає.
- ✓ Що вище світло стоїть, то далі його видно.
- ✓ Якби не було хмар, то ми б не знали ціни сонцю.
- ✓ Немає тіні без світла.
- ✓ Хмарні дні вчать сонце любити.

VII. Етап застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів можна провести як інтерв'ю з однокласниками й однокласницями. Клас ділять на дві групи: «журналісти» ставлять запитання про вплив Сонця на життя людей, а представники різних професій (синоптик, астроном, земле-роб) — відповідають. Учитель/вчителька заздалегідь готує картки з назвами різних професій.

VIII. Підсумок уроку.

- Що нового про Сонце ви дізналися на уроці?

Наші відкриття:

1. Рік і доба існують завдяки Сонцю.
2. Доба це — повний оберт Землі навколо своєї осі.
3. Рік складає повний оберт Землі навколо Сонця.
4. Пори року виникають у наслідок того, що Північна і Південна півкулі по-різному освітлюються Сонцем у наслідок нахилу земної осі.

17 ЯКІ ЯВИЩА В НЕЖИВІЙ ПРИРОДІ ЗАЛЕЖАТЬ ВІД СОНЦЯ?

Підручник — с. 33.

Робочий зошит — ч. 1, с. 23.

Завдання уроку: продовжувати формувати уявлення про Сонце як джерело світла й тепла на Землі; ознайомити із впливом Сонця на природу та сезонні природні явища; розвивати вміння аналізувати причини виникнення різних природних явищ на Землі, таких як: випадання роси, поява веселки, туману, хмар, опадів, вітру тощо, виділяти істотне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі; виховувати пізнавальний інтерес до вивчення природи.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: ілюстрації, що розкривають сезонні природні явища: літо — гроза, веселка, вранішня роса й туман, різні види хмар й опадів; зима — снігопад, ожеледиця, заметіль, утворення криги на водоймах.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Вплив Сонця на виникнення сезонних явищ у неживій природі.
2. Природні явища, що характерні для різних пір року.
3. Вплив Сонця на формування погоди.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

• Від чого залежить на нашій планеті настання дня і ночі? Як змінюється впродовж року тривалість дня і ночі? Чи існує зв'язок між Сонцем і сторонами горизонту? Чому на Землі відбувається зміна пір року? Як змінюється положення Сонця опівдні взимку, навесні, влітку й восени? Як визначати сторони горизонту за Сонцем?

- Які прислів'я і приказки про сонце вам запам'яталися? Про що в них ідеться?
- Які загадки про сонце і тінь ви знаєте?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• Який зв'язок існує між зорею Сонце і планетою Земля? Чи ви погоджуєтесь із думкою, що Сонце для природи Землі є найважливішим? Що на нашій планеті залежить від Сонця?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Уявіть. Якою була би природа на Землі, якби не стало Сонця?

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. Орієнтовна розповідь з опорою на зображувальний ряд.

• Сонце для Землі є єдиним природним джерелом енергії, а саме: світла й тепла. На нашій планеті не існувало б умов для життя, якби не Сонце. Без світла наша планета поринула б у суцільну темряву. А без тепла її оповив би крижаний холод.

- Роздивіться зображення і назвіть, які природні явища на них зображено. У яку пору року вони переважно з'являються?

Орієнтовний зображувальний ряд.

Росинка на листку і/або травинках	Вранішній туман над річкою	Літній дощ ллє з купчасто-дощових хмар	Веселка на небі після дощу	Гроза влітку
-----------------------------------	----------------------------	--	----------------------------	--------------

Під дією сонячної енергії в неживій природі Землі відбуваються різноманітні природні явища. Вони спричиняють неповторну красу й багатство природи на нашій планеті. Так під дією Сонця змінюється температура повітря, відбувається утворення *туману і хмар*. З них випадають *опади: роса, дощ, град, сніг*. Після дощу влітку на небі з'являється різнобарвна *веселка*. У виникненні *вітру* також бере участь сонячна енергія. Вітер може досягати різної сили та вражаючої швидкості. Повсюди на поверхні води під його дією виникають *хвилі*. Вони бувають то лагідними в тиху погоду, то грізними й небезпечними під час штормів. Сонце здійснює визначальний вплив на стан неживої природи й погоди: температуру повітря, хмарність, опади, вітер.

2. Робота з календарями природи в зошиті з друкованою основою.

- Зверніться до своїх Календарів спостережень за природою і погодою та назвіть, які природні явища в неживій природі вам довелося спостерігати впродовж осені. Пригадайте, які сезонні явища відбувалися в інші пори року.

V. На етапі систематизації та узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 33).

2. «Мозковий штурм». Поміркуйте. Чи залежить погода в різні пори року від тривалості дня і ночі?

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/учителька пропонує відгадати загадки.

1. Відгадайте загадки, поясніть, про які природні явища в них ідеться.

- ✓ Старий дід мости помостив, а молода прийшла — мости рознесла.
- ✓ Сніг на полі, на озері — крига, завірюха віє, мороз щипає. Коли це буває?
- ✓ Голі поля, мокне земля, дощ поливає. Коли це буває?
- ✓ Кольорове коромисло на небі зависло.

2. Виконання завдання № 2–5 на с. 23–24 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Виконання пізнавального завдання на встановлення відповідності. Домалюйте сонце на малюнках і підпишіть пору року, коли відбуваються ці природні явища.

Орієнтовний зображувальний ряд.

Однаковий пейзаж _____	Спека, гроза, веселка, випала роса.
на обох малюнках _____	Холоднеча, снігопад, заметіль, іній, на річці льодостав.

2. Завдання для спостережень за природними явищами з метою прогнозування погоди.

- ✓ Сонце червоного кольору сідає, коли небо безхмарне — буде гарна погода.
- ✓ Сонце заходить за суцільну низьку хмару — на суху, тиху і ясну погоду.
- ✓ Під час сходу Сонця стелиться туман і випала роса — буде довготривала гарна погода.

VIII. Підсумок уроку.

- Як Сонце впливає на неживу природу?

Наші відкриття:

1. Сонячна енергія дає світло і тепло.
2. Сонце спричиняє сезонні явища в неживій природі.
3. Сонце впливає на формування погоди на Землі.

18 ЯК СОНЦЕ ВПЛИВАЄ НА ЖИВУ ПРИРОДУ?

Підручник — с. 33.

Робочий зошит — ч. 1, с. 24.

Завдання уроку: формувати уявлення про вплив Сонця на живу природу, залежність життєдіяльності рослин і тварин від сезонних змін освітленості й температури повітря; розвивати спостережливість, увагу, дослідницькі навички, бажання експериментальним шляхом установлювати, як сонячне світло й тепло впливають на ріст і розвиток кімнатних рослин, розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природі; виховувати пізнавальний інтерес до вивчення природи.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: ілюстративний матеріал, що демонструє сезонні природні явища в житті рослин, тварин і людей, таблички з назвами природних явищ.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Вплив Сонця на виникнення сезонних явищ у живій природі.
2. Природні явища в житті рослин і тварин, що характерні для різних пір року.
3. Вплив Сонця на настрій і здоров'я людини.
4. Залежність живої природи від сонячного світла й тепла.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

- Поясніть, як ви розумієте такий вислів: «Єдиним природним джерелом енергії на Землі є Сонце». Як Сонце впливає на погоду? Чи залежить погода в різні пори року від Сонця? Перелічіть природні явища, що відбуваються в неживій природі в різні пори року. Що ви можете розповісти про Сонце? Які загадки про природні явища ви знаєте? Які прикмети природи, пов'язані із сонцем, може підказувати прогноз погоди?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів вчитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

- Як Сонце впливає на неживу природу Землі?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Чи залежать рослини, тварини й люди від нашого єдиного природного світила, яким є зоря Сонце?

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) вчитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. Орієнтовна розповідь учителя/вчительки з опорою на зображувальний ряд про вплив Сонця на життя рослин і тварин. (Зображення рослин і тварин у різні пори року.)

- Поміркуйте, чи залежить життя рослин від Сонця.

- Кому з вас доводилося бачити, як виглядають рослини за відсутності сонячного світла? Зелена трава, яку закрили дошкою або якимось непрозорим предметом, втрачає своє забарвлення, стає блідою і кволою. Коли ж вона знову опиниться на сонячному світлі, то зазеленіє і зміцниться, ніби одужає. Трав'янисті рослини, «прибиті» морозом, зазвичай гинуть, хіба що в землі виживуть підземні органи, щоб знову дати молоді зелені пагони навесні. Восени, коли температура повітря і води знижується, у рослин завмирають життєві процеси, вони перестають жити. Для живлення зеленим рослинам потрібні сонячне світло, вода й вуглекислий газ. Навесні тане лід, підвищується температура повітря, тоді знову з'являється зелене листя на деревах і кущах, виростають трав'янисті рослини. Життєдіяльність рослин відновлюється.

- Чи залежить життя тварин від Сонця?

- Життя тварин, як і рослин, залежить від сонячного світла й тепла. Готуючись до зими, ховаються в укриття комахи, жаби і ящірки. Перелітні птахи відлітають у теплі краї, а деякі звірі (їжаки, ведмеді, борсуки) засинають аж до весни. Навесні у тварин розпочинається активне життя, де найважливішою подією є виведення потомства. На поведінку всіх тварин впливає збільшення тривалості світлового дня і підвищення температури повітря. Про порядок настання різних етапів у житті тварин їм підказує зміна розташування Сонця.

2. Роздивіться таблицю і прокоментуйте її.

	Весна	Літо	Осінь	Зима
Рослини	Сокорух, розпускання листків, цвітіння	Утворення плодів і насіння	Пожовтіння листя, листопад	Стан зимового спокою в житті рослин
Тварини	Пробудження комах і звірів, весняний приліт птахів, період розмноження у тварин	Активна життєдіяльність, вигодування і піклування про потомство	Накопичення жирових запасів, линяння, осінній відліт птахів, приліт зимуючих птахів	Зимовий сон, активні пошуки кормів

3. Продовження розповіді вчителя/вчительки про вплив Сонця на життя людей.

• Як залежить життя людей від сезонних змін у природі, що спричинені зміною розташування Сонця в різні пори року?

Отже, Сонце «керує» всіма процесами життєдіяльності в живих організмів: рослин, тварин і людей. Упродовж дня люди активно працюють, а вночі — відпочивають. Якщо професії людей пов'язані з природою, тоді характер їхньої діяльності в різні сезони має значні відмінності. Уплив Сонця на стан здоров'я людини також дуже значний. Ті, хто мало бувають на сонячному світлі, мають хворобливий вигляд. Виявляється, деякі вітаміни, необхідні для здійснення життєвих процесів, можуть утворюватися в організмі людини тільки під дією Сонця. Однак тривале перебування під прямими сонячними променями шкодить здоров'ю.

Світло й тепло є важливими умовами, що необхідні для нормального росту й розвитку всіх живих істот.

Учитель/вчителька пропонує учням проаналізувати зображення і навести власні приклади про вплив Сонця на річну активність людей.

Орієнтовний зображувальний ряд.

Люди	Початок сільськогосподарських робіт, висаджування дерев і кущів, висівання насіння, догляд за розсадою	Догляд за зерновими, овочевими та фруктовими рослинами. Дії, направлені на оздоровлення організму влітку	Заготівля овочів і фруктів на зиму	Вивішування годівничок для птахів та підгодовування звірів на спеціальних годувальних майданчиках
------	--	--	------------------------------------	---

Живі організми — рослини, тварини та люди — пристосувалися до життя в різних природних умовах.

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 33–34).

2. Учитель/вчителька пропонує учням самостійно поставити запитання за змістом статті й розповіді вчителя/вчительки.

3. Придумайте розгорнуті назви до трьох зображень, розміщених у підручнику (с. 33).

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель пропонує такі завдання.

1. Відгадування загадок.

• Загадайте одне одному загадки, поясніть відгадки. Використавши слова-відгадки, складіть розповіді про об'єкти живої природи та їхню залежність від Сонця.

2. «Мозковий штурм» — завдання на доведення існування причинно-наслідкових зв'язків у природі.

• Доведіть, що Сонце впливає на неживу природу, а нежива природа впливає на живі організми: рослини, тварини й людей.

3. Виконання завдання № 6–8 на с. 24–25 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів можна запропонувати провести такі дії.

1. Виконання пізнавального завдання на встановлення відповідності.

Роздивіться зображення птахів і розкажіть, який з них активний удень, а який — уночі. Як ви змогли це визначити? (У сов великі очі, щоб краще бачити в темряві.)

Орієнтовний зображувальний ряд.

Яструб великий	Вухата сова — великі очі
Яструб — _____ хижий птах.	Вухата сова — _____ хижий птах.

Допоміжні слова: денний, нічний.

2. Конкурс читців. Підготуйте добірку віршів про сонце, щоб учні могли їх виразно прочитати й пояснити, в чому полягає значення сонця в житті природи й людини.

VIII. Підсумок уроку.

• У чому виявляється вплив Сонця на життя рослин, тварин і людей?

Наші відкриття:

1. Живим організмам потрібне сонячне світло й тепло.

2. Життя людей, тварин і рослин залежить від сезонних змін у природі.

Рефлексія. Яке значення Сонця у твоєму житті?

Тиждень № 7

Моє відкриття: ПЛАНЕТА «ВОДА»

19 ЧОМУ ВОДА — НАЙЗАГАДКОВІША РЕЧОВИНА НА ЗЕМЛІ?

Підручник — с. 35.

Робочий зошит — ч. 1, с. 26.

Завдання уроку: формувати поняття: вода — найпоширеніша речовина на Землі, три стани води, вода — універсальний розчинник, розчин; ознайомити з явищами випаровування і кипіння води, плавлення льоду, властивістю льоду бути легшим за воду та здатністю води розчиняти різноманітні речовини й утворювати розчини; поглибити уявлення про значення води для природи Землі; розвивати прагнення учнів проводити колективну навчально-пошукову діяльність; розвивати дослідницькі навички, пізнавальний інтерес, уміння проводити самостійно досліди; виховувати естетичне сприйняття водних об'єктів природи.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: склянки з водою, термометр, лід, чайник з кип'ятком; сіль, цукор, сода, пісок, глина, борошно, соняшникова олія, вершкове масло — розчинні й нерозчинні речовини; ілюстрації, що демонструють різні стани води: рідка — в океані, прозора — у склянці, пухнаста — у хмарині, на полях — як снігова «перина», білосніжна — на гірських вершинах, як скло — взимку на річці...

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Вода — найпоширеніша речовина на Землі.
2. Властивості води.
3. Вода — універсальний (найкращий) розчинник.
4. У чому незвичність властивостей води?

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць може проводитися робота в такій послідовності.

1. Відгадування загадок і пояснення відгадок.

- ✓ Мене п'ють, мене ллють,
Усім я потрібна, хто я така?
- ✓ Надворі горою, а в хаті водою.
- ✓ Росте вона вниз головою,
Не в літню пору, а зимою.
- ✓ Тільки сонечко пригріє,
Вона заплаче й швидко згине.
- ✓ Без рук, без ніг, а весь світ обійде.
- ✓ Білий, а не цукор, не має ніг, а йде.

- Які ще загадки про воду ви знаєте?

2. Прочитайте й поясніть, як ви зрозуміли ці слова.

«Воді була дана чарівна влада стати соком життя на Землі».

Леонардо да Вінчі

«Вода! У тебе немає ні смаку, ні кольору, ні запаху.»

Тобою насолоджуються, не знаючи що ти таке.

Не можна сказати, що ти необхідна для життя.

Ти — саме життя. Ти наповнюєш нас радістю,

Яку не поясниш ніякими почуттями».

Антуан де Сент-Екзюпері

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць можна організувати роботу, поставивши запитання.

- Про що розповідається в загадках? Розкажіть, про які властивості води ви з них дізналися. У яких станах може перебувати вода? Пригадайте та складіть розповідь про властивості води, використавши допоміжні слова: прозора, без запаху й смаку, текуча — не має форми.

III. Етап сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу можна організувати за таким алгоритмом.

1. Робота із зображеннями. Учитель/вчителька демонструє світлини або малюнки, на яких вода зображена в різних станах: рідка — в океані, прозора — у скляниці, пухнаста — у хмарині, на полях — як снігова «перина», білосніжна — на гірських вершинах, як скло взимку — на річці (Учитель/вчителька добирає ілюстрації на свій розсуд.)

- Роздивіться малюнки. Що на них зображено? Покажіть на малюнках воду у трьох станах. З водою всі стикалися у своєму житті, але виявляється, її властивості таять у собі загадки.

2. Розповідь учителя/вчительки з елементами бесіди про воду.

• Важко повірити в загадковість води. Вода в природі є скрізь. Здається, всі знають, що таке вода. Що може бути простішим за воду? Немає нічого особливого у звичайній речовині — воді. Однак така звичайна, на перший погляд, вода приховує в собі безліч таємниць. Тому її властивості не припиняють вивчати вчені в різних країнах світу. Вода ніби не визнає всіх усталених законів природи. Все з водою відбувається не так, як з іншими речовинами.

Тільки вода, одна єдина природна речовина на нашій планеті, може *перебувати у трьох станах одночасно: твердому, рідкому, газоподібному*. Та ще й легко *переходити з одного стану в інший*. Жодна інша речовина не має таких властивостей. Лід переходить із твердого стану в рідкий, тобто відбувається його плавлення, за температури 0°. З поверхні води постійно відбувається *випаровування — перехід води з рідкого стану в газоподібний*. Якщо воду поставити на вогонь, то *за температури 100° вона закипить*.

3. Продовження орієнтовної розповіді.

• Жодна інша речовина не має таких властивостей. І це ще не все. Якщо всі інші речовини за охолодження стискаються, то вода, перетворюючись на лід, — розширюється. (Бачили, як розривається на морозі скляна пляшка, у якій замерзла вода?)

• Виявляється, що в усіх незвичних (аномальних, як кажуть вчені) властивостях води є глибокий сенс. Наприклад, якби вода мала такі само властивості, як усі інші речовини, то вона стискувалася б за охолодження, та і лід був би важчим за рідку воду й опускався на дно всіх водойм — океанів, морів, річок, озер. Від цього поступово, рік за роком, вся вода, що є на Землі, перетвори-

лася б на кригу. Згодом уся наша планета стала б зледенілою пустелею, на якій завмерло б життя. На щастя, крига, або вода у твердому стані, легша за рідину й плаває на її поверхні. До того ж вода на Землі перебуває переважно в рідкому стані. Під дією сонячного тепла вона постійно випаровується, насичуючи водяними парами повітря. Вода, що міститься у хмарах, зберігає тепло, ніби тепла пухнаста «ковдра». Космічний холод давно б заморозив нашу планету, якби не водяна «ковдра» в повітряному шарі Землі. Є чому дивуватися.

- Вода накопичує тепло не лише у повітрі, а й у всіх, існуючих на планеті, водоймах — від калюж до океанів. Адже вона в десять разів повільніше, ніж суходіл, встигає і так само повільно нагрівається. Тому саме вода «відповідає» за погоду та клімат повсюди на Землі. Якби не дивовижні властивості води, то наша планета стала б непридатною для життя рослин, тварин і людини.

- Вода має ще й іншу незвичайну властивість. На всій своїй поверхні вона має здатність створювати міцну тонесеньку плівку (її називають плівкою поверхневого натягу). У водоймах по ній, як по землі, чи будь-якій іншій твердій поверхні, «ходять» шестиногі водяні клопи — водомірки, повзають молюски й прикріплюються личинки комарів. А деякі морські риби знайшли чудовий спосіб заховати свою ікру від ненажерливих хижаків, прикріпивши її до цієї плівки.

- Крім того, вода може розчиняти різноманітні речовини. Яких тільки розчинів вона не утворює! Це і морська вода, і мінеральні води, ґрунтовий розчин і кров, молоко, фруктові соки та ін. Всіх не перелічити! Дивовижних властивостей набуває вода, у якій міститься магніт. Різко зростає здатність води розчиняти різноманітні речовини. Вона розчиняє, наприклад, накип у парових турбінах, де його усунути іншим способом не вдається.

- Звичайна вода не має ні запаху, ні смаку, ні кольору. Але яка вона необхідна для життя! Кажуть: «Вода — це життя». Тисячі років можуть пролежати зернятка в сухій землі. Та коли їх зволожать краплини води, вони прокинуться і проростуть. Споконвіку перетворювала вода посушливі степи на родючі поля, а спекотні пустелі — на квітучі оази.

- Отож, вода не така вже й проста речовина, як видається на перший погляд! У казках розповідається про «живу» і «мертву» воду, і це підтверджують наукові дослідження.

IV. На етапі осмислення учнями нових знань робота проводиться за таким планом.

1. *Орієнтовна бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки.*

- Які властивості води вас здивували? Що вам найбільше запам'яталося? Вода нас навчає, що в кожній природній речовині таїться ще багато недослідженого й непізаного людьми. Тому потрібно продовжувати вивчати природу й ставитися до неї з повагою і пошаною. Це стосується також води — найзагадковішої речовини на Землі.

2. *Читання тексту в підручнику (с. 35–36).*

3. *Виконання дослідів за інструкціями, уміщеними в статті підручника.*

V. На етапі узагальнення і систематизації знань учитель/вчителька може запропонувати завдання.

1. *Виконання тестових завдань.*

Оберіть відповідь «ТАК» або «НІ».

- ✓ Вода у твердому стані — це лід і крига. (Так.)
- ✓ У твердому стані вода важча, ніж у рідкому. (Ні.)
- ✓ У твердому стані вода легша, ніж у рідкому. (Так.)
- ✓ Водяна пара — це газоподібний стан води. (Так.)
- ✓ Вода може перебувати одночасно у трьох станах. (Так.)

2. *Закінчіть речення.*

Плавлення льоду — ...

Випаровування — ...

Вода закипає ...

3. *Пізнавальні завдання на доведення істинності тверджень. Наведіть докази, які підтверджують, що вода може розчиняти багато речовин, тому її називають універсальним розчинником.*

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок можна запропонувати такі завдання.

1. *Робота в зошиті з друкованою основою с. 26, № 1–4.*

2. *Дайте відповідь на запитання.*

- Завдяки яким властивостям води ви можете пити чай, соки, малювати акварельними фарбами?

3. *Наведіть докази, використовуючи власний життєвий досвід, що:*

- а) у твердому стані вода легша, ніж у рідкому;
- б) білизна висихає завдяки випаровуванню води.

VII. Етап застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів можна провести за таким планом.

1. *Інтерв'ю з однокласниками й однокласницями.* Клас поділять на дві групи: перша група — «журналісти», які ставлять запитання, а друга — «науковці» з Інституту дослідження властивостей води — відповідають. Учитель/учителька заздалегідь готує бейджики (бейджик — знак або наклейка, що відображає особу й посаду його власника або власниці) з написами «Журналіст», «Журналістка» і «Дослідник», «Дослідниця».

2. *Уявна мандрівка в Інститут дослідження української мови з метою вивчення влучних висловлювань — фразеологізмів.*

- ✓ Виходити сухим з води. / Будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання. Залишатися непокараним, незаплямованим.
- ✓ Вода не освятиться без нього. / Ніщо не обійдеться без кого-небудь.
- ✓ Втопити в ложці води. / Завдати великих прикрощів кому-небудь. Суперечки, тривоги з дріб'язкових, не вартих уваги питань.
- ✓ Багато води сплигло. / Дуже давно щось було. Минуло багато часу з якоїсь пори.
- ✓ Набирати в рот води. / Мовчати. Уперто нічого не говорити.
- ✓ Тихіший води, нижчий трави. / Дуже скромний.
- ✓ Носити воду решетом. / Даремно робити що-небудь, марно витратити час на що-небудь.
- ✓ Чистої води. / Справжній.
- ✓ Як (мов, ніби) з води. / Рости надзвичайно швидко.
- ✓ Взяла вода. / Хто-небудь утопився.
- ✓ Десята (сьома) вода на киселі. / Дуже далека рідня.
- ✓ Не розлий вода. / Нерозлучні.
- ✓ Як (мов, ніби) вода змила кого. / Хто-небудь швидко, раптово зник або щось раптово пропало.
- ✓ Вилами по воді написано. / Невідомо, як буде.
- ✓ Як сіль у воді. / Безслідно зникнути.
- ✓ Як у воді намочений. / Незадоволений, засмучений, злий.
- ✓ Як холодною водою обдати. / Розгублений, пригнічений, приголомшений.

Назвіть, які з цих фразеологізмів ви використовуєте у своєму мовленні.

VIII. Підсумок уроку.

- Які незвичайні властивості має звичайна вода?

Наші відкриття:

1. Вода — дивовижна речовина, що не схожа на інші речовини на Землі.
2. Вода — найпоширеніша речовина на Землі.
3. Вода — універсальний розчинник.

20 ДЕ НА ЗЕМЛІ МІСТИТЬСЯ СОЛОНА ТА ПРІСНА ВОДА?

Підручник — с. 37.

Робочий зошит — ч. 1, с. 27.

Завдання уроку: формувати уявлення про розподіл води на нашій планеті, Світовий океан, океани, моря, затоки й протоки, прісну й солону воду, способи опріснення солоної води; ознайомити зі значенням води для живих істот і вмістом води в їхньому складі; розвивати вміння застосовувати отримані знання на практиці; виховувати бережливе ставлення до води.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: карта світу; глобус; зображення: річки, озера, хмари, опади (дощ, сніг), гірські льодовики, криниці, схема опріснення морської води.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Розподіл води в природі: Світовий океан і поверхневі води та їхній склад.
2. Уміст солей у морській (океанічній) воді.
3. Розподіл морської і прісної води на Землі.
4. Опріснення солоної (морської) води.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

- Перелічіть властивості води. Чому воду називають загадковою речовиною? Чому лід плаває по поверхні водойм? Як у побуті ви застосовуєте властивості води-розчинника? Наведіть приклади розчинних і нерозчинних речовин. З якими водними розчинами вам доводилося стикатися в повсякденному житті? За якої температури закипає вода в чайнику? За якої температури на поверхні води утворюється крига? За яких умов відбувається плавлення льоду? Що таке випаровування? Чому висихає білизна й вода в калюжах?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів вчитель/вчителька може сформулювати такі запитання:

- Назвіть, у яких станах перебуває вода, що міститься у хмарах. У якому стані перебуває вода в природі в зимовий морозний день? Чи вам вдасться влітку в себе на кухні віднайти воду у трьох станах? Розкажіть, де саме.

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель ставить проблемні запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Чому воду вважають найпоширенішою речовиною на Землі? Яким кольором позначають водні простори на глобусі й карті? Які водойми є в Україні? Біля якої водойми розташовується ваш населений пункт?

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) вчитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Стартове завдання.* Роздивіться краєвиди та скажіть, що в них спільного. Вчитель/вчителька спонукає учнів сформулювати самостійно висновок про те, де міститься вода в природі. Для цього на дошці розташовує зображення: річки, озера, опади (дощ, сніг), гірський льодовик, криниці.

2. *Орієнтовна розповідь про взаємозв'язок усіх вод на нашій планеті.*

- На Землі існує велетенський *неперервний Світовий океан*. Його домовилися поділяти на *океани й моря*. Але існують не тільки океанічні води. На поверхні суходолу в *озерах, річках, ставках і льодовиках* містяться *поверхневі води*. Вода з поверхні землі просочується в ґрунт, утворюючи *підземні води*. В повітрі вода перебуває у вигляді пари, крапель і крижинок. Вітер переносить воду у хмарах з одних районів Землі в інші, з хмар випадають *опади*. *Усі води на земній кулі взаємопов'язані.*

Вода на нашій планеті міститься у Світовому океані, на поверхні Землі, під її поверхнею і в повітрі.

Майже всі води на Землі — солоні, а прісної питної води — дуже мало!

1. *Робота в парі.* Складіть на дошці таблицю, використовуючи допоміжні слова, і розкажіть, де міститься вода в природі.

Розподіл води на нашій планеті		
Світовий океан	Вода в повітрі	Води суходолу
Океани: <ul style="list-style-type: none">• Тихий• Атлантичний• Індійський• Північний Льодовитий Моря Затоки Протоки	Хмари Опади	Підземні води Поверхневі води <ul style="list-style-type: none">• Льодовики• Річки• Озера• Болота <u>Штучні водойми:</u> Ставки Канали Водосховища

Примітка. Хоча болота й містять багато води, вони не належать до водойм.

4. Продовження орієнтовної розповіді вчителя/вчительки.

• Світовий океан складається із чотирьох океанів. До складу океанів входять моря, затоки і протоки, які сполучають Світовий океан у єдине ціле. *Океанічні* води ще називають *морськими*. Колись слова «океан» і «море» мали однакове значення. А який у морської води пречудовий колір здалеку та дивовижна прозорість зблизька, специфічний солоно-гіркий смак і неповторний запах! Створюють його мікроорганізми, які живуть лише в морській воді. Морська вода не схожа на річкову. У кожному кілограмі океанічної води міститься близько 35 грамів твердих речовин, переважно солей. Найбільше — звичайної кухонної солі. Саме вона надає морській воді (так само, як і їжі) солоного смаку. Гіркий смак — від іншої солі, якої у воді міститься значно менше. У прісній воді міститься значно менше розчинених солей.

• Розгляньте, який уміст солей має морська вода. (*Учитель/вчителька демонструє колову діаграму: 90 % — кухонна сіль, 10 % — усі інші солі й інші речовини.*)

Крім солей є у морській воді й багато інших речовин, навіть золото та срібло. Однак видобувати їх з океанічної води дуже складно. У воді розчиняється повітря. Киснем дихають усі жителі океанів і морів. Морська вода — це газопо-сольовий розчин.

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 37–38).

2. Робота з картою півкуль. Учні знаходять на карті географічні об'єкти, що згадуються в статті підручника.

3. Запишіть на дошці або на індивідуальних картках, де на Землі міститься солонна вода, а де — прісна.

Солонна вода: ...

Прісна вода: ...

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує відгадати загадки.

1. Робота над загадками про воду й водойми. (*Учитель/вчителька може обирати їх кілька на власний розсуд.*)

• Відгадайте загадки! Поясніть відгадки!

Загадки про воду:

- ✓ Кругом вода, а з питвом — біда.
- ✓ У чому дірки не вивертиш?
- ✓ Що шумить без вітру?
- ✓ Біжить — не збіжить, тече — не витече.
- ✓ Текло, текло і лягло під скло.
- ✓ Яку воду можна носити в решеті?

Загадки про водойми:

- ✓ У воді стоїть, а води просить. (*Море*)
- ✓ Крутиться, вертиться, берега держиться. (*Річка*)
- ✓ Одне біжить, друге летить, а третє нахиляється. (*Річка, береги, верба*)

2. Робота над приказками й прислів'ями про воду й водойми.

• Поясніть зміст приказок і прислів'їв.

Прислів'я і приказки про водойми (море):

- ✓ Води — хоч топись, та нема де напитись.
- ✓ В океані води не зміряєш.
- ✓ В морі тому води багато, що її ніхто не п'є.
- ✓ Ложкою моря не вичерпаєш.
- ✓ Ночвами моря не переплисти.
- ✓ По морю плавав, а води не бачив.
- ✓ Хвали море, а держися землі.
- ✓ Хто по морю плавав, тому калюжа не страшна.

3. Виконання завдання № 5–6 на с. 27 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Пошукове завдання.* Пригадайте народні вислови, що підтверджують таке твердження: морську воду пити небезпечно для здоров'я. Тому мореплавці в далекі плавання беруть із собою запас прісної води.

2. *Дослідницька робота.*

Дослідницька лабораторія

Спробуйте перетворити солону морську воду на прісну. Для цього морську (солону) воду прокип'ятіть так, щоб зібрати пару, охолодіть її, і тоді пара знову стане рідиною. Випарувана вода буде прісною, а сіль залишиться на дні посудини, в якій кип'ятили морську воду.

VIII. Підсумок уроку.

- Як розподіляються на нашій планеті води у Світовому океані на суходолі?

Наші відкриття:

1. На Землі прісної води дуже мало. Її потрібно берегти!
2. На нашій планеті вода міститься в Світовому океані, на поверхні Землі, під її поверхнею і в повітрі.

21 ЧОМУ ВІДБУВАЄТЬСЯ КОЛООБІГ ВОДИ В ПРИРОДІ?

Підручник — с. 38.

Робочий зошит — ч. 1, с. 28.

Завдання уроку: формувати уявлення учнів про взаємозв'язки між усіма водами на Землі, властивість води перебувати в невинному русі, воду як основну складову частину живих організмів; розвивати вміння знаходити й показувати на карті світу океани й моря, найбільші річки й інші водні об'єкти, складати схему колообігу води в природі, виділяти істотні ознаки в явищах природи, пов'язаних з водою; виховувати бережливе ставлення до води й водойм.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: схематичний малюнок колообігу води в природі; зображення рослин і тварин, що містять у своєму складі найбільше води; ілюстрації, що демонструють різні етапи коолобігу води.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Уміст води в тілах різних представників рослин, тварин і людини.
2. Перебування води в невинному русі внаслідок переходу її з одного стану в інший.
3. Поняття про колообіг води в природі.
4. Складання казкової історії про мандри крапельки — Капітошки.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести такі види опитування.

1. *Фронтальна бесіда за такими запитаннями.*

- Які водойми входять до складу Світового океану? Чи існує відмінність між океанічними й морськими водами? У якому стані перебуває вода, що міститься в повітрі? Перелічи, що входить до складу поверхневих вод. Який склад має водна оболонка Землі? Із чого складаються хмари? Як утворюються підземні води? У чому полягає відмінність між морською і прісною водою? Як морську солону воду перетворити на прісну?

2. *Індивідуальні розповіді учнів, що супроводжуються показом на карті.*

- Як розподілені води в природі? Які океани входять до складу Світового океану? Що належить до поверхневих вод? Як, на вашу думку, можна опріснити солону (морську) воду?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• Чи можна здійснити навколосвітню морську подорож, жодного разу не ступивши на тверду земну поверхню? Чому? Більшу частину земної поверхні займає водний простір. Яку назву він має?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

• Як ви гадаєте, чи можна стверджувати, що всі води на Землі взаємопов'язані? Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, що називають колообігом води в природі, і зрозумієте, як він відбувається.

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

Орієнтовна розповідь з елементами бесіди з опорою на зображувальний ряд.

• Пригадайте. Чому кажуть, що вода — це найпоширеніша речовина на Землі? Поміркуйте, чи міститься вода в тілах живих організмів. Для цього роздивіться зображення і зробіть припущення, яка речовина входить до складу організмів: рослин, тварин і людини.

Кавун — $\approx 91\%$, редис — $\approx 95\%$, салат — $\approx 96\%$, огірок — $\approx 97\%$;
людина — $\approx 65\text{--}70\%$, риба $\approx 75\%$, медуза — $\approx 99\%$.

Примітка. З огляду на те, що в початковій школі ще не вивчають %, можна подавати ці дані в частинах від 10.

• Тіла всіх живих істот складаються з різних речовин, але води в них — найбільше. Тобто значна частина води на нашій планеті «заховалася» в живій природі й становить основну масу всіх живих істот на Землі.

Отож, вода є майже всюди й завжди вона перебуває в невинному русі.

Роздивіться схему колообігу води в природі й назвіть, де вам доводилося спостерігати за рухом води.

Орієнтовне зображення. Схема колообігу води в природі.

• Рух води в природі відбувається ніби по колу. Випаровуючись із поверхні всіх водойм — від калюж до океанів і морів, вода потрапляє в повітря. Там вона перетворюється на хмари. Хмари відносяться вітрами в різні боки над Світовим океаном і суходолом, проливаються дощами або випадають снігами. Якщо опади пройшли над океаном, то вода без особливих затримок відразу потрапляє в його батьківські «обійми». Але якщо опади випадають на суходіл, то шлях води до океану стає значно довшим і складнішим. Де тільки не доведеться побувати воді, поки вона, стікаючи по поверхні землі, не потрапить у річище великих річок, які донесуть її до океану. Або вода просочиться вглиб землі, приєднавшись до потоку підземних вод. Або нею втамують спрагу рослини чи тварини, і вона стане їхньою складовою. Чи потрапить у водопровідні труби в містах, щоб напувати людей. Чи надовго затримається у крижаному полоні льодовиків або крижаних гір — айсбергів. Однак через якийсь час вода знову перенесеться до хмаринки й знову проллється з неї рясним дощем. (Зверніть увагу на таблицю, уміщену в § 20. У ній ви побачите, скільки років може перебувати вода у складі певних водних об'єктів, поки вона не визволиться і знову не потрапить у природний колообіг, що визначають як період відновлення води в роках.)

Колообіг води — це безперервний замкнений процес переміщення води на земній кулі. Він постійно повторюється і складається з таких основних ланок:

- випаровування води;
- перенесення водяної пари повітряними течіями;
- утворення хмар;
- випадання опадів;
- поверхневе й підземне стікання вод суходолу до океану;
- перебування в тілах рослин, тварин, людей та інших організмів.

Основною рушійною силою цього процесу є енергія Сонця.

Вода — справжня мандрівниця, яка не любить усамітнення. Вона переміщується по поверхні землі, проникає в її глибини, піднімається в повітря, «росте» разом із живими істотами. І скрізь

вода виявляється потрібною і незамінною. Тому вона знову й знову рухається по колу, ніби знає, що без неї не буде життя! Вода — животворяща рідина, що вічно перебуває в русі.

Проведемо спостереження і досліди.

Придумайте власні моделі колообігу води й відтворіть їх у вигляді досліду вдома експериментальним шляхом. (Наприклад: у чайнику кипить вода, з носика виходить пара, якщо до пари підставити вертикально металеву покривку, то пара, стикаючись із її холодною поверхнею, перетвориться на рідину й з покривки закрапає «дощ».)

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 38–39).

2. Учитель/вчителька пропонує поставити запитання за змістом статті й розповіді вчителя/вчительки.

3. Складання схеми колообігу на дошці за допомогою зображень. Виріжте з паперу малюнки хмаринок, крапель дощу і сніжинок, гір у льодовикових «шапках», звивисте річище річки, рослин, тварин та інших складових колообігу, щоб їх учні могли з'єднувати стрілочками, таким чином демонструючи цілісний процес колообігу води в природі.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує такі завдання.

1. Відгадайте загадки, поясніть відгадки. (Загадки повинні мати такі аспекти: рух води, перехід води з одного стану в інший тощо.)

- ✓ Біжить — не збіжить, тече — не витече.
- ✓ Текло, текло і лягло під скло.
- ✓ Без крил, без ніг, а цілий світ пройде.
- ✓ Надворі горою, а в хаті водою.

2. Доведіть, що:

- а) всі води на Землі — взаємопов'язані;
- б) вода міститься в повітрі й у ґрунті;
- в) вода міститься в тілах живих організмів.

3. Проведіть дослід. Наблизьте до рота дзеркальце й видихніть повітря. Дзеркальце запотіло. Це доводить: у повітрі, яке ми видихаємо, міститься вода. Отже, вона присутня і в організмах людей і тварин.

4. Завдання на порівняння.

• Як ви думаєте, в яких овочах і фруктах міститься більше води? Тобто можна отримати більше корисного соку з одного кілограма кожного із цих овочів і фруктів: буряк столовий, морква, огірки, помідори, яблука, груші, абрикоси, кавун, диня, апельсини. Розташуйте їх у відповідній послідовності.

5. Виконання завдання № 7–9 на с. 28 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів учитель/вчителька пропонує виконати пізнавальні завдання.

1. Завдання на доведення. Наведіть докази того, що:

- а) у процесі колообігу води на Землі всі води виявляються взаємопов'язаними;
- б) вода міститься в повітрі;
- в) вода міститься в ґрунті та під землею.

2. Сформулюйте самостійно висновок (головну думку) уроку.

VIII. Підсумок уроку.

• Яким чином взаємопов'язані всі води на нашій планеті?

Наші відкриття:

1. Вода — невтомна мандрівниця.

2. Вода постійно переходить із одного стану в інший, здійснюючи колообіг.

Рефлексія. У якому стані вода тобі подобається найбільше?

Моє відкриття: ЗНАЧЕННЯ ВОДИ

22 23 ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ МАЄ ВОДА ДЛЯ ПРИРОДИ Й ЛЮДИНИ?

Підручник — с. 40.

Робочий зошит — ч. 1, с. 29.

Завдання уроку: формувати уявлення учнів про значення води для природи й у різних сферах життя людини, поглиблювати переконання, що вода є запорукою існування життя на нашій планеті; розвивати вміння висловлювати власні судження про значення води, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у природі; виховувати прагнення висловлювати власну критичну думку й доводити її правильність, сприяти усвідомленню естетичного й оздоровчого значення водою і подальшому зростанню значення води й водою у житті людей.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: зображення мальовничих краєвидів з водоймами; малюнки побутового використання води: приготування їжі, миття, прибирання, догляд за рослинами і тваринами, гасіння пожеж, виготовлення паперу, висаджування лісів — оберегів водою; розгорнута фізична карта світу; фізична карта України; колова діаграма, що поділена на п'ять частин: чотири — морські організми (медуза, креветка, акула, кит), одна частина — наземні (яблуна, сойка, їжак).

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Показ на карті світу й України водою: океанів, морів, найбільших річок.
2. Вплив Світового океану на процеси, що відбуваються на Землі (клімат і погода).
3. Значення води, зокрема прісної, для природи.
4. Використання води в побуті.
5. Значення водою для виникнення:
 - а) давніх поселень людей;
 - б) шляхів сполучення;
 - в) торгівлі й рибальства.
6. Естетичне й оздоровче значення водою.
7. Подальше зростання значення води й водою у житті людей.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести такі види перевірки знань.

1. Фронтальна бесіда за такими запитаннями.

• Які океани входять до складу Світового океану? До якого моря несе свої води річка, поблизу якої ви живете? В якому стані перебуває вода в хмарах? Де на Землі є льодовики? Чому воду називають мандрівницею? Що спричиняє рухи води на Землі? З яких основних ланок складається колообіг води в природі? Що таке випаровування? Чому без випаровування розірвався б неперервний рух води в природі? Що є основною рушійною силою колообігу води в природі?

2. Індивідуальні відповіді учнів.

• Розкажіть, як здійснюється колообіг води у вашій місцевості. Зобразіть його у вигляді схематичного малюнка.

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів вчитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• Яка речовина — найпоширеніша на Землі? Якої води на Землі більше: солоної чи прісної? Якої речовини найбільше в тілах живих організмів? Який уміст води в тілах різних організмів?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

Уявіть, що відбулось би на Землі, коли б зникли океани. А якби не стало прісної води? Чи можливим було б життя?

- Сьогодні на уроці ми з'ясуємо, яке значення має вода для природи й життя людей.

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. Орієнтовна розповідь з елементами бесіди про те, де на нашій планеті міститься найбільше води.

Орієнтовне зображення. Розгорнута карта світу і фізична карта України.

- Роздивіться карту світу, знайдіть і покажіть на ній океани й моря. Які річки є найбільшими у світі? Назвіть і покажіть. Які моря омивають береги України? Покажіть їх на настінній карті.

Роздивившись карту, ви переконалися, що на нашій планеті переважають океанічні простори, які називають Світовим океаном. Площа Світового океану майже у два з половиною рази перевищує площу суходолу на Землі. Найбільшими річками на материках (материк — велика ділянка суходолу, що омивається водами Світового океану) є Амазонка, Ніл, Янцзи, Міссісіпі, Дунай. Найбільшою річкою в Україні є Дніпро. Два моря нашої Батьківщини — Чорне та Азовське — також входять до «родини» великого, єдиного і цілісного Світового океану.

- Немає на нашій планеті природних процесів, на які б не впливав Світовий океан. Життя на Землі залежить від нього. В океані утворюється більше половини всього кисню, необхідного живим істотам для дихання. Його виробляють морські водорості. Від взаємодії Світового океану з повітряною оболонкою залежить формування *клімату* та *погоди* на Землі.

Довідайтеся значення слова.

Клімат — це стан погоди, який упродовж тривалого часу існує на певній значній частині Землі. (Це багаторічний стан погоди.)

- Клімат буває *холодним, помірним і спекотним*. Україна розташована в зоні помірного клімату. На клімат і погоду Землі значний вплив здійснює Світовий океан і хмари, що формуються в повітрі завдяки випаровуванню води з його поверхні. Хмари зберігають на Землі тепло, ніби тепла пухнаста «шуба». Космічний холод давно б заморозив нашу планету, якби не ця водяна «шуба» із хмар у повітрі. Завдяки воді клімат майже скрізь на нашій планеті придатний для життя.

Через те, що Світовий океан займає більшу площу, ніж суходіл, то й організмів, життя яких відбувається у воді, більше, ніж наземних. З кожних десяти живих істот вісім населяють океани, і лише два — материки. Іншими словами: чотири п'ятих усіх живих організмів планети — океанічні або морські.

- Учені довели, що життя зародилося у воді, а не на суходолі. Доказом є те, що вода входить до складу всіх живих організмів.

2. Орієнтовна бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки.

• Порівняйте площу Світового океану й суходолу. Назвіть і покажіть на карті світу океани. Наведіть приклади 2—3 морів і покажіть їх на карті. Яких організмів більше живе на нашій планеті — водних чи наземних? Наведіть приклади відомих вам морських тварин. Де виникло життя? Від чого залежать клімат і погода? Чи доречно воду назвати безцінним «скарбом» природи?

3. Продовження розповіді вчителя/вчительки про значення води для життя людей.

- Роздивіться зображення і розкажіть, які водойми є у вашому краї. Як люди використовують їх для своїх потреб? Звідки надходить питна вода у ваші помешкання?

Орієнтовний зображувальний ряд.

Море	Річка	Озеро	Джерело
------	-------	-------	---------

- Покладаючись на власний життєвий досвід, складіть розповіді про використання води в побуті. Розпочинайте так: вода потрібна для...

Орієнтовний зображувальний ряд.

Приготування їжі — з каструлі виходить пара	Миття — душ, умивальник, ванна	Догляд за свійськими тваринами — корова п'є воду	Вирощування культурних рослин — букет троянд, кошик полуниць
---	--------------------------------	--	--

• Люди використовують для щоденних потреб дуже багато прісної води. Вода потрібна для дотримання правил особистої гігієни, прибирання своїх осель, під'їздів, вулиць і миття автомобілів на спеціальних станціях, прання... А також у небезпечних ситуаціях, наприклад, пожежникам для гасіння пожеж. Як ви гадаєте, чи можна без води спекти хліб? Чи надрукувати підручники й зошити? Відомо, що папір виготовляють із деревини. А дерева, щоб вирости, повинні вдосталь отримувати вологу. І це ще не все. Для виготовлення однієї тонни паперу потрібно використати аж 250 тонн води!

• Дуже багато води витрачається для виробництва різноманітної продукції на фабриках і заводах. Ще більше води потребує сільське господарство: тваринництво й рослинництво. Чистою прісною водою напувають тварин, зрошують поля. Уся господарська діяльність людини пов'язана з водою.

• Вода дуже необхідна і рослинам, і тваринам у природі. Хто не бачив, як в'януть і засихають рослини, коли довго не було дощу і ґрунт втратив вологу. А як страждають у засуху тварини!

Отже, прісна вода необхідна для життя. З давніх-давен міста і села виникали переважно на берегах річок. Якщо люди селилися біля океанів і морів, то вони використовували інші джерела питної води. Крім того, річки, моря і океани — це водні «шляхи», що з'єднують різні країни світу. Кажуть: «Море — рибачке поле», а рибальство разом із землеробством — найдавніші заняття людства.

• Повсюди поблизу води розташовуються найкрасивіші місця для відпочинку. На курортах люди відновлюють своє здоров'я, набираються наснаги, милуються красою природи. Чисті води й мальовничі краєвиди — вічні джерела натхнення для вчених, художників і поетів.

У. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 40–41).

2. Учитель/вчителька пропонує учням самостійно поставити запитання за змістом статті й розповіді вчителя/вчительки.

УІ. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує відгадати загадки.

1. Проведіть обговорення теми: «Де брати прісну воду?». Використайте такі слова-підказки: озеро, річка, джерело, підземні води, опади. (Зауважте, в озерах міститься в 90 разів більше прісної води, ніж у річках на Землі.)

2. Поясніть, як ви розумієте такий вислів: «Найпереконливішим доказом значення води є спрага». Складіть розповіді на цю тему.

3. Виконання завдання № 1–4 на с. 29–30 в зошиті з друкованою основою.

4. «Мозковий штурм». Робота в парі.

Розкажіть, як люди використовують прісну питну воду в побуті, промисловості та у тваринництві й рослинництві.

Надайте свої пропозиції. Як можна зменшити даремні витрати води в побуті?

УІІ. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Відгадування загадок і пояснення учнями своїх відгадок.

✓ Відома з віку рідина,
Усяк її вживає.
Буває хмаркою вона,
Пушинкою буває,
Бува, як скло, крихка, тверда —
Звичайна (підкажіть) _____. (Вода)

• Які ще загадки про воду ви пам'ятаєте?

2. Робота в групах. Складання повідомлень про значення води для природи й життя людей з використанням приказок:

✓ Куди водиця тече, там і травиця росте.

✓ Сніг на дворі — хліб у коморі.

✓ Весняний дощ ніколи не зайвий.

3. Поділіться своїми спогадами про те, де ви провели літні канікули. Які водойми розташовувалися поблизу? Придумайте цікаві історії, пов'язані з водною тематикою, та інсценізуйте їх.

4. Прочитайте слова Лесі Українки про воду й поясніть зміст.

В людей веселіють,
Яснішають лиця.
Їм силу бадьору
Вертає водиця.

VIII. Підсумок уроку.

- Чи можливе життя на нашій планеті без водної оболонки Землі?

Наші відкриття:

1. Де є вода, там існує життя.
2. Завдяки Світовому океану формуються на Землі клімат і погода.
3. Вода має провідне значення в житті і побуті людей.

24 ЯК ЛЮДИ ВИКОРИСТОВУЮТЬ ЕНЕРГІЮ ВОДИ НА СУХОДОЛІ ТА В МОРІ?

Підручник — с. 41.

Робочий зошит — ч. 1, с. 30.

Завдання уроку: ознайомити учнів з поняттями «енергія» і «гідроелектростанція», різними способами використання енергії рухомої води для отримання енергії в давнину і в наш час; розвивати творчу уяву та креативні здібності учнів; виховувати пізнавальний і дослідницький інтерес до вивчення значення води, зокрема і з метою отримання чистої невичерпної і відновлюваної енергії.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: ілюстрації явищ природи: іде дощ, тече рівнинна й гірська річка, водоспад, хвилі на морі, чотири етапи утворення яру («Природознавство», 3 кл., с. 174), водяний млин, схематичний малюнок принципу роботи ГЕС, припливно-відпливна електростанція, карти України та світу.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Поняття про енергію як здатність виконувати роботу й рухатись.
2. Енергія рухомої води на суходолі — чиста й невичерпна.
3. Використання в давнину і в наш час енергії рухомої води.
4. Енергія рухомої води в океанах і морях:
 - а) рухи хвиль і морських течій;
 - б) рухи води припливів і відпливів.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

- Чому воду називають безцінним «скарбом» природи? Як впливає Світовий океан на природу Землі, її клімат і погоду? У чому виявляється залежність живих організмів: людей, тварин і рослин від наявності прісної води? Чи можуть існувати живі організми, коли зникає прісна вода?

- Як люди використовують прісну воду для своїх потреб? Що слугує людям джерелами питної води? Як господарська діяльність людей пов'язана з водою? Чи можна воду назвати «великим санітаром»? Чому? Як ви розумієте вислів: «Водойми — це транспортні артерії»? Чи існують проблеми з водопостачанням у твоїй місцевості?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів вчитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

- Назвіть етапи колообігу води в природі. Яку роль у колообігу води відіграють опади, підземні води, річки й рослини?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Наведіть докази, що вода постійно перебуває в русі.

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/учителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Орієнтовна розповідь з елементами бесіди з опорою на зображувальний ряд.*

- Роздивіться зображення і наведіть докази того, що вода постійно перебуває в русі.

Орієнтовний зображувальний ряд.

йде дощ	біжить струмок	водоспад
---------	----------------	----------

Дощі й талі води, рухаючись схилами, вирівнюють нерівності земної поверхні або навпаки — утворюють рівчаки та глибокі яри. Потім стікають у річки, а ті несуть свої води в моря і океани. Отже, **поверхневі текучі води виконують багато роботи й мають величезний запас енергії.**

Довідайтеся значення слова.

Енергія (з грецької) — діяльність, сила — здатність тіл виконувати роботу й рухатись.

• Що з більшої висоти стікають потоки води, то більшу енергію вони мають. Люди з давніх-давен використовували енергію падаючої води для виконання важкої роботи. Наприклад, для обертання коліс, які розмелювали зерно у водяних млинах.

Орієнтовний зображувальний ряд.

Водяний млин

• Водяні млини в наш час стали рідкістю. Зате енергія води — гідроенергія — допомагає виробляти електричний струм на гідроелектростанціях (ГЕС). На річках по всій Землі існує дуже багато таких станцій. Зокрема на Дніпрі — шість. Побудовані гідроелектростанції і на інших річках. Усі вони забезпечують електроенергією Україну.

Дізнайтеся значення слова.

Гідроенергія — перша частина складного слова — це грецьке «вода».

• Поверхня вод Світового океану також повсякчас рухається. Ці рухи є невичерпним джерелом енергії. До них належать хвилі й морські течії, що нагадують річки, але не на суходолі, а в товщі вод океанів. А також припливи й відпливи, котрі в давнину люди називали «диханням» океану. Бо океан двічі за добу то піднімається, заливаючи суходіл, то опускається, і тоді вода відступає. В одних місцях припливна хвиля сягає 10–20 метрів у висоту. А в інших, як, наприклад, на Чорному й Азовському морях, припливи зовсім не помітні, бо становлять лише десяток сантиметрів.

• Отже, велетенський Світовий океан може надати людству гігантську кількість безкоштовної енергії. Але для її використання потрібно споруджувати спеціальні станції, вартість яких все ще залишається занадто високою. Однак уже діють електростанції, які перетворюють енергію морських хвиль і припливів на електроенергію.

Так енергія води й на суходолі, й у морі стає «на службу» людям.

2. *Бесіда за змістом розповіді вчителя/вчительки.*

• Поясніть, як ви розумієте, що таке енергія. Для чого вона потрібна? Як людина, на вашу думку, отримує енергію? (*З їжі.*) Як змінюють поверхню землі потоки текучих вод під час злив і повеней?

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. *Читання тексту підручника (с. 42).*

2. *Учитель/учителька пропонує поставити запитання за змістом статті й розповіді вчителя/вчительки та коментує відповіді учнів.*

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/учителька пропонує відгадати загадки.

1. *«Мозковий штурм».*

• Роздивіться схематичні малюнки поступового утворення яру. Поміркуйте та скажіть, чи приносить яроутворення шкоду землеробству.

2. *Виконання завдання № 5 на с. 30 в зошиті з друкованою основою.*

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Складіть самостійно інформаційну довідку, щоб розкрити значення електроенергії в житті людей у наш час.*

VIII. Підсумок уроку.

- Чому воду називають невтомною трудівницею?

Наші відкриття:

1. Вода на нашій планеті є невичерпним джерелом енергії.
2. Енергія рухомої води чиста й невичерпна.
3. Енергію рухомої води використовували в минулому й у наш час.

Рефлексія. Чому кажуть, що Світовий океан об'єднує людство? (Розгляньте форзац, на якому зображено карту світу.)

Тиждень № 9

Моє відкриття: ОХОРОНА ВОДИ

25 ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДИ?

Підручник — с. 43.

Робочий зошит — ч. 1, с. 31.

Завдання уроку: формувати знання про шляхи забруднення водойм і способи збереження їхньої чистоти; ознайомити учнів з екологічним станом водойм своєї місцевості; розвивати вміння висловлювати оціночні судження про роль води на нашій планеті й у своєму краї; виховувати любов до природи та бережне ставлення до води.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: зображення незабруднених і забруднених ділянок океану та прісних водойм, джерела забруднення (виливи нафти, хімікати, стічні води ферм, добрива), природні очищувачі води: водорості, морські та прісноводні тварини: молюски й ракоподібні, добірка живописних творів, на яких зображено водойми (за вибором учителя/вчительки).

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Забруднення водойм унаслідок діяльності людини.
2. Шляхи забруднення водойм:
 - а) шкідливі й отруйні речовини;
 - б) промислові відходи;
 - в) побутове сміття, стічні води.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

• Що таке енергія? Для чого вона потрібна? Чи можна отримувати електроенергію завдяки рухам води? Яку роботу виконують поверхневі води на Землі? Як люди в давнину використовували енергію падаючої води? Скільки гідроелектростанцій побудовано на Дніпрі? Назвіть їх. Які рухи води відбуваються у Світовому океані? Чи вже діють електростанції, що перетворюють рухи морської води на електроенергію?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• У чому полягає санітарно-гігієнічна роль води? Як ви розумієте вислів: «Водойми — це транспортні артерії»? Як ви розумієте вислів: «Де вода — там життя»? Чи існують проблеми з водопостачанням у вашій місцевості? Чи забруднені водойми в місцевості, де ви живете?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/учителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Чи можете ви хоча б один день прожити без чистої питної води? Але, на жаль, все частіше люди переконуються, що вода, водойми та їхні береги виявляються забрудненими. На сьогоднішній зустрічі ви дізнаєтеся: «Як відбувається забруднення води?».

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/учителька може провести за таким алгоритмом.

Орієнтовна розповідь.

- Люди здавна використовують усі природні багатства, які є на Землі, зокрема воду й водойми. До того ж постійно забруднюють їх шкідливими викидами. Це ставить під загрозу «здоров'я» як маленьких джерел, так і найбільших річок, озер і навіть Світового океану з усіма його морями, затоками та протоками. Діючи за приказкою «кінці у воду», люди скидають у водойми різноманітні шкідливі й отруйні речовини, промислові відходи, просто сміття і багато іншого непотребу. І до того ж упродовж тривалого часу не замислюються про негативні наслідки такого недбайливого ставлення до води й водойм. Уся водна оболонка нашої планети опинилася в небезпеці. Одна з небезпек є особливо загрозливою для Світового океану. Вона полягає в постійних виливах нафти, що відбуваються під час її видобування і транспортування. Потрібно пам'ятати, що для водних організмів нафта — це смертельно небезпечна речовина навіть у мізерних кількостях. Великі виливи нафти означають страшні катастрофи, що супроводжуються масовою загибеллю морських жителів: водоростей, креветок, молюсків, риб і великих ссавців (звірів), таких як: кити, дельфіни, моржі й тюлені. Крім нафтопродуктів водоймам особливо загрожують побутові стічні води міст й інших населених пунктів. Пасажирські судна, які «ходять» по морях й океанах, усе непотрібне також скидають у воду.

Добрива й інші хімікати, що вносяться у ґрунт на полях і городах, з дощовими потоками потрапляють спершу в річки, а потім — у моря й океани. Дуже забруднюють водойми відходи тваринницьких ферм.

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 43–44).

2. Учитель/учителька пропонує поставити запитання за змістом статті й розповіді вчителя/вчительки.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/учителька пропонує виконати завдання.

1. Доповніть перелік забруднювачів води. Оформте відповідь у вигляді таблиці на дошці.

Джерелами забруднення води є шкідливі й отруйні речовини, ...

2. Виконання завдання № 1–2 на с. 31 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. За змістом малюнків придумайте історію життя якогось із жителів водойм. Інсценізуйте її.

Орієнтовний зображувальний ряд. Опис малюнків.

На цій частині малюнку — здоровий підводний світ в морі: зграї риб, акула, прозора вода, над поверхнею летючі рибки, птахи...	Тут — забруднене море: лежить на боці затонулий нафтовий танкер, скелети риб. Немає ніяких ознак життя. На поверхні води нафтова плівка. Птах, забруднений нафтою, не може злетіти у повітря...
---	---

2. Дізнайтеся в дорослих або із джерел інформації.

- У якому стані перебувають водойми у вашій місцевості? Чи відповідають вони вимогам щодо чистоти води?

3. Роздивіться добірку живописних творів, на яких зображені водойми.

Дайте відповідь. У якому стані перебувають водойми на картинах художників? Опишіть — чиста чи забруднена вода на них зображена.

VIII. Підсумок уроку.

- Чому вода й водойми на нашій планеті опинилися перед загрозою забруднення?

Наші відкриття:

1. На жаль, забруднення водойм на нашій планеті продовжується.
2. Основними забруднювачами води на Землі є діяльність людей, шкідливі й отруйні речовини, промислові відходи, стічні води, побутове сміття.

26 ЯК ПОТРІБНО ОХОРОНЯТИ ВОДУ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ?

Підручник — с. 44.

Робочий зошит — ч. 1, с. 32.

Завдання уроку: продовжувати формувати знання про шляхи забруднення океанів, морів і поверхневих водойм суходолу, встановлювати способи збереження їхньої чистоти; ознайомити учнів з екологічним станом водойм своєї місцевості та шляхами уникнення їхнього забруднення; розвивати вміння висловлювати оціночні судження щодо охорони та збереження чистоти водойм як на планеті, так і у своєму краї; виховувати любов до природи та бережне ставлення до води і водойм своєї місцевості.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: зображення, на яких представлені незабруднені й забруднені водойми.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Здатність води у природних водоймах до самоочищення.
2. Значення збереження чистоти питної прісної води.
3. Шляхи збереження чистоти води на нашій планеті.
4. Запровадження методів очищення та економного використання води як у масштабах країни, так і в кожній окремій родині.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

• Чому вода — це найбільше багатство нашої планети? Перелічи, хто і чим забруднює води Світового океану. Чи ти вважаєш правильним, коли хтось викидає сміття і різний непотріб у воду? Що ти поясниш цим людям? Як впливає потрапляння нафти (та інших забруднювачів) на якість води й життя водних організмів? Чи правильно вчиняють люди, які мують власні автомобілі в річці, ставку чи озері?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів вчитель/вчителька може сформулювати такі запитання.

• Які джерела забруднення водойм вам відомі? Що належить до основних забруднювачів ваших місцевих водойм? Чи люди дбають про те, щоб навколо водойм не скопичувалися сміття і різний непотріб? Чи навпаки, вам доводилося бачити, що люди залишають сміття і різний непотріб після відпочинку на мальовничих берегах водойм? Як ви до цього ставитеся?

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць вчитель/вчителька ставить проблемні запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Коли водойми, їхні береги й вода будуть чистими? Що для цього потрібно робити?
- На сьогоднішній зустрічі ви дізнаєтеся: «Як охороняти безцінний скарб природи — воду?».

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) вчитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Розповідь учителя/вчительки з елементами бесіди.*

• Як ви гадаєте, чи в задовільному стані перебувають води океанів і морів? Виявляється, вони вже ледве справляються з усіма забрудненнями, що продовжують накопичуватися в них. До того ж зберігати чистоту води у водоймах допомагають водорості й дрібні тварини (ракоподібні, молюски й інші). Тому що природі властиві процеси самоочищення. Самоочищення — це здатність водойм самостійно відновлювати чистоту води за допомогою водоростей і дрібних тварин, які у процесі живлення поглинають забруднюючі речовини. Людям потрібно навчитися не заважати природі здійснювати ці процеси.

У наш час дедалі більше занепокоєння викликає забруднення водних об'єктів нашої планети. Але Матінка Природа турбується про збереження чистоти вод Землі. Людина лише не повинна їй перешкоджати! Утім, якщо людина й надалі буде втручатися в хід природних процесів, не враховуючи законів природи, водні рослини й тварини не зможуть справлятися із забрудненнями.

2. Продовження розповіді.

- Особливо ощадливо й бережно потрібно ставитися до безцінної питної прісної води, запаси якої на нашій планеті дуже обмежені. Пригадайте колово діаграму № 2 на с. 38. Без прісної води — не було б життя, про це знає кожний мешканець нашої планети. Адже так само, як не можна навчитися жити без дихання повітрям, не можна також існувати без незамінної, а тому дорогоцінної прісної води. Де будемо брати воду, коли ні у водогонах, ні в криницях, ні в інших джерелах її не стане? Виявляється, на даний час найбільше доступної прісної води міститься в озерах, річках і підземних «коморах». Хоча, якщо люди будуть забруднювати безцінну прісну воду відходами своєї діяльності, дуже часто непередуманої, то втратять величезне багатство — високоякісну питну воду.

- Поміркуйте, що може зробити кожна людина, щоб запобігти подальшому забрудненню води. Які заходи сприяють охороні й збереженню води?

Проаналізуйте, чи багато води кожна з ваших родин у побуті витрачає даремно? Назвіть, як розподіляються витрати води в родинах. Зверніться до колової діаграми на с. 40. На кожному етапі використання води до неї потрібно ставитися економно. Не допускайте, щоб вода витікала з кранів даремно.

Запам'ятайте! Якщо вода капає із крана по краплинах, то за місяць витече даремно 400 літрів води. Бережіть воду!

Бережливе й економне використання питної води — це обов'язок кожної людини.

Окрім цього, потрібно на рівні держави запроваджувати методи очищення і економного використання води на всіх підприємствах і в сільському господарстві. Варто будувати очисні споруди, щоб забруднена вода не потрапляла у водойми. Впроваджувати новітні способи виробництва (технології), щоб повторно й ощадливо використовувати воду. А також зменшувати обсяги стічних вод і припинити забруднення водойм сміттям. Під час поливу рослин на полях, городах і садах потрібно запроваджувати крапельний полив. Адже кожна рослина отримує таку необхідну їй вологу, так би мовити індивідуально, й вода не витрачається даремно.

Виявляється, із часом значення води й водойм не зменшується, а навпаки, збільшується. Бо сучасна людина використовує для своїх потреб дедалі більше води, ніж колись її далекі предки. А незабруднених водойм стає чимраз менше на Землі.

Усі громадяни України повинні усвідомити, що вода — це безцінний дар природи, який потребує збереження і великої пошани!

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 43–44).

2. Завдання на доведення.

- Доведіть, що:

- ✓ вода й водойми належать до природних багатств планети, країни й вашого краю. Вони потребують дбайливого ставлення і збереження;
- ✓ сучасні люди використовують для своїх потреб дедалі більше води, ніж колись їхні далекі предки;
- ✓ сучасні люди значно більше забруднюють воду у водоймах, ніж їхні предки.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує такі завдання.

1. Прокоментуйте вислів: «Не виливай каламутну воду, поки чистої не знайдеш».

2. Виконання завдання № 3–6 на с. 32–33 в зошиті з друкованою основою.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів учитель/вчителька проводить таку роботу.

1. Дайте відповідь «ТАК» або «НІ».

Мені подобається відпочивати на березі річки, озера, ставка та моря.

Мені подобається відпочивати на березі водойми навіть тоді, коли її береги забруднені сміттям.

Забруднення води й водойм шкодить здоров'ю.

Забруднення водойм не впливає негативно на здоров'я.

2. Роздивіться малюнки та складіть до них розповіді. Ключові слова до кожної розповіді напишіть на дошці.

Орієнтовні зображення.

Розріз і поверхня річки чи озера, на поверхні латаття біле, літають бабки (стрекози). У товщі води карасик і щука чи окунь. Водорості. Чисте дно.	Розріз і поверхня річки чи озера, на поверхні плаває пуста пляшка, на дні черевик, шина, консервна банка, немає ні рослин, ні тварин.
---	---

3. Робота в групах. Обміркуйте разом і запропонуйте, що можете зробити ви для того, щоб наші водойми залишалися чистими й мальовничими. Оформіть їх у вигляді таблиці.

Наші пропозиції:

VIII. Підсумок уроку.

- Що залежить від тебе особисто у справі збереження водойм від забруднення?

Наші відкриття:

1. Природні водойми здатні до самоочищення води.
2. Збереження й охорона води на Землі має першочергове значення.

27 ЗАСТОСОВУЄМО ЗНАННЯ ЩОДНЯ

Підручник — с. 45.

Робочий зошит — ч. 1, с. 33.

Діагностичний зошит — с. 8–10.

Завдання уроку: узагальнити й систематизувати знання учнів про властивості води та її значення для природи й життя людей; перевірити вміння учнів застосовувати набуті знання на практиці; розвивати природоохоронні навички й уміння, сприяти поглибленню свідомого бажання досліджувати природу; виховувати бережливе ставлення до питної води й прагнення охороняти водойми від забруднення.

Тип уроку: узагальнення і систематизації знань (узагальнювальний).

Орієнтовне оснащення уроку: за вибором учителя/вчительки. Робота на уроці проводиться за підручником, робочим зошитом і зошитом для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів «Мої досягнення».

Орієнтовний зміст роботи

На етапі організації класу учитель/вчителька налаштовує клас на роботу й проводить аналіз спостережень за природою.

I. Мотивацію навчальної діяльності учнів можна провести у вигляді такої орієнтовної розповіді.

• Як ви вже знаєте, вода є найпоширенішою і найзагадковішою речовиною на Землі. Завдяки воді на нашій планеті існує життя. Однак люди не завжди дбають про охорону води й водойм від забруднення. Наслідки невідповідального ставлення до води — найціннішого природного багатства — можуть бути дуже загрозливими. Тому кожний мешканець нашої планети зобов'язаний знати й берегти воду й водойми.

II. Повторення окремих фактів, уявлень та понять можна провести в такий спосіб.

1. Орієнтувальне тренувальне бліцопитування. Де міститься вода в природі? З яких частин складається Світовий океан? Яка вода потрібна людям, рослинам і тваринам? Як використовують воду в побуті? Чи потрібна вода для промисловості? Чи потрібна вода для сільськогосподарських виробників? Як називається вода в газоподібному стані? Якою буває вода у твердому стані? Що таке випаровування? Коли швидше сохне білизна: влітку чи взимку? Чому влітку озера

і ставки міліють? Що легше: лід чи вода? За яких умов вода перейде у твердий стан? Як солону воду перетворити на прісну? Наведіть приклади речовин, які добре розчиняються у воді. Наведіть приклади речовин, що майже не розчиняються у воді. Чому воду називають розчинником? Назвіть температуру кипіння води. Назвіть температуру плавлення льоду.

III. На етапі узагальнення уявлень і понять, приведення їх у певну систему можна запровадити такий алгоритм роботи.

1. Робота за підручником на с. 45.

2. Робота в зошиті з друкованою основою (с. 33–34).

3. Використання завдань із зошита «Мої досягнення» (с. 8–10).

4. Конкурс на кращі пам'ятки на тему «Як потрібно дбати про охорону води і водойм у твоєму краї?»

5. Конкурс читців поезій про красу природи та водойм з демонстрацією репродукцій творів живопису та прослуховуванням музичних творів.

IV. Підсумок уроку.

- Яка інформація про воду вас вразила? Які висновки ви зробили для себе особисто?

Наші відкриття: вода — безцінне багатство Землі.

Тиждень № 10

Моє відкриття: ВЛАСТИВОСТІ ТА СКЛАД ПОВІТРЯ

28 ЯКІ ВЛАСТИВОСТІ МАЄ ПОВІТРЯ?

Підручник — с. 46.

Робочий зошит — ч. 1, с. 35.

Завдання уроку: формувати уявлення про повітря, повітряну оболонку Землі й безповітряний космічний простір, розкривати дослідницьким шляхом властивості повітря: легше за воду, пружне, здатне стискатися; розвивати прагнення учнів проводити колективну навчально-пошукову діяльність, поглиблювати дослідницькі вміння, розширювати пізнавальний інтерес в учнів; виховувати комунікативні навички в процесі виконання дослідів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань (вступний).

Орієнтовне оснащення уроку: лабораторний посуд для проведення дослідів, повітряні кульки, віяло, акваріум, у якому працює компресор (бажано), посуд з водою, дві порожні прозорі пляшечки, скляна трубочка, картоплина, паличка (на розсуд учителя), світлини: вигляд Землі з космосу, блакитне небо в пухнастих хмаринках, грозове небо тощо.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Властивості повітря — газоподібної речовини: прозоре, безбарвне, не має смаку й запаху, займає увесь простір.
2. Значення повітряного «одягу» для природи Землі.
3. Проведення дослідів з метою вивчення властивостей повітря:
 - а) повітря легше за воду;
 - б) повітря пружне, має здатність стискатися.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі актуалізації чуттєвого досвіду учнів/учениць роботу можна організувати в такий спосіб.

1. *Фронтальна бесіда.*

• Пригадайте, в чому полягає відмінність між тілами неживої і живої природи? Чи правильно казати, що повітря — це тіло (об'єкт) неживої природи? (Так.) Чи можуть існувати рослини, тварини та люди без дихання? Що їм усім необхідне для дихання? (Так, повітря.) Окремі властивості повітря ви вже знаєте. Але невидимка-повітря приховує ще багато таємниць.

2. Відгадування загадок і пояснення відгадок про повітря.

- ✓ Куди ступиш — всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш.
- ✓ Ти без нього не зможеш жити, ні їсти, ні пити, ні говорити.
- ✓ Все життя з ним живемо, а жодного разу не побачили.
- ✓ Воно таке велике, що займає цілий світ, воно таке маленьке, що в кожному щілину влізе.

- Придумайте свої загадки про повітря.

II. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць роботу можна організувати, поставивши запитання з опорою на життєвий досвід дітей.

- Ми розпочинаємо вивчення нової теми «Повітря». Щоб дати відповіді на різні запитання про властивості й значення повітря для неживої і живої природи Землі, ви будете проводити дослідження повітря в нашій Дослідницькій лабораторії.

- Про які властивості повітря вам уже відомо? Назвіть їх, відповідаючи на запитання «ТАК» або «НІ».

- ✓ Повітря оточує нас повсюди.
- ✓ Повітря займає увесь космічний простір.
- ✓ Повітря забарвлене в блакитний колір.
- ✓ Повітря безбарвне.
- ✓ Повітря смачне.
- ✓ Повітря не має смаку.
- ✓ Повітря не має запаху.

III. Етап сприймання і усвідомлення учнями нового навчального матеріалу можна організувати за таким алгоритмом.

1. *Робота із зображеннями. Учитель/вчителька демонструє зображення (світлинки або репродукції картин) з мальовничими краєвидами природи.*

- Роздивіться малюнки. Чи зображено на них повітря? Недарма про справжні художні шедеври кажуть: у них відчувається присутність повітря.

2. *Розповідь учителя/вчительки з елементами бесіди про повітря.*

- Скрізь, де б ми не були, нас усіх оточує повітря. Але його ніхто не бачить, адже повітря — прозорий газ. Товстий шар повітря обгортає нашу планету. Цей шар називають *повітряною оболонкою Землі*, вона схожа на прозорий «одяг» нашої планети. Цей «одяг» потрібний Землі для захисту від шкідливого космічного випромінювання. Пригадайте, недарма шар повітря, що обгортає нашу планету, називають «теплою шубою» Землі. Адже «шуба» з повітря зберігає на Землі тепло. Інакше космічний холод проник би на нашу планету. До речі, вода, яка постійно міститься в повітрі, також сприяє тому, що на Землі підтримується температура, комфортна для життя.

- Подивіться на небо, із чого воно складається? Відповідь проста: із невидимки-повітря. Хоча повітря прозоре, а небо — голубе. Товстий шар повітря, освітлений Сонцем, набуває голубого забарвлення. Коли космонавти дивляться на Землю з космічного корабля, наша планета виблискує всіма відтінками блакиті. Їм навіть перехоплює дихання від захоплення: «Яка красуня наша планета!».

- Назвіть, які ще властивості має повітря. (Без смаку й запаху, безбарвне, займає увесь простір.) Дайте відповіді. Чи є повітря в космосі? Виявляється, безмежний космічний простір недарма називають «безповітряним». Ви знаєте, що Світовий океан на Землі займає набагато більшу площу, ніж суходіл, і скрізь у товщі води живуть різноманітні організми. Вони також дихають повітрям, але тим, що розчинене у воді. (Пригадайте, морська вода — це газово-солевий розчин.)

- Тому космонавти не можуть виходити з корабля у відкритий безповітряний космічний простір без спеціального скафандра. Вдягають спеціальне обладнання й водолази, які спускаються на значні морські глибини. Натомість на поверхні Землі міститься повітряний простір, і ми можемо вільно дихати повітрям.

- Як довести, що повітря займає простір? Подивись навколо: ось у класі стоїть шафа, а ось — парта. Всі предмети займають певне місце. Для того щоб довести, що повітря також займає певний простір, проведемо дослід.

IV. На етапі осмислення учнями нових знань робота проводиться за таким планом.

1. Читання тексту в підручнику (с. 46–47).

2. Проведення дослідів у «Дослідницькій лабораторії».

Учитель/учителька проводить демонстраційні досліди з допомогою учнів за інструкціями, розміщеними в підручнику.

Пропонуємо також провести додаткові, децю видозмінені досліди.

№ 1. Закриємо прозору трубочку пальцем і зануримо її у воду. Що відбудеться? А тепер відпустимо палець. Що змінилося? Чому? (Вода піднялася вгору, виштовхнувши з трубочки повітря.)

Повітря займає певний простір.

№ 2. Заткнемо скляну трубочку з обох боків пробками із сирі картоплі. Притиснемо один кінець трубочки до поверхні стола. А потім паличкою проштовхуватимемо другу пробку донизу. Що ти відчуваєш? Коли проштовхувати картопляну пробку стане зовсім важко, витягни паличку. Спостерігай, що відбуватиметься із пробкою. Чому пробка пересувається в попереднє положення?

Повітря пружне, воно має здатність стискатися.

Пружні властивості має скільна гумка та пружини. Ви підстрибуєте на батуті тому, що повітря пружне. Тепер вам стало зрозуміло, чому м'яч відскакує від підлоги. Під час удару м'яча об підлогу повітря, яке в ньому міститься, миттєво стискується. Але воно пружне, і тому так само миттєво розширюється, тому м'яч відразу після удару відскакує від підлоги.

V. На етапі узагальнення і систематизації знань учитель/учителька пропонує виконати завдання.

1. Дайте відповідь на запитання. Чому предмети, заповнені повітрям, не тонуть у воді? Допишіть цю властивість повітря.

Повітря ... (легше) за воду.

2. Наведіть приклади використання людьми властивостей повітря. Коли люди застосовують властивість повітря бути легшим за воду? Які дитячі іграшки заповнені повітрям? Пригадайте, чи вони тонуть у воді.

3. Пізнавальні завдання на доведення істинності тверджень.

Які твердження правильні?

1. Повітря — це газ.

2. Повітря легше за воду.

3. Повітря не міститься у воді.

4. Повітрям накачують шини автомобілів.

5. Спасальні круги й човни заповнені повітрям.

6. Повітрям, розчиненим у воді, дихають водні мешканці.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок можна запропонувати такі види діяльності.

1. Виконання завдань у робочому зошиті с. 35–36, № 1–3.

2. Поміркуйте, у чому вас можуть перекопати ці предмети: віяло, трубочка для коктейлю і склянка з водою та повітряна кулька.

VII. Етап застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів можна провести у такий спосіб.

Поясніть, розкриваючи хід своїх міркувань.

• Для чого в акваріум з рибками потрібно ставити компресор, що нагнітає повітря?

Чому їхати на велосипеді стає важче, коли погано накачані шини?

Скажіть, чи можна намалювати повітря?

VIII. Підсумок уроку.

• Які властивості повітря люди застосовують у своєму житті?

Наші відкриття: повітря займає увесь навколоземний простір.

Підручник — с. 47.

Робочий зошит — ч. 1, с. 36.

Завдання уроку: продовжувати формувати уявлення учнів про властивості повітря розширюватися за нагрівання і стискатися за охолодження, погану теплопровідність повітря і її значення для збереження тепла; склад повітря і залежність життя на Землі від складу повітря; ознайомлювати зі значенням газів, що входять до складу повітря; розвивати практичні навички використання властивостей повітря в побуті, зокрема, одягатися відповідно до погоди; виховувати пізнавальний інтерес до вивчення повітряної оболонки Землі.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: повітряні кульки, спиртівка, лід, колба, зображення озимини (або інших рослин, наприклад, суниць під снігом), колова діаграма складу повітря, лабораторний посуд для проведення дослідів, термос і схема його конструкції.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Продовження дослідження властивостей повітря: розширення повітря за нагрівання і стискання за охолодження.
2. Проведення дослідження, як повітря проводить тепло.
3. Наслідки поганої теплопровідності повітря для природи та життя людей.
4. Склад повітря і значення газів, що входять до його складу.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/вчителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

- Доведіть, що вас оточує повітряний простір. Чому космонавти, виходячи у відкритий космос, одягають скафандр? Чому іграшки, заповнені повітрям, не тонуть у воді? Завдяки чому ви підстрибуєте на батуті? Чому м'яч, у якому є дірка, не підстрибує? Чи можна сказати, що повітряна оболонка — це невидимий «одяг» Землі?

II. Етап актуалізації опорних знань учнів учитель/вчителька може організувати у вигляді індивідуального опитування.

Індивідуальні розповіді учнів про властивості повітря, значення для Землі її повітряного «одягу» (оболонки). А також запитати: «Про які властивості повітря вам допомогли дізнатися досліді?».

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць учитель/вчителька ставить проблемне запитання для активізації розумової діяльності учнів.

- Що ще вам відомо про повітря? Які властивості повітря впливають на життя людей і природу Землі? Який склад воно має?

- Сьогодні ви дізнаєтеся більше про властивості повітря і їхнє значення для природи Землі. Зокрема про те, чому сніг називають «шубою» і чому «шуба» гріє взимку, чи проводить повітря тепло, про розширення повітря за нагрівання і стискання повітря за охолодження, і про те, як склад повітря впливає на існування життя. (*Учитель/вчителька розкриває дошку, на якій написано тему уроку.*)

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/вчителька може провести за таким алгоритмом.

1. *Щоб довідатися про інші властивості повітря*, ми знову вирушимо в Дослідницьку лабораторію. Пропонуємо провести в класі досліді, що дещо відрізняються від запропонованих у підручнику. Їх ви зможете з допомогою дорослих провести вдома у своїй домашній дослідницькій лабораторії.

Дослідницька лабораторія

Дослід 1. Не до кінця надмемо повітряну кульку. Надінемо її на шийку колби. Колбу нагрівати мемо на полум'ї спиртівки. Спостерігайте, що відбудеться з кулькою. Кулька починає збільшуватися, роздматися. Це означає, що *повітря від нагрівання розширюється* і ніби саме «надимає» кульку, збільшуючи її об'єм.

Дослід 2. Знімемо колбу зі спиртівки. Нехай вона охолоне. А тепер поставимо колбу в холодну воду та вкинемо туди кубики льоду. Спостерігайте, що відбувається з кулькою. Повітря в колбі і в кульці охолоджується. Повітряна кулька зменшується в об'ємі, стискається. *Повітря від охолодження стискається, його об'єм зменшується.*

Від нагрівання повітря розширюється, від охолодження — стискається.

2. Пояснювальна розповідь учителя/вчительки з демонстрацією зображень.

- Перш ніж приступити до виконання наступного досліду, пригадайте, чи чули ви, як кажуть, що сніг зігріває рослини взимку. Погляньте на ці зображення. (*Учитель/вчителька демонструє зображення озимини (або інших рослин: полуниць, барвінку) під шаром снігу.*)

- Чи вам доводилося замислюватися, чому сніг називають теплою «ковдрою», під якою не замерзають рослини? У пухнастому снігу багато повітря. Повітря не пропускає холод від навколишнього повітря. Натомість зігріває рослини від тепла землі. Навіть у найлютіші морози температура під снігом не буває нижчою за $+5^{\circ}$ (градусів). Тому рослини не гинуть від морозу. Товстий шар снігу на полях, городах, у садках і лісах для рослини — ніби тепла шуба для людини.

- Так само зберігає тепло тіла й одяг: куртка-пуховик, вовняні шкарпетки й рукавички, хутряна шапка й шуба. Між пушинками, вовняними ворсинками й волосинками хутра міститься чимало повітря. Це повітря гарно зберігає тепло тіла. І хоча надворі холодно, однак тим, хто одягнений у шубу, — тепло. Щоб достеменно переконатися в цьому, проведемо дослід.

3. Продовження проведення дослідницької роботи.

Дослідницька лабораторія

Дослід 3. Візьмемо дві однакові склянки з гарячою водою. Поставимо їх поруч, зверху закriamo кришечками. Одну склянку ще й накриємо банкою. (Або закутаємо в поліетиленові пакети.) У якій склянці вода довше зберігатиме високу температуру? Чому? Вода у склянці, що закрита банкою (пакетами), залишається гарячою довше. Повітря, яке міститься між банкою і склянкою з гарячою водою, зберігає тепло. Шар повітря ніби захищає (ізолює) тіла від навколишнього середовища.

Повітря погано проводить тепло.

4. Орієнтовна розповідь учителя/вчительки про склад повітря.

- Ви вже знаєте, повітря — це газ. Але виявляється, що повітря складається не з одного якогось газу, а із суміші газів. Найбільше в повітрі газу азоту, менше — газу кисню й зовсім мало — вуглекислого газу (й інших газів). Склад газів у повітряній оболонці Землі скрізь однаковий. Під час дихання живі істоти поглинають з повітря кисень, а виділяють вуглекислий газ. Постачальниками кисню на Землі є зелені рослини. Але вони можуть виробляти кисень тільки за умови, що є сонячне світло, вода й вуглекислий газ. (*Учитель/вчителька демонструє колову діаграму складу повітря: азот — 78 %, кисень — 21 %, інші гази й вуглекислий газ (0,03 %) — з іншими газами близько 1 %.*)

Повітря — це суміш газів.

- До складу повітря входить також водяна пара та тверді часточки сажі й пилу. Поміркуйте та скажіть, як вони потрапляють у повітря. Чи їх вміст у повітрі постійний? (Ні. У різних районах він різний.)

- Завдяки Сонцю — джерелу світла й тепла, воді й повітряній оболонці існує життя на Землі. Спробуйте на мить затримати дихання. Чи довго вам вдасться витримати? **Людам та іншим живим істотам для життя потрібне повітря, в якому міститься кисень.** Рослини, а також гриби (і деякі мікроорганізми) дихають повітрям.

Індивідуальна пошукова робота учнів. Домашня дослідницька лабораторія.

- Для того щоб переконатися, що рослинам для життя потрібно дихати, проведіть дослід удома. Посадіть у горщик два однакові живці кімнатної рослини, наприклад, традесканції, і одну

рослину накрийте прозорим стаканчиком, поверхню ґрунту під стаканчиком вистеліть плівкою. Зробіть так, щоб дослідна рослина не отримувала повітря.

- Поміркуйте й поясніть. Чому рослина під стаканчиком через якийсь час загине?

Зробіть висновок: рослинам для дихання потрібне повітря.

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 48–49).

2. Учитель/вчителька пропонує відповісти на запитання за змістом статті в підручнику.

3. Доберіть ключові слова до уроку.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує відгадати загадки.

1. *Тестове завдання.* *Оберіть й обведіть правильну відповідь.* Як поповнюються запаси кисню в повітрі на нашій планеті?

- а) кисень виділяється з поверхні Землі;
- б) кисень виробляють зелені рослини;
- в) кисень надходить на нашу планету з космосу.

2. *Поясніть зміст висловів:*

- а) повітря — поганий теплопровідник. Тобто: повітря _____ проводить тепло;
- б) повітря — хороший теплоізолятор. Тобто: повітря добре _____ тепло (зберігає).

3. *Виконання завдання № 4–6 на с. 36–37 в робочому зошиті.*

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. *Доведіть правильність одного із тверджень:*

а) повітря — теплопрозоре (як скло). Сонячне проміння проходить крізь шар повітря, нагріваючи його.

б) повітря — теплопрозоре (як скло). Сонячне проміння проходить крізь шар повітря, не нагріваючи його.

2. *«Мозковий штурм».* *Розкажіть про принцип будови термоса.*

3. *Проведіть дискусію: що потрібно зробити, коли ви хочете, щоб морозиво довше не тануло, а поруч немає холодильника? (Його потрібно покласти в декілька пакетів або загорнути в декілька шарів паперу. Спробуйте перекопатися в цьому на практиці.)*

4. *Оберіть і позначте правильне твердження. Поясніть свою думку.*

- а) Шар повітря на нашій планеті нагрівається від земної поверхні.
- б) Шар повітря на нашій планеті нагрівається безпосередньо від сонячного проміння.

5. *Доведіть, що провітрювання в класі потрібно проводити на кожній перерві. Розкрийте хід свого міркування.*

VIII. Підсумок уроку.

- Яке значення для природи й життя рослин і тварин взимку мають властивості повітря?

Наші відкриття:

1. Завдяки шару повітря, що містить кисень, існує життя.
2. Погана теплопровідність повітря має велике значення для природи.
3. Повітря — це суміш газів.

30 ЯК ВІТЕР ВПЛИВАЄ НА ПРИРОДУ ЗЕМЛІ?

Підручник — с. 49.

Робочий зошит — ч. 1, с. 37.

Завдання уроку: продовжувати формувати уявлення про властивості повітря, утворення вітру як напрямленого руху повітря, поглибити знання учнів про властивість повітря нагріватися від поверхні землі (завдяки його теплопрозорості) та різницю в швидкості нагрівання водної поверхні й суходолу; розвивати вміння учнів встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі; вивчати повагу до тих, хто навчається старанно й уміє застосовувати набуті знання на практиці.

Тип уроку: комбінований.

Орієнтовне оснащення уроку: схематичні малюнки утворення вітру вдень і вночі, взимку і влітку, над суходолом і водною поверхнею; глобус; запалена свічка; термометр.

План викладення нового матеріалу на уроці:

1. Нагрівання і охолодження повітря від земної поверхні.
2. Особливості нагрівання суходолу і водної поверхні.
3. Виникнення направленого руху повітря — вітру.
4. Розгляд схем утворення вітру.
5. Створення моделі утворення вітру в класі.

Орієнтовний зміст роботи

I. На етапі перевірки раніше засвоєного матеріалу вчитель/учителька може провести фронтальну бесіду за такими запитаннями.

• Як впливають на повітря зміни температури? Чому батареї опалення встановлюють під підлогою або внизу під вікнами, а не над вікнами чи на стелі? Чому рослини не замерзають під снігом? Чому, коли холодно, птахи настобурчують пір'я? Чому взимку у звірів хутро стає густішим? Який склад має повітря? Що потрібне організмам для життя? Звідки в повітря надходить кисень? Чи дихають рослини, поглинаючи кисень? Яку користь природі приносять зелені рослини?

II. На етапі актуалізації опорних знань учнів учитель/учителька може запропонувати учням пограти у гру «Ланцюжок».

1. Гра в ланцюжок.

• Називайте по черзі всі властивості повітря, пояснюючи, яке значення вони мають для життя на нашій планеті.

III. На етапі повідомлення теми, мети й мотивації навчальної діяльності учнів/учениць роботу можна організувати за запитаннями.

• Пригадайте, що ви знаєте про вітер. У чому полягає значення вітру? Як вітер впливає на погоду? Чому потрібно спостерігати за змінами напрямку й сили вітру? Проаналізуйте свої спостереження за вітром упродовж третього (другого) класу. Які закономірності в дії вітру ви помітили? Яке значення має вітер у житті рослин і тварин?

• Ви вже багато можете розповісти про вітер. А чи знаєте, як вітер утворюється? Сьогодні ви про це дізнаєтеся. (*Учні читають назву теми уроку.*)

IV. Етап засвоєння нових знань, умінь і навичок учнів (сприймання, усвідомлення, осмислення знань) учитель/учителька може провести за таким алгоритмом.

1. Орієнтовна розповідь учителя/учительки з елементами бесіди.

• Пригадайте. Як відбувається нагрівання і охолодження повітря? Адже сонячне проміння, проходячи крізь товщу повітря, не нагріває його. Нагрівання повітря відбувається від земної поверхні. Між нагріванням суходолу (суші) і водної поверхні є велика різниця. Тому температура повітря на Землі залежить від розподілу суходолу та водної поверхні.

• Роздивіться на глобусі, як на земній кулі розподіляється водна поверхня океанів і суходіл на материках. Виявляється, їх нагрівання відбувається не однаково. Суша швидко нагрівається, але й швидко охолоджується. Зате вода в десять разів повільніше нагрівається, але й так само довго зберігає тепло, віддаючи його поступово повітрю. Країни, які розташовані біля морів, мають прохолодніше літо, але теплішу зиму. Залежно від пори року море й суша стають навперемінно то «холодильниками», то «обігрівачами». Узимку суходіл швидко охолоджується і стає ніби холодильником. Повітря над ним стискається. У той само час вода в океані ще продовжує зберігати тепло. Тому над його просторами температура вища, ніж над суходолом. Океан узимку стає ніби обігрівачем. Повітря над ним, нагріваючись, розширюється і піднімається вгору. Над теплою поверхнею повітря стає менше, ніж над холодною, а над холодною — його стає більше. Повітря спрямовується туди, де його міститься менше. Це є причиною утворення направленого (горизонтального) руху повітря — *вітру*. Узимку вітер дме від суходолу, де повітря стиснуте і його міститься більше, у бік океану, де повітря розширилось і піднялось вгору, тому його менше. Улітку навпаки, стає холодніше над водною поверхнею океану, а над суходолом — тепліше. Тому вітер дме з океану на суходіл.

Розгляд схем, уміщених на дошці. (*Учитель/вчителька викликає учнів до дошки, щоб вони пояснювали причини виникнення вітру за різних умов.*)

2. Створення моделі утворення вітру в класі.

Для того щоб побачити на власні очі утворення вітру, можна провести дослід у класі. Перекона- тися у виникненні направлено руху повітря — вітру — можна за допомогою запаленої свічки, на якій полум'я буде відхилитися в напрямку руху вітру. Спочатку виміряємо температуру за ві- кном і в класі, а також у шкільному коридорі. Якщо температури різнитимуться, то можна спо- стерігати модель утворення вітру. (За умови, що температури в класі й у шкільному коридорі або надворі значно різняться.) Якщо надворі холодніше, то полум'я свічки буде направлено у клас. А якщо холодніше у класі, то полум'я повернеться у зворотний бік.

Зауважте! Вітри дмуть у різних напрямках. Напрямок вітру визначається положенням тієї точки горизонту, від котрої він дме (південний — з півдня, північний — з півночі).

3. Роздивіться схему виникнення вітру влітку і взимку. Домалюйте її. Поясніть, чому змі- нюється напрямок вітру.

Орієнтовний зображувальний ряд.

Зима		Літо	
Повітря розширюється (повітря менше)	Повітря стискається (повітря більше)	Повітря стискається (повітря більше)	Повітря розширюється (повітря менше)
<p style="text-align: center;">Вітер</p> <p>Океан ← ← ← ← ← ← ← суходіл</p>		<p style="text-align: center;">Вітер</p> <p>Океан → → → → → → → суходіл</p>	

4. Розгляд уявної ситуації. Змоделюйте: що б змінилося на Землі, якби не було вітру?

• Уявіть. Що б відбулося, якби на Землі зникли вітри? У тих країнах, де цілий рік спекотно, температура стала б ще вищою. Натомість у холодних — ще нижчою. Але вітри, які дмуть на нашій планеті, приносить бажану прохолоду в спекотні країни й потепління — у холодні. У результаті випаровування води над водоймами в повітря надходить багато вологи, з якої формуються хма- ри. Вітер несе їх у бік суходолу, де вони проливаються життєдайними дощами. Окрім хмар, вітри переміщують на значні відстані з пустель великі маси пилу й піску. В одних випадках цей пил сприяє утворенню шару родючого ґрунту, а в інших — призводить до розвіювання і руйнування ґрунту. У суху погоду вітер поширює природні пожежі, а також ті, що їх спричинила людина внас- лідок необачності.

5. Продовження розповіді про вплив вітру на життя рослин, тварин і людей.

• Вітер також безпосередньо впливає на живу природу. Він розносить пилок квітучих рослин, необхідний для утворення плодів і насіння. А потім достигле насіння поширює в усі усюди. Якщо насіння потрапить у сприятливі умови, то воно проросте. Так вітер «втручаєть- ся» в життя рослин. Тварини (комахи, птахи та деякі звірі) «навчилися» літати завдяки вітру. Але сильний холодний вітер робить тварин вразливішими до зниження температури повітря. Люди та- кож намагаються освоїти повітряний простір, винайшовши повітряні кулі, літаки та інші літальні апарати.

V. На етапі систематизації і узагальнення знань, умінь і навичок учнів можна організувати роботу в такі способи.

1. Читання тексту підручника (с. 49–50).

2. Добір ключових слів до теми уроку.

VI. На етапі закріплення знань, умінь і навичок учитель/вчителька пропонує організувати роботу в такий спосіб.

1. Робота над загадками, приказками й прислів'ями. Учитель/вчителька обирає на власний розсуд.

• Вітер здавна мав величезне значення в житті людей. Тому про вітер складено багато загадок, прислів'їв і приказок. Поети й піснярі створювали про нього поетичні твори.

- Відгадайте загадки! Поясніть відгадки!
 - ✓ Літає, а не горобець.
 - ✓ Без ніг біжить, без крил — летить.
 - ✓ Невидимий дух скинув з мене капелюх.
 - ✓ Є на світі такий кінь, що всім світом його не втримати.
 - ✓ Без рук, без ніг, а двері відчиняє.
 - ✓ Рукавом махнув, дерева нагнув.
- Прочитайте прислів'я і приказки та поясніть їхній зміст.
 - ✓ Без вітру й листя не ворухиться.
 - ✓ Не море топить кораблі, а вітер.
 - ✓ Вітер кликати — дарма голос зривати.
 - ✓ Вітер без крил, а літає.
 - ✓ Шукай вітру в полі.

2. Виконання завдання № 7–10 на с. 37–38 в робочому зошиті.

VII. На етапі застосування засвоєних знань, умінь і навичок учнів.

1. Доведіть, що вітер — це явище природи, а не об'єкт природи.

2. Пригадайте й розкажіть.

- Як вітер впливає на життя рослин?
- Як вітер впливає на життя тварин?
- Як вітер впливає на життя людей?

3. Підкресліть. Яке повітря важче: тепле чи холодне?

4. Проведіть дискусію. Чому влітку на високих вершинах гір не тануть лід і сніг? (Підвище — складніше.) Відповідь: нагрівання відбувається від земної поверхні, тому що вище піднімається в гори, то стає холодніше.

5. Виконання пізнавального завдання на встановлення відповідності. З'єднайте лініями твердження та ілюстрацію до нього.

Плоди й насіння кульбаби й перекотиполе	Вітер розносить пилок рослин, сприяючи запиленню квіток
Сережки ліщини, берези	Вітер розносить плоди й насіння рослин, сприяючи поширенню (розселенню) їх у природі

6. Підкресліть назви тварин, які «навчилися» літати завдяки вітру.

Павук, метелик, муха, дощовий черв'як, летюча риба, щука, орел, страус, журавель, пінгвін, кріт, кажан, сарна.

7. Перелічіть, які літальні апарати створила людина.

VIII. Підсумок уроку.

- Які практичні висновки про значення вітру для природи ви зробили для себе особисто?

Наші відкриття:

1. Вітер здійснює помітний вплив на неживу й живу природу.

2. Нагрівання суходолу й водної поверхні відбувається по-різному.

3. Вітер виникає в наслідок різниці температур на різних ділянках Землі.

Рефлексія. Як властивості повітря впливають на моє життя?